خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی قانـــع
(1)

زاراوەی نوێ" یان:

فـەرهەنگی نوێ

وەرگێڕانی لەفارسی‌یەوە:
بورهان قانع

سلێمانی ٢٠٠٣

www.Kurdistannet.org
کوردستان نێت

*کتێب: فەرهەنگی نوێ
*ساڵی ١٩٨١ کراوە بە کوردی
*بۆ دانانی ئەم کتێبە سوود لە نووسینی ئەم نووسەرانە وەرگیراوە:
–داریوش ئاشوری، دکتۆر بەهائەددین پازارگاد، روزبە کە بە فارسی ئامادەیان کردووە.
*بورهان قانع /کردوویەتی بەکوردی.
*نەخشەسازی/ خالید محەمەد
*چاپی یەکەم/ چاپخانەی (ËÏÇæÍáÇ) بەغدا–1985.
*ژمارەی سپاردن/ (٥٦٦)ی ٢٠٠٢ی پێدراوە.
*چاپی دووەم/ چاپخانەی قانع- ٢٠٠٣

نرخی پانزە دینارە

www.kurdistanet.org
کوردستان نێت

پێشکەشە بە ئەو کەسانەی:

لە فەرهەنگی نوێ تێدەگەن..

بورهان قانع

www.kurdistannet.org
کوردستانەت

پێشەکی:

جگە لەوەی کتێبخانەی کوردی پێویستیی بە کتێبێکی وەکو "فەرهەنگی نوێ" یان فەرهەنگی "سیاسی" هەیە، گۆڕینی بەرهەمو داهێنانی نوێش یەکێکە لە هۆیە گرنگەکانی هاتنە کایەی چەندان زاراوەی تازە لە ڕۆژێکدا، هەروەکو تیۆریزانێکی بەناوبانگ!! ئەوەی سەلماندووە کە بە هۆی داهێنانی نوێو گۆڕینی باری بەرهەمەوە، زمانێکی یەکگرتووی جیهانی پەیدا دەبێ، بەڵام کەی؟

ئەو زاراوانەی ئێستا پێی ئەدوێین تا ڕادەیەك بوونەتە هۆی ئەوەی زمان سنووری سەدەیەك لەمەوبەر بشکێنێو ڕوخسارێکی تازە بکاتە بەر. گەلێك زاراوەی تازە هەیە –بەتایبەتی سیاسی- کە لە زۆر کاتو شوێندا بەکاردێنو زۆر کەس لە بیسەران -بەتایبەتی ئەوانەی لە ژیانی شارستانێتیو تەکنیکی سەردەمەوە دوورن- لێی تێ ناگەن.

حەزم دەکرد توانای ئەوەم هەبێت فەرهەنگێکی -وەکو ئەمەی لەبەر دەستایە- ڕێكوپێك تر بکەمە دیاریو پێشکەشی کتێبخانەی کوردیو خوێنەرانی کوردی بکەم، هەرچەند ئەم کارە کاری تەنیا کەسێك -بەتایبەتی من- نییە، بەڵکو کارێکی هەرەوەزیانەی چەند کەسێکی بە توانایە لەم بوارەدا، بەڵام ئەوەندە ئەم کارەم بە پێویست دەزانی، گۆڕینی ئەم فەرهەنگەم بە کوردی کردە بەشێکی دەرکەوتووی ئەو پرۆژە ڕۆشنبیرییەی کە بە دەستمانەوەیە، ئەمەش بەو نیازەی خوێنەری کورد بەڕێزەوە سەرنجی بدەنو سوودی لێ وەربگرن.

ئەم فەرهەنگە؛ ڕۆژبێ بە فارسی ئامادەی کردووەو منیش لە فارسییەکەوە کردوومە بە کوردی، جگە لەوەش چەند زاراوەیەکی تریشم لە چەند سەرچاوەیەکی ترەوە وەرگرتوە* پێویست بە دەستنیشان کردنیان ناکات، ئەوانیشم تێکەڵ بە زاراوەکانی ڕۆژبێ کردووە.

لە هەندێك شوێندا، چەند ڕستەیەکمان لە نووسینەکانی ڕۆژبێ لابردووە، ئەوەش هەر یەکەی لەبەر هۆیەك بووە، پێم وایە خوێنەرانی کورد لەم بوارەدا گلەییم لێناکەن.. ئەگەر زاراوەیەك یان چەند زاراوەیەکیشمان نەکردبێتە کوردی، ئەوەش دیسان بێ مەلامەت نییە.

هیوام وایە خوێنەرە بەڕێزەکان بە چاوی ڕێزەوە سەیری بەرهەمە پڕ لە کەمو کورتییەکەمان بکەن..

بورهان قانع

١٩٨٤

---

* لەگەڵ هەندێك لە نووسینەکانی داریوش ئاشوری، د.بەهائەددین پازارگاد.

★ئاپارتايد – Aparteid

وشـەيەكی ئينگليزيـيە، بـە شـێوەيەك لـە درندانەتـرين شـێوەكانی جـياوازيی رەگەزايـەتی دەڵێن.. بريتييە لە سياسەتی جياوازيی رەگەزپەرستييانە، كـە رەگـەز پەرسـتەكانی كۆمـاری ئەفـريقای خـواروو لـە دژی زۆربـەی دانيشـتووان –كە رەش پێستو هيندين لەو وڵاتەدا– بەكاری دەهێنن.

لـە ڕووی زانسـتی زمانـەوە ئـەم زاراوەيـە بـە مانا لەتكردنو جياكردنەوە دەگەيەنێت، ئاپارتايد (Aparteid)واتا جياكردنەوەی ئەو خـەڵكو رەگەزانـەی كـە سـپی پێسـت نـين، ناچاركردنيانو نيشـتەجێكردنيان بـە ناچـاری لـەو شوێنو ناوچانەی كە بۆيان دادەنرێت.. بێبەش كردنـيان لـە هـەموو مافـێكی سياسـیو خوێندنو پێشكەوتن. ئەو شوێنانەی كە بە زۆر بۆيان دياری دەكرێت تيايا نيشتەجێ بكرێن توانای لێ دەرچوونيان نابێت. تەنانەت پێداويستييەكانی ژيانيان بۆ دابين ناكرێت.

لـە ئـەنجامی ڕاپەڕيـنی خەڵكو هەروەها هەڵوێستو كرداری خەڵكو دەوڵەتە پێشكەوتووەكانی وڵاتانی ئاسياو ئەفريقا، ئاپارتايد بە شـتێكی نائاسـايی ناسـراوە، دەزگـای نەتـەوە يەكگرتووەكان چـەند جـارێك ئاپارتـايدی بـە كـرداری دژی مـرۆڤ دانـاوە، بەڵام بە هۆی سياسـەتی دەوڵەتـە ئيمپرياليسـتيەكانەوە –كـە خـۆی لـە خۆيدا ريشـەو سەرچاوەی رەگەز پەرستييە– لە زۆربەی ئەو شوێنانەدا كە دەسەڵاتيان تيا هەيە ئەم سياسەتە ناڵەبارە بەردەوامەو كاری پێدەكرێت.

★ئيئتيلاف - Eieitlaf

يەكگرتـنی كاتی ڕێكخراوو كۆمەڵە سياسييەكانە لە پێناوی بەدەستهێنانی ئامانجی پارلمانیو هەڵبژاردندا. لەو ڕژێمە پارلمانييانەدا چەند ڕێكخراوو كۆمەڵێكی سياسی يەكدەگرن كە هيچ كامێكيان بە تەنيا توانای بە ئەنجام گەياندنی ئارەزووی سياسيی خۆيان نييە.

ئيئتـيلافی پارلمـانی، زۆر جـار بـۆ خۆهێشـتنەوە يـان بـۆ دامـەزراندنی دەوڵەتـێكی تايبـەتی دەبێـت. لـەو حاڵەتـەدا كۆمـەڵو ڕێكخراوەكان، گەورەو بچووك يەكدەگرن تاكو بە هۆی ئەو يەكگرتنەيانەوە بەشێك لە دەسەڵات بگرنەدەست.

لەوانەيـە ئيئتـيلاف ڕواڵەتـێكی تێكدەرانەشـی هەبێـت، واتـا بـە نـيازی ڕووخاندنی دەسەڵاتەوە يەك بگرن، هەروەكو چۆن لە وڵاتی فەرەنسـە ڕوويدا.. كە لە پاش دووەمين شەڕی جيهانی ڕێكخراوە سياسييەكان يەكيان گرتو چەند جارێك دەوڵەتيان ڕووخاندو، ڕژێمو شيرازەی حوكميان هەڵوەشاندەوە، ئەمەيان پێی دەڵێن **"ئيئتيلافی سەلبی"** يان بەرهەڵستكار.

لـە ئيئتـيلافی هەڵـبژاردندا دوو ڕێكخـراو يـان چەند ڕێكخراوێك بە قازانجی يەكتر دەنگ دەدەنو ناوچە هەڵبژاردنيەكان بە پێی توانا خۆيان بەسەر خۆياندا دابەش دەكەن، هەر وەكو چۆن لە چوارەمين كۆماری فەرەنسەدا ڕوويدا.

★ئاپارتهيد-Apartheide

بـە سياسـەتی جـياوازيخوازیو رەگەزپەرسـتی دەوڵـەتی ئەفـريقای خـواروو دەوترێت كە لە ساڵی (١٩٤٨)ەوە كاری پێدەكرێت. لە ئەفريقای خواروو، لە نيوەی سەدەی حەڤدەيەمەوە كە ئەوروپاييەكان دەستيان كرد بە دەستێوەردانی وڵاتەكەيان بەردەوام جياوازيی رەگەزايـەتی هەيـە، حـزبی ميـللی– حـزبی گـەل كە لە ساڵی (١٩٤٨)دا دەسەڵاتی سياسيی وڵاتی گرتە دەست، چەند بڕيارێكی بۆ ئەو رەگەزانـە دەركـرد كـە سـپی پێسـت نـينو هەموو لايەنەكانی ژيانيانی تيا گرتەوە. (لە ئەفريقای خواروو لە ٨٠٪ی دانيشتووانيان سپی پێسـت نـين).. ئـەو بـڕيارە بـۆ زياتر خۆسەپاندنی سپی پێستەكانە. بڕيارەكانی حزبی ميللی، سنووری بۆمافی سياسی، هاتوچۆكردن، دياريكـردنی شـوێنی نيشـتەجێ، موڵكدارێتی، دياريكـردنی ئـيشوكار، ژنهێنانو.. بـۆ ئەو كەسانە دياريكردووە كە سپی پێست نين.. مـافی سپی پێستەكانی بە زيانی ئەو رەگەزانەی سپيی پێست نين فراوان كردووە. لە ساڵی (١٩٥٣)دا بەشداريكردنی رەش پێستەكانو ئەو رەگەزانەی تر كە سپی پێست نين لە مانگرتنو ڕێپێواندا يان ژنو ژن خوازيياندا لەگەڵ سپی پێستەكاندا بە تاوان دانراوە.

پـەروەردەو فـێركردنی ئـەو رەگەزانـەی كـە سـپی پێسـت نـەبوون درابـووە دەست "وەزارەتی كاروباری خەڵكە خۆرسكەكان" ئەو وەزارەتـەش هـەر مامۆسـتايەك پـەيڕەويی سياسـەتی رەگەز پەرستيی نەكردبايە بە باشی دانەدەنا. كۆمەڵی نەتەوە يەكگرتووەكان لە ساڵی (١٩٥٢)دا كەوتە لێكۆڵينەوەی ئەم مەسەلە (ئاپارتهيد)، وە ئەمەی بە هەڕەشەكردن لە ئاشتیو مافی ئادەميزاد دانا.

بەڵام دەوڵەتی ئەفريقای خواروو ڕێگای بەو ليژنەيە نەدا كە بۆ لێكۆڵينەوەی ئەمكارە دانرابوون، بچنە وڵاتەكەيانەوە.

(حـزبی يەكگرتوو)، كـە حزبـێكی بەرهەڵسـتكاری ئەفـريقای خوارووە، ناوەرۆكی ئاپارتهيد–Apartheide بە باش دەزانێت، بەڵام كردارەكانی بـەدڵ نييـە. ئەم سياسەتی رەگەز پەرستييەی ئەفريقای خواروو دەوڵەتی لەبەرچاو جيهاندا ڕيسوا كردووە، بە تايبەتی لە ئاسـياو ئەفريقادا. هەر ئەم سياسەتە بوو كە ئەفريقای خوارووی وا لێكرد لە ناو يەكێتيی دەوڵەتە هاو قازانجەكانی بەريتانيادا كەنارگير بكرێت.

★ئۆپۆرتۆنيسم-Opportunisme

هەلپەرسـت، بـە شوێن هەلدا گەڕان لە پێناوی قازانجی تايبەتيدا، لە سياسەتدا "ئۆپۆرتۆنيست" بەو كەسانە دەوترێت كە هەميشە خۆيان لە خاوەن دەسەڵات نزيك دەخەنەوەو پابەندی هيچ جۆرە هەڵوێستێك نينو هەموو هەڵوێستێكی خۆيان دۆڕاندووە.

★ئاپۆليتيسم-Apolitisme

خـۆ نەبەسـتنەوە بـە سياسـەتەوە، خـۆ پاراسـتن لە جموجووڵو كاروباری سياسييانە، ئەو كەسانەن كە ڕێبازێكی ئاشكراو دياريی سياسـييان نييـە، ئـەم زاراوەيـە لـە وشـەی (پۆليتيك)ەوە هـاتووە كـە بـە مانـا سياسەت دەگرێتەوەو دانانی پيتی "ئا" لە سەرەتای

www.kurdistannet.org

وشـەكەوە بـە مـەفهوومی ڕەتكردنەوەیە.. بـە واتایـەكی تـر بـێ موبالاتیو خۆ تێ نەگەیاندن لە كاروبارو ژیانی سیاسیو دوورە پەرێز وەستان لـە سیاسـەت دەگرێتەوە. ئـەم جۆرە ڕێبازانە لە كۆمەڵگای سەرمایەداریدا، ڕژێمی سەرمایەداری بایەخی پێ دەدات.. خۆ تێ نەگەیاندن لـە كاروبـاری سیاسیو گـوێ نەدان بە ژیانی كۆمەڵایەتیو سیاسی ئەنجامی ئەوەیە كە دەسەڵاتدارانی ڕژێمی سەرمایەداری هەمیشـە هـەوڵ دەدەن كۆمـەڵانی خـەڵك لـە سیاسـەت دوور بخەنـەوەو لـە نـاو ئایدۆلۆجییەكی دواكەوتووانەدا بیانهێڵنەوە. خەڵكی لە پێداویستییەكانی كۆمەڵ دوور بخەنەوەو بیانخەنە سەر ڕێگەی خۆپەرستیو داكۆكیكردن بە تەنیا لەسەر قازانجی خۆیان.

خۆ نەبەستنەوەو دوورەپەرێز وەستان لـە سیاسـەت تـای مەسـەلە نیشـتمانیو چینایەتیو كۆمەڵایەتـیەكان بـە باری قازانجی كۆنەپەرستاندا دەشكێنێتەوە، چونكە ئـەندامانی كۆمەڵ لە خەباتی سەرجەمی خەڵك دابڕ دەكاتو خەڵك لە بەشداریكردنی داخوازیی نیشتمانیو چینایەتی دوور دەخاتەوە.

لـە واقعدا زۆر ستەمە یەكێك بیەوێت لە كۆمەڵگەدا بژیو لە سیاسەت دوورە پەرێز بێت، دوورە پەرێز وەستان لە سیاسەت خۆی لە خۆیدا خزمەت بە دەسەڵاتی دژی خەڵكی دەكاتو ئەم هەڵوێستە دەبێتە سیاسەتێكی زیان مەندانەو كۆنەپەرستانەو دژی خەڵك.

★ئۆتۆكراسی-Autocracy

بەو دەسەڵاتدارییە دەوترێت كە ئەم خاسییەتانەی تیادا بێت:

أ)فەرمانكردنی یەكێك بەسەر كۆمەڵێك كاربەدەستی ئیداریدا.

ب)یاسایەك یان نەریتێك نەبێت كە چاودێریی كاروباری فەرمانڕەواكان بكات.

ج)دەسەڵاتی فەرمانڕەوا لە هەر كاروبارێكدا كە بیەوێت بیكات بێ سنوور بێت.

تاكە كەسێكی خاوەن دەسـەڵات "ئۆتۆكرات" ڕەنگ بـێ دەسـەڵاتی خـۆی لە ڕێگای بڕیاردانو یاسای كۆمەڵایەتییەوە گرتبێتە دەست، وە یـان بـە زۆر بەدەسـتی هێنابێـت، كـە لـە شـێوەی یەكـەمدا ئۆتۆكراسـی ڕەوایـەو لـە شـێوەی دووەمـدا دیكتاتۆریـیە.. دەسـەڵاتدارە سەڵتەنەتییەكان جۆرە حكومەتێكی ئۆتۆكراتین.

★ئیرتیجاع-Reaction

لـە مەفهومی سیاسیدا ئەم زاراوەیە بە مانا پێچەوانەی پێشكەوتنی كۆمەڵایەتی دەگرێتەوە، بەربەرەكانێی كرداری پێشكەوتووانەی چینو توێژەكانی كۆمەڵە.

ڕێرەوی حەتمیگیریی مێژوو ڕاپەڕینـی كۆمـەڵانی خـەڵك، كۆمـەڵگای ئادەمیزاد بەرەو پێشكەوتنو گەشەكردن دەبات.. ئەو چینو توێژانـەی لـە كۆمـەڵدا حوكـم فـەرمان لەگـەڵ ئـەو ڕێبازە پێشـكەوتووانەدا ناگونجێنو دەیانەوێت دۆخی كۆن وەكو خۆی بهێڵنەوە، چونكە گۆڕانو پێشكەوتنی كۆمـەڵ ئـەوان بـەرەو نـەمان دەبـات، وەكو: لەناوچـوونی كۆمەڵگـەی كۆیلەیـەتی، دوای ئـەوان خـاوەن موڵكـەكان "فـیوداڵ" ئێـنجا سـەرمایەدارەكان.. ئـەم چـینو توێژانـە لـە پێـناوی مانـەوەی خۆیانو پاراستنی قازانجی خۆیانا هەمیشە بەربەرەكانێی پێشكەوتنی كۆمەڵو گەشەكردنی چینەكانی كۆمەڵ دەكەن.

كەوابوو "ئیرتیجاع" بە مانا داكۆكیكردنە لەسەر ڕژێمی گەندەڵ، واتا بەربەرەكانێی پێشكەوتنە.

لـە سـەردەمی ئیمپریالـیزمدا، لـەو وڵاتانـەی كـە لـە بـواری سـنعەتدا پێشـكەوتوون، فاشـیزمو میلیتـاریزم لـە ڕیـزی پێشـەوەی كۆنەپەرستان واتە "ئیرتیجاع" دەوەستن.

ئیرتـیجاع–كۆنەپەرسـت، بـەو كەسـانە دەڵـێن كـە بەربەرەكانـێی هـەموو هـەنگاوێكی پێشـكەوتووانە دەكـاتو بـەرەنگاری هـەموو كردارێكی تازە دەوەستێ.. هەوڵ دەدات ڕژێمی كۆنەو گەندەڵ بە حوكمی بیری كۆنەپەرستانەی خۆی بپارێزێت.

★ئاریستۆكراتی - Aristocratie

ئـەم زاراوەیـە بـە مانا دەستەی پیاوماقووڵان دەگرێتەوە، بەو توێژو كۆمەڵانە دەڵێن كە دەسەڵاتێكی زۆریان هەیە، سامانو توانای دەسـەڵاتیان زۆرە، پایـەو پلـەی كۆمەڵایەتییان لەناو خەڵكدا بەرزە، ئەمانە هەوڵی ئەوە دەدەن ئەو پلەو پایەیەی هەیانە بیپارێزنو بە میـرات لـە یـەكتر وەربیگرن. ئەسـڵی ئەم زاراوەیە بەو كۆمەڵە خەڵكانەیان دەوت كە لە كۆتایی كۆمەڵگەی كۆمۆنی سەرەتاییدا خاوەن سامانو دەسـەڵات بوون، یان بە سەركردەی خێڵو فەرماندەكانیان دەوت، كە دەسەڵاتدار بوون. كەوابوو ئاریستۆكراسی لە سەردەمی سیسـتمی "بـاوك سالاری"[1] دا پەیدابووە.. لە كۆمەڵگەی كۆیلەییدا بە دەوڵەمەندترین بنەماڵەیان دەوت كە كۆیلەو زەویوزارێكی زۆری هەیـە، لـە كۆمەڵگـەی دەرەبەگایەتیشدا "فـیوداڵی" بـە خـاوەن زەویـوزاری زۆرو بـە دەسـەڵاتیان دەوت، كـە لـە دەزگاكانی دەوڵەتدا شوێنو پایەی بەرزیان بووبێت. كە ئەمانەش هەمووی بە میرات لە یەكترەوە وەردەگیران.

یەكـەمین شۆڕشـی بۆرجـوازی لـە دژی ئاریستۆكراسـییەكان كـرا، كـە لـە زۆر شـوێنو دەوڵـەتدا دەسـەڵاتی سیاسـییان لە دەست وەرگیرا، لـە زۆر وڵاتـانی تریشدا دوو چـینی چەوسـێنەرەوە، بۆرجـوازیو فـیوداڵە ئاریسـتۆكراتەكان ڕێكـەوتن كـە پێكەوە بەشداریی دەوڵەت بكەن.

١–ئەو سیستمە كۆمەڵایەتییە كە ئەركی بەڕێوەبردنی خێزان لە ئەستۆی باوكاندایە كە بە (پدر سالار)ی پێدەوترێت – وەرگێڕ.

www.kurdistanet.org

لە ئەنجامی گەشەکردنی کۆمەڵگای سەرمایەداریدا گەلێك لە ئاریستۆکراتەکان خۆیان تێکەڵ بە هەلومەرجی تازە کردو هەموویان بوونە سەرمایەداری گەورە.

بە مانای گشتی ئاریستۆکرات توێژە دەسەڵاتدارەکانی سەرەوەی کۆمەڵن. "ئاریستۆکراتی کرێکاران"یش، زاراوەیەکە بەو کۆمەڵە کرێکارە دەڵێن کە لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا دەستیان بەسەر قازانجی زۆردا گرتووەو خۆیان لە کۆمەڵانی تری کرێکاران جیاکردووەتەوە. ئەوانە نوێنەری دەسەڵاتو ئایدۆلۆجیو قازانجو سیاسەتی سەرمایەدارانن لەناو پرۆلیتاریادا.

★ئیستیبداد-ئەپسولوتیسم - Apsolutisme

بونیاتنانی سیاسییە کە ئەم تایبەتییانەی تیادا بێت:

أ)دەسەڵاتی دەوڵەت هیچ سنوورێکی یاسایی یان نەریتیی بۆ دانەنرێت..

ب)فراوانبوونی شیرازەی حوکمو بەستنەوەیان بە دەزگای ئیداریی ناوەندەوە.

ئیستیبداد، ئۆتۆکراسی، دسپۆتیزم..

ئەمانە لە مەفهومدا یەك دەگرنەوە، بەڵام لە سروشتدا وەکو یەك نین، هەر وەکو چۆن تۆتالیتریزم جۆرێکە لە ئیستیبداد، بەڵام هەموو ئیستیبدادێك تۆتالیتر نییە.

لە جیهانی کۆندا چەندان دەوڵەتی خاوەن شارستانێتی کۆن هەبووە، وەکو: ئاشور، بابل، میسر، ئێرانو.. کە ئەمانە سەرجەم دەوڵەتی ئیستیبدادی بوون. تەنیا یۆنانو رۆم نەبێت کە تەنیا دیکتاتۆری کاتییان هەبووە.

لە سەدەی شازدەیەم بە دواوە ئیستیبداد لە ئەوروپا روخسارێکی تازەی بە خۆوە گرت. ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە دەوڵەتە گەلییەکانو پادشایان بەرامبەر بە دەسەڵاتی "پاپ" راست بوونەوەو ئیستیبداد وەکو رێبازێکی سیاسی لێهاتو دەوڵەتە گە لییەکانی یەکخستو بە شێوەیەکی تازە رێکی خستن.

بۆ نموونە لویسی چواردەیەم کە وتی:

"من دەوڵەتم" ئەوە نموونەی ئیستیبدادیی سەدەکانی حەڤدەو هەژدەیەم بوو، چونکە دەسەڵاتێکی بێ سنووری هەبوو.. لە سەدەی هەژدەیەمدا شۆڕشەکانی ئەمریکاو فەرەنسە بە ئیستیبدادەوە راپەڕین. ئەم راپەڕینە لە ماوەی سەدەکانی نۆزدەیەمو بیستەمدا بوو بە هۆی هاتنەکایەی چەندان دەوڵەتی یاسایی لە سەرتاسەری جیهاندا، وە لە هەمان کاتدا لە سەدەی بیستەمدا جۆرە ئیستیبدادێکی تازە پەیدا بوو کە پێی دەوترێت "توتالیتریزم".

★ئیستیسمار - Exploitation

زاراوەی ئیستیثمار لە وشەی (سەمەر)ەوە هاتووە، بە فارسی بەهرەکەشی واتا سوود لێوەرگرتنە.. لە بواری ئابووریو کۆمەڵایەتیدا مانای سوود وەرگرتن لە کاری کەسێکی تر دەگرێتەوە. مانای زانستییانەی ئیستیثمار بەم جۆرەیە:

بەدەستهێنانی بەرهەمی کاری بەخۆڕایی کەسێك لە لایەن یەکێکی تری خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنانەوە، لە بواری ئابووریشدا بەدەستهێنانی بەرهەمی کارکردنی زیادەو هەندێك کاتی ئیشکردنی دیاریکراو، لە کاتی بەکارهێنانی ئەم زاراوەیەدا دەڵێن دەسکەوتی کەسێك لە بەرهەمی رەنجی کەسێکی تر.

ئیستیثمار، وشەیەکی گشتیی هەموو کۆمەڵگا چینایەتییەکانە، دیسانەوە ئەو چینە خاوەن هۆیانەی بەرهەمهێنانن کە ئەندامانی چینەکانی تر دەچەوسێننەوەو بەرهەمەکانیان دەبەن، کەوابوو هۆی ئیستیثمار بریتییە لە مولکدارێتیی تایبەتیو خاوەندارێتیی هۆیەکانی بەرهەمهێنان، بەڵام شێوەکانی ئیستیثمار پابەندە بە خاسییەتی ئەو رژێمانەوە کە خاوەنی بەرهەمهێنانن لە کۆمەڵگەدا.

بەهرە وەرگرتنی کەسێك لە کەسێکی تر پێویستیی بوونی ئادەمیزاد نییە، وە لە سەرەتای پەیدابوونی کۆمەڵگای ئادەمیزاددا ئەمکارە نەبووە، دیسان بەردەوامیش نامێنێتەوە. ئیستیثمار لە یەکەمین رۆژگاری کۆمەڵایەتی ئابووری (واتا کۆمۆنی سەرەتایی)دا نەبووە، بەڵکو لە قۆناغی لەناو چوونی ئەو سەردەمەدا پەیدا بووە.

★ئیستیعمار - Colonisation

ئیستیعمار بە سیاسەتی دەوڵەتە ئیمپریالیستەکان دەڵێن، کە ئامانجی چەوساندنەوەو سوود وەرگرتن بێت لە خەڵکی وڵاتانی تر، خەڵکی ئەو وڵاتانەی کە لە بواری ئابووریدا هێشتا گەشەیان نەکردووەو بە دواکەوتوویی ماونەتەوە، دەوڵەتە ئیمپریالیستەکان بۆ مەحکەمکردنی شیرازەی حوکمو دەسەڵاتی خۆیان رێگە لە گەشەکردنی ئابووریو هونەریو فەرهەنگیی ئەو وڵاتانە دەگرن، لە سەدەکانی رابوردوودا، واتا بەر لە پەیدابوونی ئیمپریالیزم ئیستیعمار چەندان ناوچەو وڵاتی لە ژێر دەستدا بووە، بەڵام ئێمە تەنیا باسی سەدەی بیستەمیان دەکەین کە خۆی لە خۆیدا روخساری دابەشکردنی وڵاتانی جیهانو دامەزراندنی ئیمپراتۆریو دیاریکردنی ناوچە ژێردەستەکان، دەگرێتەوە ئەمانە روکارو روخساری تایبەتیی سەردەمی ئیمپریالیزمن.

موستەعمەرە:

بەو وڵاتانە دەڵێن کە سەربەخۆیی سیاسیو ئابووریی نەبێتو لە هەموو کارو بارێکدا سەر بە دەوڵەتێکی ئیمپریالیستیی داگیرکار بێت. دەزگا ئینحیسارییە ئیمپریالیستییەکان سوود لە کەرەستەی خاوو ئیشکردنی کرێکاران بە هەرزان وەردەگرن تیایداو دەست

www.kurdistannet.org

بەسەر بازارەکانیشیاندا دەگرن و کەلوپەلی خۆیانی تیادا دەفرۆشن و سەرمایەی خۆیانی تیادا دەخەنە کارەوە. هەروەها زۆر جاریش دەیانکەنە بنکەو ئۆردوگای سەربازیی خۆیان.

سیستمی موستەعمەرەی ئیمپریالیستی: لە ناو ئەو ناوچە ژێردەستانەدا "موستەعمەرە" ولاتانی نیمچە ژێردەستەو گرێدراو هەیە کە لە کاروباری هەمە جۆرەی سیاسی یان ئابووریدا هەر یەکە بە پێی گرێدراویی خۆی بە دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکانەوە پابەندی دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکانن.. (سیستمی موستەعمەرەی ئیمپریالیستی) هەموو ئەو ولاتە ژێردەستانە (موستەعمەرە)و نیمچە ژێردەستەو ناوچە گرێدراوانە دەگرێتەوە کە دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکان دەستیان بەسەردا گرتوون و سوودیان لێ وەردەگرن.

ئەم سیستەمە لە قۆناغی دەست بەسەردا گرتنی سەرمایەداریدا پەیدابووە، لە سەرەتای سەدەی ئێستادا چەند ولاتێکی گەورەی ئیمپریالیستی بە هۆی هێزی لەشکرو لژێونەکانی دەرەوە، ولاتە ژێردەستە کراوەکانی جیهانیان لە نێوان خۆیاندا دابەشکردبوو، دوای ئەوەش چەند جارێك بۆ سەر لەنوێ دابەشکردنەوەی ولاتە ژێردەستە کراوەکان لە نێوان خۆیانا لێیان بووەتە مشتو مڕو زۆر جاریش شەڕ لە نێوان هەندێکیاندا هەلگیرساوە، لەم بارەیەوە وتراوە:

"سەرمایەداری بە هۆی هەندێك ولاتانی بە ناو پێشکەوتووەوە بووە بە سیستمێکی جیهانیی ستەم و زۆرداریی و دەست بەسەرداگرتنی دارایی زۆربەی خەڵکی جیهان".

★ئابوریی سیاسی - Economiepolitigue

ئابووریی سیاسی، بریتییە لە زانستی یاساکانی بەرهەمهێنان و دابەشکردنی بەروبوومی ماددی لە قۆناغە جۆربەجۆرەکانی گەشەکردنی کۆمەلگەی ئادەمیزاددا.

لە رۆژگاری کۆیلەییدا کە ئابووریی سیاسی وەکو زانستێکی عەمەلی خۆی نواند، ماهییەتی چینایەتی دەرکەوت و بەو جۆرە کە چینە دەسەلاتدارەکان کردیان بە ئایدۆلۆجیی خاوەن کۆیلەکان بۆ سوودوەرگرتن لە بەرهەمی کۆیلەکان، بەرەبەرە لەگەڵ گەشەکردنی کۆمەڵ و باری کۆمەلایەتی و ئابووریدا ئەهمییەتی زانستی ئابووری بەرەو پێشتر چوو.

ئابووریی سیاسیی کلاسیك، بۆرجوازی، لەگەڵ گەشەکردنی شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا پەیدا دەبێت کە ئابووریی زانەکانی وەکو (ئادام سمیپ)[1] و (دیڤید ریکاردۆ) چەندان هەنگاوی گرنگیان لە رێگەی زانینی یاساکانی بەرهەمهێنان و دابەشکردنی کۆمەلایەتییانەی بەروبوومی ماددییەوە نا.. ئەم بیرو باوەرە بنچینەکانی زانستی ئابووریی سەرمایەداریی دارشت، ئەم بیروباوەرە رژێمی سەرمایەداریی بە شتێکی جاویدانی دادەنا، وە هەر قازانجی بۆرجوازییەکان بوو کە لە سەرەتای رۆژگاری گەشەکردنیدا بەربەرەکانێی فیوداڵیزمی دەکردو بەسەریدا سەردەکەوت، ئەم بیروباوەرە لە کۆتایی سەدەی حەڤدەیەم و سەرەتای سەدەی هەژدەیەمی زاییندا لە بەریتانیاو فەرەنسە دەورێکی بالای هەبوو.

ئابووریی سیاسیی شۆڕشگێرانە:

لەگەڵ پەیدابوونی چینی پرۆلیتاریا، ئابووریی سیاسیی شۆڕشگێرانە وەکو هێزێکی چینایەتیی سەربەخۆ سەریهەلدا، رابەرەکانی راپەڕینی کرێکاران لە نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەیەمدا شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەدارییان لە هەموو لایەنێکەوە خستە بەر لێدووان و لێکۆلینەوەو شیکردنەوەی زانستییانە، بە هۆی سوود وەرگرتن لە عونسورەکانی زانستی ئابووریی سیاسیی کلاسیکی بۆرجوازی، ئابووریی سیاسیی پرۆلیتارییان وەکو زانستێکی تەواو دەرهێنا، کە ئێستاکەش بە بەشێکی گرنگی تیۆری هەمەلایەنیانەی شۆڕشگێرانە دادەنرێت، ئابووریی سیاسیی شۆڕشگێرانە لە مێژووی ئابووریی سیاسیدا پەیدابووە. ئەم رێبازە زانستییە هەموو مەسەلە بنچینەییەکانی ئابووریی روونکردووەتەوەو بەردەوام روونتریش دەبێتەوە.

ئەم رێبازە پەیوەندییەکانی نێوان خەڵك و چینەکانی کۆمەڵ و پەیوەندییەکانی ئابووری و بەرهەمهێنانی روونکردووەتەوە، پەیوەندییە بەرهەمهێنەرەکان بە گەورەترین هۆی بنچینەیی دادەنێ لە ناو پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکاندا.

★ئالیگارشی - Oligarchie

زاراوەی ئالیگارشی لە زۆربەی زمانە ئەوروپاییەکاندا بەکار دەهێنرێ و بە مانا دەسەلاتداریی کۆمەلێکی دیاریکراو دەگرێتەوە، مەفهومی ئەم زاراوەیە دەسەلاتی سیاسی و ئابووریی چەند کۆمەلێك لە خاوەن سامانە بە دەسەلاتەکانە. شێوەیەکە لە شێوەکانی حکومەتیکردن لە رژێمە ئیستیثمارییەکاندا، ئەم جۆرە حکومەتانە لە سەردەمە جۆر بە جۆرە ئابووری و کۆمەلایەتییەکانی (کۆیلەداری و فیوداڵی و سەرمایەداری) دا هەبووە. ئەو کاتەبووە کە تاقمێك خاوەن سامان و بە دەسەلات هەموو هۆیەکانی بەرهەمهێنانیان گرتبووە ژێردەستی خۆیان و حوکمیان بەسەر کۆمەلانی خەڵکدا کردووە. ئەمەیە ماناو مەفهومی گشتیی ئالیگارشی.. ئەم وشەیە لە زمانی یۆنانی (ئۆلیگارکیا) وەرگیراوە، کە لە سەردەمی کۆنی یۆناندا بە مانای حکومەتی تاقمێکی کەمیان وتووە، تاقمێك لە توێژەکانی سەرخانی کۆمەڵ و دەوڵەمەندە دەسەلاتدارەکان بووە.

A-Smith–[1]

www.kurdistanet.org کوردستانەت

ئالیگارشیی مالی:

ئەم زاراوەیەش زۆر جار بەکاردەهێنرێت واتە سەربەخۆیی سیاسیو ئابووریی کۆمەڵە سەرمایەدارێکی گەورەی خاوەن پارە، چەندان کۆمپانیای ئینحیساریو سنعەتیو بانقیان بە دەستەوە بێت. چاودێریی لقە بنچینەییەکانی ئابووری بکەن، بەم واتایە ئالیگارشیی مالی لە قۆناغی ئیمپریالیزمدا دەبێت، واتە لە قۆناغی باڵاترین پلەی گەشەکردنی سەرمایەداریدا، ئالیگارشیی مالی دیسان بە دەسەڵاتی ئابووریو سیاسیی سەرمایەدارە گەورەکان دەڵێن لە قۆناغی ئیمپریالیزمدا، لە کاتێکدا کە چەند کۆمپانیایەکی ئینحیساریی زۆر گەورە دەست بەسەر هەموو بەشە ئابوورییەکانی سەرمایەداریدا دەگرن. وە لە ئەنجامی تێکەڵکردنی سەرمایەداریی سنعەتو ئینحیساریو سەرمایەی بانقەکان "سەرمایەی مالی" پەیدا دەبێت.

نموونەیەکی ئالیگارشیی مالی:

لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا کۆمەڵێک دەوڵەمەندو خاوەن کارخانەو پارەو دەزگای ئینحیساری وەکو مۆرگانو دوپنو روکفلەر دەسەڵاتیان بەسەر هەموو ئابووریو سیاسەتی وڵاتدا گرتووە.

لە ئەمریکادا ئەمانە بە (٦٠) شەست بنەماڵەی گەورە ناسراون، بەڵام لە واقع دا لە (٩) نۆ کۆمەڵ زیاتر نین.. ئەمانە هەموو شیرازە بنچینەییەکانی ئابووریو سیاسەتی ناوخۆو دەرەوەو چاپەمەنیو هۆیەکانی راگەیاندنو دەزگا دەوڵەتییەکانو دانشگاو دەزگاو دامەزراوە هونەریو تەکنیکییەکانیان بە دەستەوەیە.

بنەماڵەی مۆرگان (١٢) دەزگاو دامەزراوەی گەورەی وەکو: بانقەکان، دەزگای سنعەتی، گواستنەوەو بارکردن، دەزگای سەربازی، لەگەڵ سامانێکی زیاتر لە پەنجا ملیارد دۆلاریان بە دەستەوەیە. هەروەها بنەماڵەی روکفلەر (٩) نۆ دەزگای گەورەی سنعەتیی نەوتیو بانقو سەرمایەی چل ملیارد دۆلاریی هەیە، بنەماڵەی دوپن پیشەسازیی کیمیاییو کارخانەی ئۆتۆمۆبیلسازیی هەیە. بنەماڵەی فۆرد سنعەتی ئۆتۆمۆبیلیان هەیە، لە فەرەنسە ئەم ئالیگارشییە نزیکەی (٢٠٠) دووسەد بنەماڵەی ناسراون کە سەرمایەی ئینحیساریی بانقو سنعەتی فەرەنسەیان بە دەستەوەیە.

روتشیار، وندل، شنایدر، داسو، مالە.. ئەمانە بەناوبانگترین بنەماڵەی ئالیگارشیی مالیی فەرەنسەن.. ئالیگارشیی مالی جگە لە دەست بەسەرداگرتنی ئابووریی وڵات سوود لە سنعەتی کەرەسەی جەنگیی وەردەگریو دەست بەسەر دەزگا دەوڵەتییەکانی وەکو راگەیاندنو فێرکردندا دەگرێت، تەنانەت پەل بۆ سیاسەتی ناوخۆو دەرەوەی وڵاتانیش دەکوتێ.. لە کاتی دەسەڵاتداریتیی ئالیگارشیی مالیدا ئازادییە دیموکراتییەکانی بۆرجوازیش دەچەوسێنەوە. دەسەڵاتی دەوڵەت دەکەوێتە دەست توێژێکی زۆر بە دەسەڵاتەوە کە پێی دەڵێن پلۆتۆکراسی[1].

★ئیمپریالیزم - Imperialisme

باڵاترینو دوا قۆناغی سەرمایەدارییە، ئەم قۆناغە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمو سەرەتای سەدەی ئێستادا "بیستەم" پەیدابووە.. زانایان لە تیۆری ئیمپریالیزمیان کۆڵیوەتەوەو روخساری تایبەتیی ئیمپریالیزمیان داوەتە بەر سەرنجو لەم خاڵانەی خوارەوەدا شییان کردووەتەوە:

١-کۆکردنەوەو زۆربوونی بەرهەمو سەرمایە بوو بەهۆی پەیدابوونی دەزگا ئینحیسارییەکان "مۆنۆپۆلەکان". دەزگا ئینحیسارییەکان لە قۆناغی خۆیاندا رۆڵێکی گەورە لە ژیانی ئابووریدا دەگێرن.

٢-لێدانو تێکەڵکردنی سەرمایەی بانقەکانو سەرمایە سنعەتییەکان بوو بە هۆی پەیدابوونی سەرمایەی مالیو ئالیگارشیی مالی.

٣-خستنەکاری سەرمایە لە جێگەی خستنەکاری کەلوپەل، ئەهمیەتێکی تایبەتیی بۆ خۆی پەیداکرد.

٤-پەیدابوونی یەکێتییەکانو کۆنسێرنە ئینحیسارییە سەرمایەدارییەکان، ئەم یەکێتیانە وەکو کارتلەکان، تراستەکان، کۆنسرسیومەکان.. جیهان لەرووی ئابوورییەوە لە نێوان خۆیاندا دابەشدەکەن.

٥-کۆتایی دابەشکردنی ناوچەو سەرزەمینەکانی جیهان لە نێوان گەورەترینو دەوڵەمەندترین دەوڵەتە سەرمایەدارییە کانداو سەرەتای دابەشکردنەوەی سەر لەنوێی ناوچەکانی جیهان لەنێوانیاندا.

بنچینەی ئابووریی خاسییەتی تایبەتی ئیمپریالیزم بریتییە لە دەسەڵاتداریتیی دەزگا ئینحیسارییەکان.. دەزگا ئینحیسارییەکان هەموو شیرازەو لایەنە ئابووریو سیاسییەکانی گەورەترین وڵاتانی سەرمایەداری دەگرنە ژێر دەسەڵاتی خۆیانو بەربەرەکانێی ئازادانە لە ناو دەبەن، دەسەڵاتی دەزگا ئینحیسارییەکان لە ژیانی ئابووریدا لەگەڵ تواناو دەسەڵاتی رۆژانەیان لە زەمینەی سیاسیدا هاوتان، چونکە دەزگاکانی دەوڵەت دەکێشنە ژێر رکێفی خۆیانەوە.

لەم قۆناغەی سەرمایەداریدا، دەزگا ئینحیسارییەکان وەکو ئیمپراتۆرە بە دەسەڵاتەکان دەبن لە هەموو کاروبارێکدا، دیسانەوە زاراوەی ئیمپریالیزم لە وشەی ئیمپریۆ[2]ی لاتینی وەرگیراوە کە بە مانا ئیمپراتۆر دەگرێتەوە.

بەکورتی ئیمپریالیزم دوا قۆناغی ژیانی سەرمایەدارییە، ئیمپریالیزم هێلانەی شۆرشی سۆشیالیستانەیە، لەم قۆناغەدا، لەناو هەموو سیستمە جیهانییەکانی سەرمایەداریدا هەلومەرجی لەبار بۆ شۆرشی کۆمەڵایەتیی پرۆلیتار دەرەخسێ.. ناکۆکیی نێوان کارو سەرمایە، ناکۆکیی نێوان دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکانو ئەو وڵاتانەی پێیانەوە گرێدراون، ناکۆکیی نێوان دەوڵەتە

١-Plutocratie

٢-Imperiu

ئیمپریالیستییەکان لەناو خۆیاندا تادێت توندوتیژ تر دەبێت.. پەیدابوونی ئەم ناکۆکییە سێ قۆڵییە دەبێتە هۆی پەیدابوونی سیستمی جیهانی سۆشیالیستی.

★ئیمتیاز - Concession

ئیمتیاز لە ڕژێمی سەرمایەداریدا بریتییە لەوەی کە سەرمایەدارەکان، یان دەزگا ئینحیسارییەکان مافی ئەوەیان هەبێت بەپێی هەلومەرجی تایبەتی سوود لە هەندێك دەزگاو دامەزراوەکان، زەوییەکان، سامانی سروشتی، کانەکان، دەریاکان‌و هەموو کاروبارە ئابوورییەکانی تر وەربگرن. ئەم سامانانە ئەم دەزگاو دامەزراوو کاروبارە ئابوورییانە هێنی دەوڵەت یان پارێزگا یان شارەوانییەکانن، کە بە هۆی ئیمتیازەوە سەرمایەدارانی ناوخۆو دەرەوە سوودیان لێ وەردەگرن‌و دەیانگرنە ژێر دەستی خۆیانەوە.. سەرمایەداران‌و دەزگا ئینحیسارییە سەرمایەدارییەکان بۆ بە دەستهێنانی کەرەستەی خاوو دەستگرتن بەسەر ئابووریی وڵاتدا، بۆ بەرهەمهێنانی بێ بەزەییانەو چەوساندنەوەی کرێکارانی ناوخۆو دەست گرتنی بەسەر سیاسەتی وڵاتدا سوود لە ئیمتیاز وەر دەگرن، لە قۆناغی ئیمپریالیزمدا، وەرگرتنی ئیمتیاز لەو وڵاتانەی کە بە ئیمپریالیزمەوە گرێدراون بایەخێکی زۆری هەیە.

★ئانارشیزم - Anarshisme

ڕێبازێکی سیاسیی ئاژاوەچییانەیە کە لەگەڵ ئاوات‌و قازانجی چینی کرێکارو هەموو زەحمەتکێشاندا ناگونجێت. لە ڕووی چینایەتییەوە تابعێکی وردە بۆرجوازییانەی هەیە، لە باری سەرنجی سیاسیشەوە کۆنەپەرستانەیە، چونکە لە پێناوی گەشەکردنی کۆمەڵدا نییە.

ئەم زاراوەیە لە وشەی (ئانارخیا)ی یۆنانییەوە وەرگیراوە کە بە مانا نەبوونی ڕابەرو حکومەت دەگرێتەوە، ئانارشییەکان دەوڵەتی پرۆلیتارییان لە هەر هەلومەرجێکی کۆمەڵایەتیدا ناوێت‌و حزب‌و ڕێکخستن‌و ڕێبازی سیاسییانەو بەرنامەی کاری هەر حزب‌و ڕێکخراوێك بە پێویست نازانن.

لە ڕاپەڕینی شۆڕشگێڕانەدا ئەوانەی لایەنگریی ئانارشیزم دەکەن بەربەرەکانێی ڕابەری ڕاپەڕینەکەو ئایدۆلۆجیی کۆمەڵە ڕاپەڕیوەکە دەکەن. ئەوانە بە بیانووی ئەوەی کە ئینسان ئازادە تەنیا کاری تاکە کەسییان بە لاوە پەسەندە، کاری جەماوەرانەو خەباتی چینایەتییانەو ڕاپەڕینی کۆمەڵایەتییانە بە هیچ دادەنێن..

ئانارشیزم، هەمیشە بەرپەرچی ڕاپەڕینی خەڵك‌و یەکێتیی نێوان کۆمەڵانی خەڵك دەداتەوە، هەوڵ دەدات چینی کرێکار لەسەر پەیامی مێژوویی خۆی بگێڕێتەوە دواوە، لە جیاتیی ڕێکخستن‌و یەکگرتن، دووبەرەکایەتی‌و ئاژاوە دەنێتەوە. ئانارشیزم وەکو ڕێبازێکی سیاسییانە ماوەی (١٠٠ تا ١٣٠) ساڵ لەمەوبەر[١] لە ئەوروپا پەیدابوو، کەسانی وەکو ماکس ئاشتیرنر[٢] و پرودون‌و باکونین[٣] ڕابەرییان دەکرد.

دانەرانی تیۆری سۆشیالیستی زانستی بۆ دروستکردن‌و دامەزراندنی ڕێکخراوی سیاسیی کرێکاران گەلێك لەگەڵ نوێنەرانی ئەم ڕێبازەدا کەوتنە مشتومڕەوەو گەلێك بەربەرەکانێیان کردن.. لەم ڕووەوە وتوویانە:

"ئانارشیستەکان، چینی کرێکار بۆ سەرمایەدارەکان دەستەمۆ دەکەن، جگە لە چەند وشەیەك لە بارەی بەرهەم وەرگرتنەوە هیچی تریان فێرناکەن، ئەویش بێ ئەوەی لە ڕیشەو هۆیەکانی بگەن، باوەڕیان بە خەباتی چینایەتیان نییە".

★ئاندیڤدۆئالیزم - Indivdualisme

ئەم زاراوەیە، لە وشەی ئیندیڤیدۆ[١] وەرگیراوە کە لە زۆربەی زمانە ئەوروپاییەکاندا بە مانای تاك یان تاکە کەس هاتووە، بەو شێوەیە ڕێبازی ئاندیڤیدۆئالیزم بە ڕێبازی تاکە کەسی ناو دەبرێت کە ئەمەش لە خاسیەتەکانی ئایدۆلۆجی گیانی وردە بۆرجوازییە، وە لە هەموو ئەو ڕوحییەتانەی کە لە کۆمەڵدا موڵکدارێتیی تایبەتی پەسەند دەکەن خۆی دەنوێنێت..

بە کورتی مانای بایەخدان بە تاکە کەس دەگرێتەوە تاکو کۆمەڵ. دیسان مانای ڕەسەنییەت‌و ئەهمییەتی تاکە کەسە بەسەر زۆربەی کۆمەڵدا.. دروشمی ئاندیڤیدۆئالیزم بەم جۆرەیە:

یەکەم تاکە کەس ئینجا کۆمەڵ..

هەموو فەلسەفە هاوچەرخەکانی سەرمایەداری کە لە هەموو مەسەلە بنچینەیی‌و فەلسەفی‌و کۆمەڵ شوناسییەکان کۆڵاونەتەوە، هەموویان لەسەر بنچینەی فەلسەفەی بە ڕەسەنییەت ناسینی تاکە کەس دامەزراون.

بە پێچەوانەی ئەمەشەوە "ڕەسەنییەتی کۆمەڵ" یان "ڕێبازی دەستەجەمعی" تیۆری‌و عەمەلییە کە بە پێی ئەو ڕێبازە ڕێزی قازانجی گشتی دەدات بەسەر قازانجی تاکە کەسدا ڕێبازی ڕەسەنییەتی کۆمەڵی سۆشیالیستی لەسەر موڵکدارێتیی هەرەوەزی‌و هۆیەکانی بەرهەمهێنان دامەزراوە.. بە بێ ڕێبازێکی موڵکدارێتیی هەرەوەزی‌و کۆمەڵگەیەکی سۆشیالیستی هیچ هەلومەرجێکی واقعیی

١-واتە لە کاتی سەردەمی نووسینی ئەم کتێبەوە.

٢-M-Stirner

٣-Bakunin

١-Indivdu

www.kurdistanet.org

بۆ پەروەردەکردنی هەموو لایەنەکانی کۆمەڵ لەگەڵ گیانی هەرەوەزیدا نایەتە دیو پەیوەندیی هاریکاری ناتوانێت جێگەی پەیوەندییەکانی ستەم بگرێتەوە.

★ئەنتەرناسیونال - Internationale

زاراوەی "ئەنتەرناسیونال" بە مانا "نێونەتەوەیی" یە، بەو ڕێکخراوە کرێکارییە جیهانییە وترا کە لە کۆتایی سەدەی ڕابردوودا تا ناوەڕاستی سەدەی ئێستا لە قۆناغە جۆر بەجۆرەکانی گەشەکردنی کۆمەڵدا دامەزرا.

بنچینەی یەکەمین کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی کرێکاران کە لە دوایدا بە ئەنتەرناسیۆنالی یەکەم ناوبرا لە ساڵی ١٨٦٤دا لەلایەن مامۆستایانی پرۆلیتاریاوە دانرا. ماوەیەکی زۆر بوو هەوڵی دامەزراندنی ڕێکخراوێکی شۆڕشگێڕانەی چینی کرێکاران دەدرا، ئەنتەرناسیونال وەکو ڕێکخراوێکی نێونەتەوەیی پرۆلیتاریاو نموونەی سەرکەوتنی ئامۆژگارییەکان لەناو ڕاپەڕینی چینی کرێکاراندا لە سەدەی ڕابردوودا سەری هەڵدا. لە ئەنجامی گەشەکردنی سەرمایەداری لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەمداو ڕاپەڕینی چینی کرێکارانو هاتنە پێشەوەی سیستمی دیموکراتیك لە زۆربەی وڵاتە پێشکەوتووەکانا پێویستیی هاریکاریو یەکگرتنی چینی پرۆلیتاریا، ڕێکخراوی نێونەتەوەیی کرێکاران وەکو پێویستییەکی مێژوویی هاتە کایەوە.

ئەنتەرناسیونالی یەکەم لە (٢٨/مانگی ئەیلولی ساڵی ١٨٦٤) لە لەندەن دامەزرا. بەیاننامەی ئەو دامەزراندنە بوو بە بەرنامەی پرۆلیتاریای شۆڕشگێڕ لە سەدەی نۆزدەیەمدا. لەو بەیاننامەیەدا ئەرکی لە ناوبردنی دەسەڵاتی سەرمایەداریو جێگیربوونی حکومەتی کرێکاران لە ڕێگای ڕاپەڕینی سیاسییەوە کەوتە ئەستۆی کرێکاران.

ڕێکخراوە کرێکارییەکانی ئەو ڕۆژگارە وەکو لقی ئەم ڕێکخراوە نێو نەتەوەییە لە وڵاتەکانی ترا پێکهاتن. لە ماوەی کەمتر لە دوو ساڵ نزیکەی ٢٥ بیستو پێنج ڕێکخراوی کرێکاری لە زۆربەی وڵاتەکانی ئەوروپاو کیشوەرەکانی تردا دامەزران. کتێبی سەرمایە "کاپیتال" لە ساڵی ١٨٦٧دا لە بارەی ڕێکخراوە کرێکارییەکانەوەو گیانی شۆڕشگێڕانەو سەرکەوتنی سۆشیالیزمەوە دانرا. گرنگترین کۆنگرەکانی ئەنتەرناسیونالی یەکەم لە ساڵی ١٨٦٦وە هەر ساڵی جارێك وە هەر جارەی لە شارێك وەکو شارەکانی جنێف، لۆزان، بروکسەل، بازل.. بەستران.

ئەنتەرناسیونالی یەکەم لە دژی ئانارشیزم کە لە ئەسپانیاو ئیتالیا لایەنگریان هەبوو کەوتە چالاکی نواندن، مامۆستایانی ئەم ڕێبازە ماهییەتی دژی پرۆلیتاریو گێرە شێوێنیی ئانارشیزمیان ئاشکراکردو سەرکەوتنی سۆشیالیزمی زانستییان مسۆگەر کرد.

لە کاتی ڕاپەڕینی کۆمۆنی پاریسدا، ئەنتەرناسیونالی یەکەم گەلێك چالاکیی نواندو پشتگیریی لەو ڕاپەڕینە قارەمانانەی کرێکارانی پاریس کرد. لە دوای تێکشکاندنی کۆمۆنی پاریس گەلێك چالاکی لە دژی تیرۆری خوێناویی بۆرجوازیی فەرەنسە نواند، هەروەها لە دوای تێکشکاندنی کۆمۆنی پاریس لە هەموو وڵاتەکاندا چوون بە گژ ئەنتەرناسیونالی یەکەمدا. عونسورە ڕاڕاو ڕووخاوەکان دووره پەرێز وەستانو کەنارگیرییان کرد. بەرەبەرە چالاکیی ناوەندیی کرێکاری ئەنتەرناسیونالی یەکەم لە ئەوروپادا نەما. بەم جۆرە لە ساڵی ١٨٧٢ لە کۆنگرەی لاهای بڕیاردرا کە ناوەندی ئەنتەرناسیونالی یەکەم بگوێزرێتەوە بۆ نیویۆرك. چوار ساڵ دوای ئەوەش لە کۆنفرانسی (فیلادلفیا) دا ئەنتەرناسیونالی یەکەم بە ڕەسمی هەڵوەشایەوە.

ئەنتەرناسیونالی دووەم:

وەکو ڕێکخراوێکی نێونەتەوەیی ڕێکخراوە سۆشیالیستییەکان لە ساڵی ١٨٨٩ لە کۆنگرەیەکدا کە لە پاریس بەسترا دامەزرا، لەو ڕێکخراوەدا حزبە کرێکارییەکانی نزیکەی هەموو وڵاتە ئەوروپاییەکانو وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو ئەرجەنتین بەشداربوون. ئەنتەرناسیونالی دووەم لە ماوەی شەش ساڵی سەرەتای دامەزراندنیدا گەلێك یارمەتیی بیروباوەڕی شۆڕشگێڕانەو پێشکەوتووانەی سۆشیالیستی زانستیو بەهێزکردنی حزبو ڕێکخراوە کرێکارییەکانی جیهانیدا. ئەو ڕێکخراوانە بەرەبەرە بوونە هێزێکی سیاسیی گرنگ لە زۆربەی وڵاتە ئەوروپاییەکان. پاش ماوەیەك ڕابەریکردنی ئەنتەرناسیونالی دووەم کەوتە دەست ئەپۆرتۆنیستەکان. ئەمانە بوونە هۆی ئەوە کە بیروباوەڕو شێوازی بۆرجوازییانە لەناو ڕاپەڕینی کرێکاراندا بخولقێو بەهێزبێت، بەڵام لەناو ئەوانەدا هەندێك ڕێکخراوو گرۆی سیاسی خۆیان بە تیۆری شۆڕشگێڕانەوە بەستەوەو بە توندی کەوتنە بەربەرەکانێی ڕەوشتی خۆبەدەستەوە دەرانەو هەڵوێستی ڕیفۆرمیستانەی ڕابەرە ئەپۆرتۆنیستەکان.

ئەم بەربەرەکانێیە، بوو بە هۆی جیاکردنەوەی باڵێکی چەپی شۆڕشگێڕ لەناو ڕیزەکانی ئەنتەرناسیۆنالی دووەمدا. زۆربەی ڕابەرەکانی ئەنتەرناسیۆنالی دووەم لە دوای هەڵگیرساندنی یەکەمین جەنگی جیهانی لە ساڵی ١٩١٤دا بە ئاشکرا بوونە پاشکۆی بۆرجوازی وڵاتەکانی خۆیان.. بە تەواوی لە شێوازی هاریکاریو پەیوەندیی پرۆلیتاریاو ئەنتەرناسیۆنالیزمی کرێکاران کشانەوە. لەو کاتەدا لە ناو ئەنتەرناسیۆنالی دووەمدا سێ ڕێباز پەیدا بوو، باڵێکی ڕاست یان باڵێن سۆشیال شۆڤێنیستەکان، ئەویتریان باڵێکی مامناوەندی ڕەو، سێیەمیشیان ئەنتەرناسیۆنالیستەکان یان باڵێن باڵی چەپ.

لە ساڵی (١٩١٥) لە "تسیمیروالد" لە سویس یەکێتیی سۆشیالیستەکانی ئەنتەرناسیۆنالیست دامەزرا.

ئەنتەرناسیۆنالی سێیەم، لە ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکان پێکهاتووە. لە ساڵی ١٩١٩ تا ساڵی ١٩٤٣ درێژەی بە چالاکیی خۆیدا، ئەنتەرناسیۆنالیستی سێیەم ڕێکخراوێکی شۆڕشگێڕانەی نێونەتەوەییو ناوەندی ڕاپەڕینی کرێکارانی جیهان بوو. یەکەمین کۆنگرەیان لە مانگی مارسی ساڵی ١٩١٩دا بەست کە نوێنەری ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکانی (٣٠)سیی وڵاتی جیهانی تیا بەشداربوو. بۆ یەکەمجار

نوێنەری ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکانی وڵاتانی ئاسیا بەشدارییان تیادا کرد. بەر لەوە کۆبوونەوەیەکی ڕاوێژکاری لە مانگی کانوونی دووەمی هەمان ساڵدا کرا کە نوێنەری هەشت ڕێکخراوی گەورە بەشداریی تیادا کرد، لەو کۆبوونەوەیەدا هەموو ڕێکخراوە شۆڕشگێڕی و سۆشیالیستییەکانی بۆ کۆنگرەی ئەنتەرناسیۆنالیستی بانگکرد. ڕاپەڕینی شۆڕشگێڕانە زۆر بە گورجی لە وڵاتەکانی ئاسیاو ئەورووپاو ئەمریکادا ڕیشەی داکوتاو زۆر شوێنو ناوچەی گرتەوە. هەروەها بە هۆی دەوری کاریگەرییەتیی ئەمەوە چەندان ڕێکخراوی شۆڕشگێڕانەی تر لە وڵاتە جۆربەجۆرەکانی تری جیهاندا دامەزران. کۆنگرەی دووەمیان لە ساڵی (١٩٢٠)دا بەسترا کە نوێنەری ٤١ چل‌ویەك ڕێکخراو بەشداریی تیادا کردبوو، بڵاوبوونەوەی کتێبی "نەخۆشیی منداڵانەی چەپڕەویی.."، ڕۆڵێکی زۆر گەورەی لە بواری ڕێکخستنو گەڵاڵەکردنی ئەو کۆنگرەیەدا گێڕا.. لە کاتی حەوتەمین کۆنگرەدا کە بە تایبەتی بۆ بەربەرەکانێی فاشیزم لە جیهاندا ئاراستە کرابوو (٧٦) حەفتاوشەش ڕێکخراوی گەورە بەشداربوون، کە لە مانە (٢٢) ڕێکخراویان ئاشکراو (٥٤)یان بە نهێنی چالاکیی خۆیان دەنواند. لە پاش هەڵگیرساندنی دووەمین شەڕی جیهانی هەموو ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکان چالاکیی گەورەیان دژی فاشیزم دەستپێکرد.

ئەمەبوو بە کورتی مێژووی دامەزراندنو چالاکیی ئەنتەرناسیۆنال.

ئەنتەرناسیۆنالیستی پرۆلیتاری - Internationalisme Proletarion

بریتییە لە سیاسەتو ئایدۆلۆجیی یەکگرتووی نێونەتەوەیی کرێکارانو هەموو زەحمەتکێشان. لە باری سەرنجی مێژووەوە بیری ئەنتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری یەکەمجار لە لایەن ڕابەرە گەورەکانی چینی کرێکارەوە زیاتر لە سەد ساڵ لەمەوبەرەوە[1] دارێژراوە. پایەی تیۆریی ئەوەبوو کە کرێکارانو زەحمەتکێشانی هەر وڵاتێك لە دژی بۆرجوازی، لە پێناوی داکۆکی لەسەر سەرچاوەکانی ژیانی زەحمەتکێشان، سەقامگیربوونی دیمکراتییەتو سۆشیالیزم، تێبکۆشن، لە هەمان کاتدا کرێکارانو زەحمەتکێشانی هەموو وڵاتانی جیهان سەرچاوەکانی ژیانیان یەك دەگرێتەوەو هەموویان دوژمنێکی هاوبەشی چینایەتییان هەیە کە ئەویش بۆرجوازیی سەرتاسەریی جیهانە.

ناوەرۆکو مەفهومی ئەنتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری لە ماوەی ئەم سەد ساڵەی دواییدا، لە ئەنجامی گەشەکردنی کۆمەڵگەی ئادەمیزادو ڕێڕەوی مێژوو زیاتر یەکانگیربووە، تاکو سەرەتای سەدەی ئێستا مەفهومی ئەنتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری بریتیبوو لە یەکگرتنی نێونەتەوەیی زەحمەتکێشانی هەموو وڵاتان لە پێناوی لەناوبردنی سەرمایەداریو حکومەتکردنی چینی کرێکار، دوای ئەوە شێوەو ناوەرۆکی ئەنتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری بەهێزترو فراوانتر بوو.

ئەنتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری بنچینەی پەیوەندییەکانی نێوان دەوڵەتە سۆشیالیستییەکانە.

*ئینقیلاب (شۆڕش)(*) - Revolution

شۆڕش گۆڕانێکی قووڵی بنەڕەتیو بونیاتنەرانەیە، سووڕانێکی گەورەو بنچینەییە لە ژیانی کۆمەڵگەدا.. شۆڕش لە زانستی کۆمەڵ شوناسیدا بریتییە لە لەناوبردنی ڕژێمێکی کۆمەڵایەتیی کۆنو ڕزیوو دانانی ڕژێمێکی کۆمەڵایەتیی تازەو پێشکەوتووانە لە جێگای.. واتە لەناوبردنی واقعێکی کۆنو پەك کەوتەو دانانی واقعێکی تازەو بە کەڵك لە جێگەی. بۆ نموونە: شۆڕشی گەورەی فەرەنسە کە نزیکەی دووسەد ساڵ لەمەوبەر[1] ڕوویدا شۆڕشێکی بۆرجوازییانە بوو، ڕژێمی فیۆداڵی ڕزیوو ڕوخساری سەڵتەنەتی بوربونەکانی لەناوبردو ڕژێمی سەرمایەداری –کە لەو سەردەمەدا ڕژێمێکی تازەو پێشکەوتووانە بوو– لە جێگەی دانرا. شۆڕشی مەشروطەی ئێران شۆڕشێکی بۆرجوازییانە بوو، ئەگەرچی بە نیوەو ناتەواوییانە مایەوەو سەرکەوتنی تەواوی بەدەست نەهێنا، بەڵام دەستێکی توندی لە سیستەمی سەڵتەنەتیو بنچینەیی خانەدانێتیو فیوداڵی ڕزیوو وەشاندو ڕێگەی لەبەردەم گەشەکردنی کۆمەڵو بەشداریی کۆمەڵانی خەڵکی لە بواری دیاریکردنی چارەنووسی وڵاتەکەیاندا فراوانکرد. شۆڕشی ئۆکتۆبەر شۆڕشێکی کۆمەڵایەتییانە بوو، چونکە ڕژێمی کۆنو ڕزیوی فیوداڵیو سەرمایەداریی لە بنەڕەتەوە هەڵتەکاندو کۆمەڵگەیەکی تازەی سۆشیالیستیی بونیات نا کە ڕووداوێکی گەورەبوو لە مێژووی ژیانی ئادەمیزاددا.

شۆڕش گرنگترین قۆناغی گەشەکردنی ژیانی کۆمەڵە، دووربینیی سیاسییانە شۆڕش بە کارێکی حەتمی ناو ئەو کۆمەڵگایانە دەزانێت کە لە چەند چینێك پێکهاتوون.. لە هەموو ئەو کۆمەڵگایانەدا کە چەندان چینی جیا جیاو خاوەن قازانجی جیاجیایان تێدایە گەشەکردنی ئابووریو کۆمەڵایەتی قۆناغ بە قۆناغ هەڵو مەرجی گۆڕینی بنەڕەتیو بونیات نەرانە دەرەخسێنن. لە ئەنجامدا دەبێتە هۆی گۆڕینی بونیات نەرانەی ڕژێمی کۆمەڵایەتی. لەم ڕووەوە وتراوە:

> *"هێزە بەرهەم هێنەرەکانی کۆمەڵ لە قۆناغێکی تایبەتیی گەشەکردنی خۆیاندا لەگەڵ پەیوەندییەکانی بەرهەم هێناندا واتە لەگەڵ پەیوەندییەکانی موڵکدارێتیدا کە لەناو منداڵدانی ئەودا گەشەیان کردووە دەکەونە ناکۆکییەوە، پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان دەبنە کۆسپو بەرهەڵست لە ڕێگای گەشەکردنی هێزە بەرهەمهێنەرەکاندا، وە لەو کاتەدایە کە قۆناغی شۆڕشی کۆمەڵایەتی دەستپێدەکات".*

١–لە سەردەمی نووسینی کتێبەکەوە..

*لێرەدا ئینقیلاب بە مانای شۆڕش هاتووە.

١–لە کاتی نووسینی کتێبەکەوە..

www.kurdistannet.org

شۆڕش هەموو ئەو ناكۆكییانە چارەسەر دەكات كە باسكران، ئەو پەیوەندییە كۆنانەی بەرهەمهێنان لەناو دەبات، پەیوەندیی تازە سەقامگیردەكات‌و دەبێتە هۆی خۆشكردنی زەمینەی بە پەلە گەشەكردنی هێزە بەرهەمهێنەرەكان.. ئەمەیە پایەی ئابووری‌و واقیعی شۆڕش.

شۆڕش چینێكی فەرمانڕەوا لەناو دەبات‌و چینێكی تر كە لە بواری پەیوەندیی بەرهەمهێناندا پێشكەوتووانە ترن لە جێگای دەسەڵات دایدەنێت. دەتوانین بڵێین كە شۆڕش دەوڵەتێكی تازەو پێشكەوتووتر لە جێگای دەوڵەتێكی كۆن‌و دواكەوتوو دادەنێت.

مەسەلە بنچینەییەكانی هەر شۆڕشێك بریتییە لە دەسەڵاتی سیاسیی دەوڵەت گرتنە دەست. وەرگرتنی دەسەڵات لە دەست چینێكی دەسەڵاتداری دواكەوتووانەو سپاردنی بە دەست چینێك یان چەند چینێكی پێشڕەوو پێشكەوتوو.. ئەمە ناوەڕۆكی بنچینەیی هەر شۆڕشێكە.. شۆڕش بەرزترین شێوەی ڕاپەڕینی چینایەتییە، چینە پێشكەوتووەكان لە ڕێگای شۆڕش‌و كەمكردنەوەی دەسەڵاتی چینی فەرمانڕەوای كۆنەپەرستەوە ڕێگەی گەشەكردنی كۆمەڵ دەكەنەوە.

شۆڕشی كۆمەڵایەتی قووڵترین گۆڕین لە بواری سیاسی‌و ئابووری‌و ئایدۆلۆجیی كۆمەڵدا پێك دەهێنێت. لە بنەڕەتەوە ڕوخساری كۆمەڵ دەگۆڕێت. ئاشكرایە هەندێك گۆڕان یان كرداری چارەسەرییانە "ڕیفۆرمیستی" یان پێشكەوتووانە لە چوارچێوەی ڕژێمێكی كۆمەڵایەتیی دیاردا، یان لەناو دەسەڵاتی سیاسیی دەوڵەتێكدا یان چینی فەرمانڕەوا، ئەمە نابێتە شۆڕش. ئەگەر چی دەزگاكانی پروپاگەندەو ڕاگەیاندن هەرچەند بە شان‌و باڵیدا هەڵبخوێنن.

لەو ڕوونكردنەوانەی سەرەوەدا ئاشكرایە كە بە پێی قۆناغی گەشەكردنی ئابووری‌و كۆمەڵایەتی‌و ڕاپەڕینی چینەكان دەتوانین چەند جۆر شۆڕشی كۆمەڵایەتی دەستنیشان بكەین، وەكو: شۆڕشی بۆرجوازی، شۆڕشی بۆرجوازی–دیموكراتی، شۆڕشی سۆشیالیستی‌و چەندانی تر.. پێویستە ئەوە بزانن كە هەر شۆڕشێك چ جۆرە گیروگرفت‌و ناكۆكییەك لەناو كۆمەڵدا چارەسەر دەكات. چ ئەركێكی كۆمەڵایەتی دەگرێتە ئەستۆی خۆی، دەسەڵات لە دەست چ چینێك وەردەگرێت‌و دەیداتە دەست چ چینێكی تر، وەیان شۆڕش بە چ چینێك دەسپێردرێت. بەم پێیە دەتوانین جۆری ئەو شۆڕشە كۆمەڵایەتییە دیاری بكەین. بۆ نموونە: شۆڕشی ئۆكتۆبەر شۆڕشێكی سۆشیالیستیانە بوو، شۆڕشی فەرەنسەو شۆڕشی مەشروطیەت لە ئێراندا ئەمانە شۆڕشی بۆرجوازییانە بوون.

ئەوەش ڕوون بكەینەوە كە دەسەڵاتی دەوڵەت سەندنەوە لە چینێك‌و بدرێتە دەست چینێكی تر ئەمە مانای شۆڕش نییە، چونكە بەو جۆرەی كە وتمان مەفهوومی شۆڕش ئەوەیە ئەو چینەی كە دەسەڵات دەگرێتە دەست لە چینەكەی پێشوو پێشكەوتووانە تر بێت، بە جۆرێك كە ڕێگەی گەشەكردنی كۆمەڵ فراوان بكات. ئەگەرنا ئەگەر چینێكی دۆڕاوو كۆنەپەرست بتوانێت چینێكی پێشكەوتوو لاببات یان ژێردەستە بكات‌و دەسەڵات بگرێتە دەست خۆی ئەوا ئەم كارە كارێكی ناشۆڕشگێرانەیەو لە هەمان كاتدا دژی شۆڕشە.. شۆڕش بە بەشداریی كۆمەڵانی خەڵك بە ئەنجام دەگات. هیچ ڕوخسارێكی لە كودەتاو گۆڕینی وەزعی دەربار ناچێت. هەر شۆڕشێك پێویستیی بە زەمینەی شۆڕش‌و هەلومەرجی شۆڕش هەیە وەكو باری شۆڕشگێرانەو بوونی ڕێكخراوێكی شۆڕشگێڕانە.

شۆڕشی فەرهەنگی(١) - Revolutionculturelle

شۆڕشی فەرهەنگی بەشێكە لە شۆڕشی سۆشیالیستی، مەفهوومی ڕاپەڕینی خەڵك‌و هێنانەدیی فەرهەنگێكی تازەیە، واتە فەرهەنگی سۆشیالیستی‌و هەست پێكردن‌و هەزمكردنی ئەم ئایدۆلۆجی‌و فەرهەنگە سۆشیالیستییەیە لە لایەن كۆمەڵانی زەحمەتكێشەوە.

لە كاتی شۆڕشی سۆشیالیستیانەدا دەسەڵاتی زەحمەتكێشان سەقامگیر دەبێت، هەموو بەرهەمە سۆشیالیستییەكان‌و پەیوەندییە بەرهەمهێنەرەكان بە تەواوی تازە دەبن‌و دەوڵەتی سۆشیالیستی دادەمەزرێ. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوە كە شۆڕشی فەرهەنگی سەربگرێ. فەرهەنگی تازەو سۆشیالیستی بە تەواوی سەقامگیر دەبن.. شۆڕشی فەرهەنگی لەم قۆناغەدا گۆڕینێكی بونیاتنەرانە بە سەر باری فەرهەنگیی كۆمەڵانی خەڵكدا دێنێت. ئەم گۆڕینەش لەسەر پایەی توانای تازەی ئابووری‌و كۆمەڵایەتی‌و هەلومەرجی تازەی ماددی‌و سیاسی دەبێت.

شۆڕشی فەرهەنگی چەندان لایەنی هەیە وەكو: كاركردنی پێشكەوتووانەو بێ وێنە لە بواری فێركردن‌و پەروەردەكردندا، لەناوبردنی نەخوێندەواری، سەپاندنی خوێندنی پلەی سەرەتایی بەسەر هەموو خەڵكدا، پەروەردەكردنی سیاسییانەی خەڵك، بەرزكردنەوەی ئاستی هۆشیاریی سیاسیی خەڵك، پەروەردەكردنی گیانی نوێخوازی، پێگەیاندنی ڕۆشنبیری تازە، لەناوبردنی حاڵەتی دواكەوتنی فەرهەنگی، زیندووكردنەوەی كەلەپووری هونەری‌و ئەدەبی پێشینان‌و.. هەروەكو چۆن لە وڵاتە پێشكەوتووەكاندا بایەخی پێدەدرێت.

شۆڕشی سۆشیالیستی:

شۆڕشی سەركەوتووی پرۆلیتاریایە كە گۆڕانێكی بنچینەیی بونیاتنەرانە لە مێژووی كۆمەڵگای ئادەمیزاددا بەدی دەهێنێت. گەورەترین تۆماری جیهانی كۆنی سەرمایەداری دەدڕێ‌و جیهانی نوێی سۆشیالیستی بونیات دەنێت، بۆ نموونە وەكو: شۆڕشی ئۆكتۆبەر، بۆ یەكەمین جار لە مێژوودا دەسەڵاتی چەوسێنەرەكانی لەبن هێناو لەناوبردن، كۆمەڵگایەكی تازەی بێ ستەمی چینایەتیی

١–فەرهەنگ لێرەدا بە مانای كولتورە نەك (قاموس)..

www.kurdistannet.org

هێنایە کایەوە ، لـە ئەنجامی شۆڕشی کۆمەڵایەتیدایە کە ڕژێمی کۆنەو دژی خەڵك جێگەی خۆی بۆ ڕژێمێکی تازەی دەست نیشاندەی خەڵك چۆڵدەکات. شێوەیەکی تازەی بەرهەمهێنان جێگەی شێوە کۆنەکانی بەرهەمهێنان دەگرێتەوە.

شۆڕشـەکانی تـاکو سـەدەی ڕابـوردوو ئەگەرچـی ڕۆڵێکی دیاریان لە گەشەکردنی کۆمەڵدا دەگێڕاو پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان لە چـاو ڕابوردوو پێشکەوتووانەتر دەبوو، بەڵام لە هەریەك لەم حاڵەتانەدا سیستمی کۆمەڵایەتی لەسەر بنچینەی بەهرە لە یەکتر وەرگرتن دامـەزرابوو، بۆنموونـە: فیوداڵـیزم جێگەی کۆیلەیەتـیی گرتەوە، سـەرمایەداریش جێکەی فیوداڵـیزمی گـرتەوە، بـەڵام لە هەمان کاتدا بنچـینەکانی بەرهەمهێنان هـەروەکو خۆیـان دەمانـەوەو بەهـرە وەرگـرتنو سـتەمی چـینایەتی لـە هـیچ سـەردەمێکیاندا پێشـەکێش نەدەکـران.. تەنـیا سـپاردنی کۆمـەڵ بـە سیستمی سۆشیالیستی بوو کە دەیتوانی پێگەیشتووترین هەلومەرج بۆ گەشەکردنو مانەوەی هێزە بەرهەمهێنـەرەکان بڕەخسێنێت، بەهـرە وەرگرتنی کەسێك لە کەسێکی تر لەناوبەرێت.. زەمینـەیەکی بێ سنوور بۆ سەربەستیی مرۆڤ، فەرهـەنگو زانسـتیو هونـەر بهێنێتە کایەوە. ئەمـە قۆناغـێکی ماهـیەت تـازەو لـەڕووی چۆنایەتیشەوە لە مێژوودا بێ وێنەیە. شۆڕشی سۆشیالیستی چەسپێنەری سەرەتای ئەم قۆناغەیە.

شۆڕشـی سۆشیالیسـتی ئەهمیەتـێکی گـەورەی جیـهانی–مـێژوویی هەیـە، ئـەم شۆڕشـە بنچینەکانی سەرمایەداریی دنیا دەهێنێتە لـەرزین بەشـێکی ئـەو جـیهانەی کـە لـە ژێـر دەسـەڵاتی ئیمپریالـیزمدا دەچەوسـێتەوە ڕزگـاری دەبێـت.. هـەوڵو تەقـەللای سیسـتمی موسـتەعمەراتی ئیمپریالـیزم ئیفلـیج دەکـاتو شـەپۆلی ڕاپەڕیـنی کـرێکارانو ڕاپەڕیـنی ئازادیخوازانـەی گـەلان دەبـنە هـۆی بونیاتنانی سیستمی تازەی سۆشیالیستی.

★ئانکیزیسیۆن - Inquistion

ئـەم وشـەیە بـە مانـا پشـکنینی بیروبـاوەڕ دەگرێتەوە، بـە دادگـا تایبەتییەکانی کڵێسای کاثولیکەکان وتراوە کە بە فەرمانی پاپ دەجووڵانـەوەو ئامانجیان سـەرکوتکردنی هـەموو ئـەو کەسانە بووە کە سەرپێچییان لە فەرمانەکانی پاپ دەکرد.. لەو دادگایانەدا هەر ئـازادیخواز، یـان پێشـکەوتنخوازێکیان بـە بیانووی بـێ دینو لادەر لە ڕێگەی ئاین سزا دەدا، دەیانخستە زیندانەوە، ئازاریان دەدان، دەیانکوشـتن، بـە زیندوویی دەیانسـووتاندن، ئـەم دادگـا پـڕ لـە سـتەمکارییانە لـە سەدەی سیازدەیەمی زاینیدا دامەزران. بە درێژایی مـاوەی سـەدەکانی ناوەڕاست بـوو بوونـە چەکی دەستی کڵێسا کاثولیکەکانو ڕژێمی فیوداڵی.. لەو سەدانەدا چەندان زاناو دانشمەندو ئەدیـبو ڕۆشنبیرو نووسەرو پزیشکو هونەرمەندو پیاوی دەرکەوتوو ئازادیخوازو زۆرلێکراوو چەندان کۆمەڵ خەڵکی سادە –کە کڵێسا ڕقـی لێیان دەبـووەوە– بوونـە قوربانـیی ئانکیزیسـیۆن. هەموو دادگاکان خەڵکیان بە بیانووی بێباوەڕی دەکوشت، گوایە باوەڕیان بە کڵێسا نییە، ئەو دادگایانە درندانەترین شێوەی ئازاردانی خەڵکیان بەکار دەهێنا کە تا ئێستا ناوو ناوبانگی ماوە.

هـەروەها ئانکیزیسـیۆن وەکـو ئالەتـێك وابـوو بە دەست ستەمکارانو فەرمانڕەوایانی کڵێساوە بۆ کۆکردنەوەی دەرامەتی تایبەتیی خۆیان. زۆربەی ئەو کەسانەی کە دەیانکوشتن دەستیشیان بەسەر ماڵو سامانەکانیاندا دەگرتنو تالآنیان دەکردن.

★ئومانیسم - Humanisme

سیسـتمێکی بیروباوەڕیـیە کە لە ڕووکاری تایبەتی یان خۆشەویستیو مرۆڤ دۆستیو پەیوەندیی دۆستانەو بەختیاری ڕێزگرتنی تیا دەردەکەوێـت.. لـە بـاری سـەرنجی مێژووییەوە سیسـتمێکی فـیکریی بـەو جـۆرە لـە سـەدەکانی (١٤و١٦)ی زاینیدا وەکو ڕاپەڕینێکی کۆمەڵایـەتیو ئەدەبی دەرکەوت کە لە کرداردا دژی ئایدۆلۆجیی فیوداڵیو توێژە مەزهەبییەکان بوون. ئەم سیستمە لەو کاتەدا لە لایەن کۆمەڵـێك ڕۆشـنبیرەوە پەیـڕەویی دەکرا کـە لـە پێناوی لەناوبردنی سیستمی فیوداڵیدا هەوڵی سەرکەوتنی ڕاپەڕینی بۆرجوازییانەیان دەدا. ڕۆشـنبیرانو ماتەریالیسـتەکانی فەرەنسە لە سەدەی هەژدەیەمدا دەرکەوتوترین نموونەی شێوازی فیکری ئومانیستییان خستە ڕوو. ئەوانـە بـوون کـە دروشـمی "ئـازادی، یەکسـانی، برایەتی" یان بەرزکردبووەوە، بەڵام ئەم دروشمە هاوکاتی گۆڕانی سەرمایەداری بـوو لـەناو چوارچێوەی قازانجی بۆرجوازیدا خۆی گرت. تا ئەو کاتەی داوای ئازادیو خەڵك نەچەوساندنەوەیان کرد، ئەوەبوو فاشیزمو میلیتاریزم لەناویان بردن.

مـەفهوومی ئومانـیزم لەلایـەن بەخـەیاڵ سۆشیالیسـتەکانی وەکـو: سـان سـیمون، فورییە، ئوین.. تەنیا ناوەرۆکێکی کۆمەڵایەتیی تازەی هەبوو، بەڵام لە واقیعدا بریتییە لە مرۆڤ دۆستیی واقیعی. ئامانجی ئومانیزم سۆشیالیستیو ئازادیی تەواوی زەحمەتکێشانە.

★ئایدیۆلۆجی - Ideologie

ئـایدیۆلۆجی بریتییە لـە سیسـتمی تـیۆریو بیرکـردنەوەی سیاسـی، مـاف، هونـەری، مەزهـەبی، فەلسـەفی.. تـیۆری لە زەمینەی ڕەوشـتدا. ئـایدیۆلۆجی بەشـێکە لە سەرخانی فیکریی کۆمەڵو خاسییەتی چینایەتییانەی هەیە، لەبەر ئەمە پەیوەندییە ئابوورییەکانی ژێرخانی کۆمەڵ نیشان دەدات.

لـە کۆمەڵگەیـەکی چـینایەتیدا ڕاپەڕیـنی چـینایەتی جـەنگی ئایدیۆلۆجییـە.. قـازانجی چینە کۆنەپەرستەکان لە کاتی سەرەمەرگدا هـەوڵدەدەن کـە واقیعیـەت لـەناو بچـێو ڕاسـتی بکرێـت بەژێر پـێوە.. لەبـەر ئەوە ئایدیۆلۆجیی ئەو چینە کۆنەپەرستانە ڕاست نینو ڕاسـتی دەرنابـڕنو شـتێکی زانسـتیانە نـین، بەپێچـەوانەی قـازانجی چینە پێشـکەوتووە شۆڕشـگێڕەکانەوە کـە ئایدیۆلۆجیـیان واقیع دەردەبڕێت.

www.kurdistannet.org

لەم دواییەدا[1] فەیلەسووفەکانی بۆرجوازی کەوتوونەتە پروپاگەندە کردن کە گوایا ئایدیۆلۆجی پێویست ناکات تێکەڵ بە زانستو واقیع بکرێت.. ئەوانە ئایدیۆلۆجی بە کارێکی دەروونی دەزانن، وەها داوادەکەن کە دەبێت فەلسەفەو زانین لە هەر جۆرە ئایدیۆلۆجییەك دووربن.. ئەمەش تەنیا ئەوە دەگرێتەوە کە دەیانەوێت زانستو فەلسەفە لە ڕاپەڕینی چینایەتیو واقعییەتی کۆمەڵ جیابکرێتەوە. مەبەستی سەرەکیی ئەم داخوازییەشیان تەنیا ئەوەیە ئایدیۆلۆجی شۆڕشگێڕانە کە تەنیا ئایدیۆلۆجی واقیعیو زانستیانەیە لە واقیع دوور بخرێتەوە.

گەشەکردنی ئایدیۆلۆجی هەرچەندە بەستراوە بە پەیوەندییەکانی ئابوورییەوە، بەڵام لە هەمان کاتدا تاڕادەیەك سەربەخۆیی هەر هەیە. جۆری ئەم سەربەخۆییە بە "تایبەت" دەبینن کە ناتوانرێت ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆجی بە بێ هۆو ڕاستەوخۆ تێکەڵ بە باری ئابووری بکرێت.. جگە لەوە گەشەکردنی هۆیەکانی ئابووریو ئایدیۆلۆجی هاوشانی یەك نین. سەربەخۆیی ئایدیۆلۆجی بەهۆی کاریگەرێتیی گەشەکردنی ئایدیۆلۆجیو، پێشکەوتنی سیستمی تیۆریو بیرکردنەوە –کە ئەمانە هیچ ماهییەتێکی ئابوورییان تیا نییە– سەردەگرێت. هەروەها بە زۆری چەند ئایدیۆلۆجییەکی جیا جیا کار دەکەنە سەر گەشەکردنو سەربەخۆیی یەکتر.

★ئانتیسمیتیزم - Anti-Smeitisem

لە زمانە ئەوروپاییەکاندا بە مانای "دژی سامی" هاتووە، بەڵام بە شێوەی تایبەتی بە مانای "دژی جوولەکە" لێك دەدرێتەوە. لە ئەورووپای سەدەی بیستەمدا دوژمنایەتیکردنی جوولەکە کە لەسەر شێوازێکی ئاینییانە بوو گۆڕدرا بە دوژمنایەتییەکی ڕەگەزی، ئەڵمانیا بوو بە مەڵبەندی توندوتیژیی ئەم دوژمنایەتییە، کە دوژمنایەتیی جوولەکەکان بکات بە شێوەی ڕەگەزایەتی.. لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەمدا لەگەڵ پەیدابوونی چەندان تیۆریدا لایەنگرانی ئەم بیروباوەڕە گەلێك هەوڵیان دا بە پایەی زانستییانە بۆ ئەم تیۆرییە دابنێن.

بەڵام گەورەترین هۆی پەیدابوونی ئەم تیۆرییە لە ڕاستیدا گەشەکردنی باری ئابووریی جوولەکەکان بوو کە لە کاروباری بازرگانیو پیشەییدا گەلێك باڵادەستو پێشکەوتوو بوون. هۆیەکی تریش ئەو گێژاوە ئابووریو کۆمەڵایەتییەی ئەڵمان بوو کە لە دوای تێکشکاندنی یەکەمین شەڕی جیهانی ڕوویدا تیایدا کە هیتلەرو هاوکارەکانی ئەمەیان بەهۆی بوونی ڕەگەزی جوولەکە دەزانی.. لە ئەڵمانیای نازیدا هیتلەر چەند یاسایەکی دانا کەبوو بە هۆی دوورخستنەوەی ئەنیشتاینو فرۆیدو چەندان زانای گەورەی تر لەوڵاتدا.

بەرهەمو شوێنەواری مۆسیقازانەکانی وەکو مندلسنو ئاڤنباخ بە تەواوی قەدەغەکران. جوولەکەکان لە هەموو مافێکی شارستانیو ئیشکردنی بازرگانیو پیشەیی بێبەش کرانو دەستە بەدەستە دەیانناردن بۆ ناو ئۆردوگا زۆرە ملێکانو زیاتر لە پێنج ملیۆن کەسیان لێ لەناوچوو.

لە سەدەی نۆزدەیەمو نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم ئەورووپای ڕۆژهەڵات بوو بە مەڵبەندی بڵاوبوونەوەی پروپاگەندەی دژی جوولەکە.. وە هەر لەو کاتو سەردەمو شوێنەدا بوو بزووتنەوەی زایۆنیزم دەستیپێکرد لەو وڵاتانەدا، لەگەڵ ئەوەدا لە ساڵی (١٩٥٤) بە دواوە یاسای بنچینەیی ڕێزی هەموو نەژادو ڕەگەزو نەتەوەو ئاینەکان وەکو یەك دەگرێ، کەچی لە هەمان کاتدا –تاڕادەیەك– شوێنەواری دژی جوولەکە بەدی دەکرێتو ڕۆژنامەو ڕادیۆی هەندێك لە دەوڵەتانی ئەوروپا[1] جاروبار پەلاماریان دەبەنە سەر.

www.kurdistanet.org

★بایکۆت - Boycottage

دەتوانین ئەم زاراوەیە بە مانای "بێبەشکردن" لێك بدەینەوە، مەبەست لەم بێبەشکردنەش شێوازێکی بەربەرەکانێی سیاسییانە یان ئابوورییانەیە کە بریتییە لە دابڕینی پەیوەندیی لەگەڵ کەسێکدا، یان ڕێکخراوێك، یان دەوڵەتێك.. بۆ نموونە: ئەگەر وتمان "خەڵك کەلوپەلی دەرەوەیان بایکۆت کردووە" مانای ئەوەیە کە خەڵك کەلوپەلی دەرەوە ناکڕنو لێی دوور دەکەونەوە. یان نموونەیەکی تر بڵێین: با دەوڵەتی ئەفریقای خوارووا بایکۆت بکەین.. واتە با پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتی ئەفریقای خوارووا ببڕین.. یان نموونەیەکی تر: لە گەڕەکێکدا خەڵك هەست بەوە دەکەن کابرایەك خراپە، دەڵێن با ئەو کابرایە بایکۆت بکەین، واتە هیچ جۆرە قسەو ڕازو نیازو مامەڵەو پەیوەندییەکی لە گەڵدا نەکرێت.

ئەوەش بڵێین کە بایکۆت کردن دوو ڕواڵەتی هەیە: پێشکەوتووانەو کۆنەپەرستانە.. وە دەبێ ئەوەش بزانین کە ئەم بایکۆت کردنە لەگەڵ کێدا دەکرێت وە بۆ چ مەبەستێك دەکرێت؟ تاکو بزانین ئایا ڕوواڵەتە پێشکەوتووانەکەیە یان کۆنەپەرستانەکە.

ئەو نموونانەی هێنامانەوە بۆ نموونەی بایکۆتی پێشکەوتووانەیە، بەڵام دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکانیش وەیان کاربەدەستانی دەزگاو دامەزراوە سەرمایەدارییەکان ئەمکارە لە دژی دەوڵەتە سۆشیالیستییەکانو کۆمەڵانی خەڵکی زەحمەتکێش بەکاردەهێنن.

ئەم وشەیە لە ئەسڵدا ناوی ئەفسەرێك بووە لە کاتی ناکۆکیی نێوان بەریتانیاو ئێرلەندە کە لەسەر سەربەخۆیی ئێرلەندە ناکۆك بوون، ئەو ئەفسەرە ناوی بایکۆت بوو تەگبیری بۆ ئێرلەندییەکان کرد کە هیچ جۆرە کەلوپەلێکی بەریتانیا نەکڕنو پەیوەندیی مامەڵەو مامەڵەکاریی لەگەڵدا ببڕن. ئیتر بە ناوی ئەو ئەفسەرەوە ئەمکارە ناونرا بایکۆت..

★بلانکیسم – Blankisme

١–سەرەتای سەدەی بیستەمو کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم دەگرێتەوە.

١–بە تایبەتی ڕۆمانیاو پۆڵەندە..

ناوی جۆره ڕاپەڕینێکی پێشکەوتووانەیە کە لە سەدەی نۆزدەیەمدا لە فەرەنسە ڕوویدا ئەم زاراوەیە پەیوەندیی بە ناوو چالاکیی "ئۆگوست بلانگی"ی شۆڕشگێڕی بەناوبانگەوەیە. ناوبراو لەو باوەڕەدا بووە کە دەتوانێت بە ڕاپەڕینی کۆمەڵە شۆڕشگێڕێکی بچووک دەسەڵاتی سەرمایەداری لەناو ببات، بێ ئەوەی کۆمەڵانی خەڵك پشتگیریی لێبکەن، وە هەر بە هۆی ئەو کۆمەڵە بچووکەوە دەتوانێت بگاتە سۆشیالیزم.

ئێستا مەفهوومی بلانکیزم بریتییە لە تاکتیكو پیلانی کۆمەڵێکی بچووك کە پشت بە کۆمەڵانی خەڵك نەبەستێت، بلانکیستەکان باوەڕیان بە جەماوەرو یەکگرتنی ڕێکخراوەکان نییە.. ئەمانە بە لایانەوە کەم بایەخن.

ئەمە مەفهوومی گشتیی ئەمڕۆی بلانکیزمە.. پێویستە ئەوەش ڕوون بکەینەوە کە "لوئی ئۆگوست بلانگی"١٨٠٥–١٨٨١" یەکێك بووە لە شۆڕشگێڕە دەرکەوتووەکانی فەرەنسە، کە چالاکیو خۆ فیداکاریی ئەو لە مێژووی ڕاپەڕینی کرێکارانی فەرەنسەو جیهاندا ئاشکرایە.. ئەو زیاتر لە شەست ساڵ تەمەنی خۆی سەرۆکایەتیی ئەم جۆرە ڕێکخراوو کۆمەڵە نهێنییانەی کردووە. دوو جار خۆی بۆ کودەتا ئامادەکردووە، دوو جار حوکمی مردنی دراوە، هەردوو جارەکە حوکمەکەیان بۆ کردووە بە زیندانیی هەمیشەیی، زیاتر لە چل ساڵ حەپس بووە، لە ساڵی ١٨٧١ کاتی یەکەمین ڕاپەڕینی کرێکارانی فەرەنسە –کۆمۆنی پاریس– هەرچەند دوور بوو لە ڕاپەڕینەکەوە، بەڵام کرا بە ئەندامی کۆمۆنو ڕێزی لێگیرا.

دوو ساڵ بەر لەوەی بمرێت بێ ئەوەی خۆی لە ئارادا بێت بۆ ئەندامی ئەنجومەن هەڵبژێردرا. بەو هۆیەوە لە زیندان بەرەڵلا کرا. بەکارهێنانی شێوەی شۆڕشگێڕییەکەی لە پێناوی گۆڕینی کۆمەڵدا ڕەت دەکردەوە، ئەمڕۆش بەو چەپڕەوانەی کە بایەخ بە پێگەیشتنی ڕادەی کۆمەڵ بۆ شۆڕش، بوونی هەلومەرجی لەبارو پێویستیی ڕاپەڕینو داخوازیی سیاسیو تاکتیكو ستراتیج نادەن، دەتوانین ناوی تازە بلانکیزم "نیو بلانکیزم" یان لێ بنێین.

★بۆرجوازی - Bourgeoisie

لە فۆرماسیۆنی کۆمەڵایەتی–ئابووریی سەرمایەداریداو چینی بنچینەیی: پرۆلیتاریاو بۆرجوازی هەیە.. بۆرجوازی بریتییە لە چینی سەرمایەداران، واتە ئەو کەسانەی کە هۆیە سەرەکیو بنچینەییەکانی بەرهەمهێنانیان وەکو: کارخانەو فابریقەو بانقو هۆیەکانی گواستنەوەو دابەشکردنو.. بە دەستەوەیەو سوود لەکاری خەڵكو ڕەنجی کرێکاران وەردەگرن.

لە ڕووی باری زمانەوانییەوە ئەم زاراوەیە لە وشەی "بۆرگ" کە بە مانا "شار" دەگرێتەوە وەرگیراوە. کە بە دانیشتووانی شارەکانیان دەوت "بۆرجووا"

لەبەر باری سەرنجی مێژوویشەوە بۆرجوازی لە منداڵدانی کۆمەڵگای فیوداڵیدا دەخەملێو لە قۆناغی لەناوچوونی کەلوپەلی وردەواڵەیدا پەیدا دەبێتو گەشە دەکات.. هەروەها لە قۆناغی پەرەسەندنی سەرەتایی سەرمایەدارو لەناوبردنی خاوەن بەرهەمهێنەرە بچووکەکانو کردنیان بە کرێکاری ڕۆژانە وەکو چینێك دەردەکەوێت.

دوای ئەوە لە ماوەی چەندان سەدەی پڕ لە بەربەرەکانێدا توانیوێتی دەسەڵاتی سیاسیو ئابووریی خۆی سەقامگیر بکات. شۆڕشی بۆرجوازییانە ئەو شۆڕشەیە کە دەسەڵاتی فیوداڵیزم تێك دەشکێنێت، بۆرجوازی ڕابەرایەتیی دەکاتو لە ئەنجامدا دەسەڵاتی خۆی لە ناو کۆمەڵدا دەچەسپێنێت.

ئەمجۆرە شۆڕشانە لە سەدەکانی حەڤدەیەمەوە تا نۆزدەیەمی زایینی ڕوویداوە. لەو ڕۆژگارانەدا بۆرجوازی چینێکی پێشکەوتووانەی سەردەمی خۆی بووە، چونکە داوای پێشکەوتنی کۆمەڵو لەناوبردنی فیوداڵیزمی دەکرد. قازانجی ئەم چینە بەسترابوو بە هێزە بەرهەمهێنەرەکانەوە، بەڵام دوای پێگەیشتنو گەشەکردنی کۆمەڵگای سەرمایەداری، بۆرجوازی بوو بە چینێکی کۆنەپەرستانە.

لە قۆناغی ئیمپریالیزمدا–کە دوا قۆناغی سەرمایەدارییە– ماهیەتی کۆنەپەرستیو ئەنگلی بۆرجوازی زیاتر لە هەر کاتێکی تر دەردەکەوێت. قازانجی بۆرجوازی بە هیچ جۆر لەگەڵ قازانجی کرێکارانو زەحمەتکێشاندا یەك ناگرنەوە.. ناکۆکیی نێوان بۆرجوازیو پرۆلیتاریا ناکۆکییەکی سەرومالییە.. ئەم ناکۆکییە بنچینەی ڕاپەڕینی چینایەتییە کە لە ئەنجامدا دەبێتە خۆی بەرپابوونی شۆڕشی سۆشیالیستیو لەناوبردنی سەرمایەداریو سەقامگیربوونی موڵکداریتیی هەرەوەزیو هۆیەکانی بەرهەمهێنان دەبێتە موڵکی تێکڕای گەل.

بۆرجوازی دەبنە چەند بەشێکەوە" هەر بەشە سەرمایەی خۆی لە بوارێکدا دەخاتە کار وەکو: بۆرجوازیی سنعەتکار، بۆرجوازیی بازرگان، بۆرجوازیی خاوەن بانق، بۆرجوازیی لادێ کە پێی دەڵێن "کولاك". سەرچاوەی قازانجی هەموو ئەمانە کارپێکردنی زیادی کرێکارانە.

★بۆرجوازیی کۆمپرادۆر-B-Comprador

توێژێکی دەوڵەمەندی دەرکەوتوون لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا، کە پەیوەندییەکی توندوتۆڵیان لەگەڵ دەزگا ئینحیسارییەکانی بێگانەدا هەیەو سەرمایەکانیان لەگەڵ سەرمایەی ئیمپریالیستیدا تێکەڵ کردووە. قازانجیان داکۆکی لەسەر پاراستنو مانەوەی قازانجی بێگانە دەکات.

www.kurdistanet.org

زاراوەی "کۆمپرادۆر" لە زمانی ئەسپانییەوە وەرگیراوە، کە بە مانا کڕیار دەگرێتەوە زۆربەیان بازرگانی گەورەو خاوەن کارگەی مونتاجن، کە بەشێکە لە دەزگا سنعەتییە ئیمپریالیستییەکان، خاوەن بانقەکان بە هۆی تێکەڵیی سەرمایەکەیانەوە لەگەڵیاندا پەیوەندییەکی تەواویان هەیە.

بۆرجوازیی کۆمپرادۆر–Comprador ئامێری دەستی سیاسەتی ئیمپریالیزمە، دوژمنی سەرسەختی سەربەخۆیی نیشتمانییە، دوژمنی هەموو جۆرە ڕاپەڕینێکی ئازادیخوازانەیە، هۆی تاڵانکردنو دەست بەسەردا گرتنی ئابووریو دەسەڵاتی سیاسیی ئیمپریالیستەکانەو خۆیشی سوود لەو کارانە وەردەگرێو خاوەنی کۆنەپەرستانەترین بیروباوەڕو دژی نیشتمانی ترین ڕێبازی سیاسەتە.

ڕاپەڕینی ئازادیخوازانەی گەلان، نەك تەنها دژی ئیمپریالیستەکانی دەرەوەیە، بەڵکو بە توندی دژی ئەم نۆکەرانەی ئیمپریالیزم دەوەستێو هەوڵی لەناوبردنیان دەدات.

★بۆرۆکراسی - Bureaucracy

بە توێژی ئیداریی هەر دەزگاو ڕێکخراوێك دەڵێن کە بەڕێوەبەرێتییەکی فراوانی هەبێت، بە تایبەتی لە دەزگاو دامەزراوە دەوڵەتییەکاندا، هەندێك جاریش وەکو چینێك سەیریان دەکرێت.

لە بواری شیکردنەوەی چینایەتیدا بۆرۆکراسی بە چینێك دانانرێت.. بەڵکو بە ئامێری دەستی چینە فەرمانڕەواکان دادەنرێ.. لەبەر ئەمە لە بواری کۆمەڵ شوناسیدا دیسان لە دوای لەناوچوونی سەرمایەداری چاوەڕوانی هاتنەدیی هیچ جۆرە چینێکی تر ناکرێت، بەڵام هەندێك لە کۆمەڵ شوناسانو بیرکەرەوە سیاسییەکان دەم لە هاتنە کایەی چینێکی ترەوە دەدەن کە لەگەڵ نەهێشتنی موڵکدارێتیی تایبەتیو خاوەندارێتیی هۆیەکانی بەرهەمهێناندا موڵکدارێتیی هەرەوەزی دێتە کایەوە. لە جیاتی کاپیتالیزمی دەوڵەتی، کاپیتالیزمی تایبەتی دێتە پێشەوە.. ئەمانە خۆیان دەبنە چینێکی فەرمانڕەوا بەسەر خەڵکدا.

★بەربەریسم - Barbarisme

بەو مرۆڤانە دەوترێت کە لە ڕووی هێرشو بیرکردنەوەوە دواکەوتوو بن. کاتی خۆیو –تەنانەت ئێستاش[1]– لە هەندێك کاتدا بەو خێڵو خەڵکانەی ناوچەکانی ژووری ئەفریقایان دەوت، بەڵام ئەمڕۆ بە مرۆڤو خەڵکی دواکەوتووو دەستوەشێن دەڵێن.

★پارلمان - Parlman

پەرلەمان بە کۆمەڵی نوێنەران دەڵێن کە ئەرکی یاسادانانیان لە ئەستودایە، لە ئێرانو تورکیا پێی دەڵێن "مەجلیس" لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو هەندێك وڵاتانی ئەمریکای لاتین "کۆنگریس"ی پێدەڵێن.

لە هەندێك وڵاتدا پەرلەمان لە دوو کۆمەڵ پێکدێت وەکو "شورا، سەنا" ئەنجومەنی ئەعیان–پیاو گەوران یا لۆردەکان–دەوڵەمەندەکان.

بە پێی یاسا ئەندامانی پەرلەمان لە لایەن خەڵکەوە هەڵدەبژێردرێن، لە هەندێك شوێنیشدا بە میراتی دەبنە ئەندامی پەرلەمان. لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا لە ڕووی ماهییەتەوە دوو جۆر پەرلەمان هەیە:

لەو وڵاتانەی کۆماری پەرلەمانین وەکو: ئیتالیا، تورکیە، هیندستان.. یان لەو وڵاتانەی کە پاشایەتیی مەرجدارن (مەشروطەی سەڵتەنەتی) وەکو: بەریتانیا، سوید، دانیمارك.. پارلمان چاودێریی هەموو کاروبارێکی دەوڵەت دەکاتو بە گەورەترینو باڵاترین سەرچاوەی دەسەڵاتی دەوڵەت دەژمێردرێت. لەو وڵاتانەی تر کە سەرکۆمار دەسەڵاتی فراوانی هەیە وەکو "وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا، فەرەنسە، چەند وڵاتێکی ئەمریکای لاتین.."، پەرلەمان تەنیا خەریکی ئەرکی یاسادانان دەبێت، کۆڕی وەزیران بەرپەرچی پەرلەمان ناداتەوە.

بەڵام وڵاتە دیکتاتۆرییەکان ئەگەرچی بە ڕواڵەت ئەنجومەنی پەرلەمانیشیان هەبێت، کەچی پەرلەمان لەو جۆرە دەوڵەتانەدا وەکو دەزگایەکی دەستەپاچە هیچ ڕۆڵێکی نییەو سەرکردەکانی ڕژێم هەرچەند بە ڕواڵەت هەڵبژاردنی درۆ دەست پێدەکەن، بەڵام لە واقیعدا هەموو کارێکیان ئارەزووکارییە.

★پاسیفیسم - Pacifisme

ئەم زاراوەیە لە وشەی لاتینی وەرگیراوە بەمانا صولحو ئاشتی دەگەیەنێت، دیسان بە لایەنگرانی صولحو ئاشتی دەوترێت. پاسیفیزم ڕێبازێکی شێوە لیبرالییە، ئەوانەی باوەڕیان بەم ڕێبازە هەیە دژی هەموو جۆرە جەنگێکن[1] وە لەو باوەڕەدان کە تەنیا بە قسەکردنو ڕاوێژکاری دەتوانن ئاشتی بچەسپێنن. لە سەردەمی ئێستای ئێمەدا کە سەردەمی کێشەی کۆمەڵانی خەڵكو ئیمپریالیزمە پاسیفیستەکان هەوڵی ئەوە دەدەن هەموو کێشەیەك بە ئاشتی ببڕێتەوەو تای مەسەلەکە بە لای قازانجی بەرەی ئیمپریالیزمدا بشکێتەوە. ئەمانە هەمیشە هەوڵی ئەوە دەدەن شەڕ لە ڕووی ئیمپریالیزمدا نەکرێت.

١–مەبەست لە نووسینی سەردەمی کتێبەکەیە..

١–وە نەبێ لە ڕووی زانستییەوە جۆرەکانی جەنگ بەراورد بکەن–وەرگێڕ.

www.kurdistanet.org

لایەنگری ئاشتی پێویستە ئازاو جەنگاوەر بێت، ریشەی رژێمی سەرمایەداریو سروشتی ئیمپریالیزم هەڵکەنێت.. شۆرشگێر هەمیشە پشتگیریی لە شەری عادیلانەو شۆرشگێرانەی دژی ئیمپریالیزم دەکات.. پاسیفیزم بە یەك چاو سەیری دوو مەسەلەی دژ بە یەك وەکو "شەری عادیلانەوشەری ناعادیلانە" دەکات.

*پرۆلیتاریا - Proletariat

بە چینی کرێکار دەوترێت، واتە بەو کەسانە دەوترێت کە هیچ جۆرە هۆیەکی بەرهەمهێنانیان نییە، ناچارن هێزی کاری خۆیان بە خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنان –واتە سەرمایەدارەکان– بفرۆشن..

کرێکاری سنعەتی دەقاودەق پرۆلیتاریا دەگرێتەوە، بەم پێیە مەفهوومی تایبەتیی ئەم وشەیە پەیوەندیی بە کۆمەڵگای سەرمایەدارییەوە هەیە، ئەگەرچی لە زۆر بواردا بە چینی کرێکار بە گشتی دەوترێت پرۆلیتار.

پرۆلیتاریا هۆشیارترین چینی شۆرشگێرە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا، چونکە پرۆلیتاریا لەگەڵ پێشکەوتووترین یان نزمترین شێوەی بەرهەمهێناندا واتە چەرخی سنعەتیو بەرهەمهێنانی سنعەتیی گەورە پەیوەندیدارەو لەگەڵ ئەواندا گەشە دەکات.

پرۆلیتاریا لە بارەی رێکخستنو کاری هۆشیارانەوە لە چینەکانی تر لە پێشترو هۆشیارترە.. بەربەرەکانێی پرۆلیتاریا لە دژی بۆرجوازی ناوەرۆکی یاسای کۆمەڵگەی سەرمایەدارییە.

پرۆلیتاریا لە کاتی راپەریندا بۆ خۆرزگارکردن دەتوانێتو پێویستە هەموو کۆمەڵانی زەحمەتکێشو –بەتایبەتی جووتیاران– بۆ لای خۆی رابکێشێو رابەریی ئەو راپەرینەی بکات لە دژی سەرمایەداران. هەروەها پرۆلیتار –چینی کرێکار– دەتوانێت پەیامی مێژوویی لەناوبردنی بۆرجوازیو بونیاتنانی کۆمەڵگەیەکی تازەی سۆشیالیستی بەجێ بگەیەنێت. لە باری سەرنجی مێژووییەوە چینی پرۆلیتاری سنعەتی لەگەڵ پەیدابوونی شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری، واتە لە قۆناغی لەناوچوونی فیودالیزمدا پەیدا دەبێت.. ماڵوێرانیو سەرگەردانیی جووتیارەکان کە زەویوزارەکانیان لە دەست دەدەن، یەکەمین سەرچاوەی هاتنە کایەی پرۆلیتاریایە، دوای ئەوەش سەرگەردانیو تێکشکاندنی وردە بۆرجوازیی شارو لادێ لەگەڵ گەشەکردنی سەرمایەداریدا دەبێتە هۆی بەهێز بوونی ریزەکانی پرۆلیتاریا لە دوای شۆرشی سۆشیالیستی و لەناوبردنی چەوساندنەوە, پرۆلیتاریا دەبێتە چینێکی تازە , چینێکی کرێکار کەسیستەمی سەرمایەداری لەناو بردووەو هۆیەکانی بەرهەمهێنان تێکرا بوونەتە موڵکی سیستەمی سۆشیالیستی چارەنوسی خۆی ئەکەوێتە دەست خۆی .

*پروپاگەندە-ئاژیتاسیۆن - Propagande-Agitation

پروپاگەندە:

بلاوکردنەوەی بیری سیاسییانەو فەلسەفیو مەفهومی ئەو شتەی کە پێویستە رابگەیەندرێت، بە زۆری لەناو کۆمەڵدا بلاودەکرێنەوە، بەلام قووڵترو هەمە لایەنانە ترە، شێوەی پروپاگەندە زۆر تر شێوەی شیکردنەوەی ئاقلانەیە. هەموو رێکخراوو دەستەو کۆمەڵە سیاسییەکان سوود لە پروپاگەندەو ئاژیتاسیۆن وەردەگرن و بە چەندان جۆر خزمەتی مەبەستی خۆیانی پێدەکەن. ئەویش هەندێکیان بە قازانجی گەلو زەحمەتکێشانەو هەندێکیشیان بە قازانجی بەرەی دژ بە گەلە.

ئاژیتاسیۆن(1)

واتە هۆی کارتێکردنە خەڵك لە رێگای گفتوگۆو، قسەکردن، کۆبوونەوەو ئاهەنگ، رۆژنامە، کتێبو نووسراو، رادیۆ، سینەما، تەلەفزیۆنو.. زۆر جار کە بۆ هۆشیاریی خەڵكو شیکردنەوەی تیۆری لەناو خەڵکدا بەکاربێت ئەوەیە بە چالاکیی ناو دەبرێت. ئاژیتاسیۆن بە تایبەت لەناو جەماوەردا وەکو کارێکی سیاسیو راگەیاندن دەوری کاریگەرێتیی خۆی دەنوێنێت. ئاشکرایە ئاژیتاسیۆن پەیوەندییەکی بەتینی بە ئەرکە سیاسییەکانی رێکخراوەکانەوە هەیە.

*تیرۆریزم-Terrorisme

بە مانا کێویو درندەیەتی دەگرێتەوە، تیرۆریست بە پیاو کوژو دەست وەشێن دەوترێت، واتە ئەو جۆرە کەسانەن کە لە پیاوکوشتنو کرداری خراپە هیچ کۆیەك ناکەنەوە.. هەرەشە لە خەڵك دەکەنو ئەموئەو دەترسێنن، ترس دەنێنە دڵی خەڵکەوە، خەڵك دەرفێننو دەیشارنەوە. یان لە پێناوی گەیشتن بە ئامانجیاندا هەموو کارێکی ناروا دەکەن.. ئەمە ئێستا وەکو بیروباوەری لێهاتووە لە جۆری بیرکردنەوەی فاشیستیو ماکیاڤیلییە.

١–هەرچەندە بە پێی ریزی پیتەکان جێگای ئاژیتاسیۆن لێرەدا نییە، بەلام لەبەر ئەوەی پەیوەندیی مەفهوومیان لەگەڵ پروپاگەندەدا هەیە لێرەدا دانرا– وەرگێر.

★تیۆری - Theorie

بریتیـیه لـه بڵاوبوونـەوەی تاقـیکردنەوەو پراکتـیکی کۆمەڵایـەتی، تـیۆری کۆمەڵ بیرکردنەوەیەکی ڕێ نیشاندەرانەیە لە زەمینەی زانسـتییەکانی ئادەمیزاددا، بریتییە لە ئاڕاستەکردنو ڕووتکردنەوەی زانستی یاساکانی گەشەکردن لە بواری سروشتو کۆمەڵدا. تیۆری کـە لەسـەر بنچینەی پراکتـیکو کارکـردن پـەیدا دەبێـت ڕۆڵێـکی گـەورە لـە ژیانی کۆمەڵداو لە بواری زانستییەکانی ئادەمیزاددا دیاری دەکاتو ڕێگەی دوور بۆ چالاکیی ئادەمیزاد ڕوون دەکاتەوەو پراکتیك بەرەو پێش دەبات.

تـیۆری شۆڕشـگێڕانە ئـەوەمان فـێردەکات کـە بەڵگـەی سـەرکەوتنی ئەرکەکانی کۆمەڵ بریتییە لە یەکێتیی نێوان تیۆریو پراکتیك نـێوان بیرکردنـەوەو کارکـردن، هـەر تیۆرییـەك ئەگەر لەگەڵ کاری شۆڕشگێڕانەدا لەگەڵ پراکتیکی گۆڕین بەخشدا یەکسان نەبێت ئەوا ئەهمیـیەتی نـاوەڕۆکی خـۆی دەدۆڕێنێت.. هەروەها پراکتیكو کارکردنیش ئەگەر بە چرای ڕێ نیشاندەرانەی تیۆری شۆڕشگێڕانە ڕوون نەکرێتەوە ئەوا کوێرو بێ بەرهەم دەمێنێتەوە.

ڕێکخـراوە شۆڕشـگێڕییەکان پایـەی چـالاکی خۆیـان لەسـەر یەکێتیی نێوان تیۆریو کارکردن –واتە تیۆرو پراکتیك– دادەمەزرێنن. تـیۆری شۆڕشگێڕانە کۆمەڵە بیرکردنەوەیەکی ڕێ نیشاندەرانەی چالاکیو کارکردنی ڕێکخراوە کرێکارییەکانە. ڕۆڵی کاریگەرانەی تیۆری شۆڕشـگێڕانە لـەوەدا بـە دیار دەکەوێت کـە زەمینـەی زانستی بۆ ڕێکخراوە کرێکارییەکان خۆش بکات، بۆئەوەی لە هەر بارو دۆخێکدا ڕێگـای خۆیـان دەسـت نیشـان بکـەن، ڕووداوەکـانی بـەردەم خۆی بە واقیع ببینێ. چالاکیی خۆی لەسەر پایەی زانستی دابمەزرێنێت، شـوێنکەوتنی دۆگماتـیکانەو دووبارەکـردنەوەی کـاری کوێـرانە "واتـە کوێـرانە شوێنکەوتن" بە هیچ جۆر لەگەڵ ڕێبازی شۆڕشگێڕانەدا ناگونجێتو هیچ ئەنجامێکی بە سوودی نابێت.

★تەکنۆکراسی - Technocracy

حکومەتـە خـاوەن تەکنـیکەکان، جـۆرە حکومەتـێك کـە لەگـەڵ سـەردەمی پێشکەوتنی هونەریو زانستیدا بڕوات. لەو سەردەمەدا پێویسـتە هـەموو سەرچاوە ئابوورییەکانو تەواوی کاروباری کۆمەڵ لە لایەن کارزانو زانایانەوە بەڕێوە ببرێن. تەکنۆکراتەکان کۆمەڵێك بـوون کـە لـە دوای یەکـەمین شـەڕی جیهانی دەسـتیان کـرد بـە لێکۆڵینـەوە لـە ڕۆڵـی کاریگەرانـەی تەکنـیك لـە کۆمـەڵدا لـە وڵاتـە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا.

ئەمانـە لـەو بـاوەڕەدابوون کـە پێشکەوتنی باری تەکنیك، بە تایبەتی لە ئەمریکای ژووروو ئەو سیستەمە ئابوورییەی کە لە ئارادابوو لەسـەر بنچینـەی مەکانـیزمەی نرخو بەها دامەزرابوو لەناوی بردووە، لەبەر ئەوە کۆمەڵ لە سیستەمی نرخو بەهادا زۆرتر دووچاری قەرزو قوڵـە دەبێت. لـە ئـەنجامدا توانـای کـڕینو فرۆشـتن لە ئاستی پێشکەوتنی باری تەکنیك دوادەکەوێت. ئەم دواکەوتنە دۆخێکی نالەبار بەسەر باری نرخو بەهاو سەقامگیربوونی کۆمەڵدا دێنێت.

تەکـنۆکراتەکان پێشـنیاریان دەکرد کە ئینێرژیی بەرهەمهێنان سەنگی مەحەك بێتو لەگەڵ یاساکانی فیزیکدا بگونجێت، لەو کاتەدا دەوڵەت دەکەوێتە دەست کارزانە تەکنیکییەکانەوە.

★توتالیتریزم - Totaliterisme

بەو ڕژێمانە دەوترێن کە ئەم خاسییەتانەیان تێدا بێت:

دەوڵـەت چـاودێریی هـەموو کاروبـارێکی ئـابووریو کۆمەڵایـەتی بکـات، دەسـەڵاتی سیاسـی بەدەسـت کۆمەڵـێکەوە بێـتو هـەموو شـێوەکانی دیموکـراتی ڕەت بکاتـەوە، (تەنانـەت لـەناو کۆمەڵەکـە خۆیشـیدا).. تـیرۆرو سـەرکوتکردنی هـەر کەسێك کە سەرپێچیی لە فەرمانـەکانی سـەرۆکی دەوڵـەت یـان کۆمـەڵ بکـات. هـەوڵدان کـە هـەموو کـەس بـاوەڕ بە دەسەڵاتی سەرکردایەتیی دەوڵەت بهێنێت. لەناوبـردنی سـەربەخۆیی تاکـە کەسی، چاودێریکردنی هەموو جۆرە چالاکییەکی ئەدەبیو هونەری، کۆکردنەوەی هەموو هێزی خەڵك لە پێناوی خزمەتکردنی دەوڵەتو دەسەڵاتدا، ڕێگە نەدان بە هیچ کۆڕو کۆمەڵێك کە بیانەوێت بیرو باوەڕو ئایدیۆلۆجیی خۆیان دەرببڕن.

دەوڵـەتـە توتالـیتریزمەکان زۆر جـار ڕاپەڕیـنی دژی دیموکـراتی دەخولقێـنن، کـە لـە سـەرەتاوە وەکو ڕێکخراوێك لەناو سیستەمێکی دیموکراتیدا کۆدەبنەوە، دوای دەسەڵات وەرگرتن دیموکراتی لەناو دەبەن.

دەرکەوتووترین نموونەی ئەمجۆرە ڕاپەڕینە حزبی ناسیۆنال سۆشیالیستی ئەڵەمان بوو کە هیتلەر ڕابەریی دەکرد، کە دوای ئەوەی دەسەڵاتی گرتە دەست لە ڕێگەی دیموکراتی لایداو دیموکراتیی لە وڵاتدا لەناوبرد.

ئیتالـیای فاشیستو ئەڵەمانی نازی باشترین نموونەی دەوڵەتی توتالیتریزمن. زۆر جار هەندێك لە سیستەمە پێشکەوتووەکانیش بەم ناوەوە ناودەبرێن، بەڵام جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئەم دوو سیستەمەدا هەیە.

لـە سـەردەمی سـتالیندا لـە وڵاتـی سـۆڤێت کـرداری تیرۆریستیو حوکمی تاکەکەسی توندوتیژ بوو، بەڵام نازیزمو فاشیزم لە ڕووی بونیاتنانی فیکریو ئایدیۆلۆجییەوە دژی دیموکراتین.

★تابوری پێنجەم - FifthCampaign

بە مانا خیانەتی شاراوە، کە خزمەتی بەرەی دوژمن ئەکەن.. لە ڕووی فیکریو ئایدیۆلۆجییەوە دژی دیموکراتین.

www.kurdistannet.org

لە پشتی گەلەوە کرداری خراپەکارانە ئەکەن، ئەم زاراوەیە بۆ یەکەمجار لە سەردەمی شەڕە ناوخۆییەکانی ئەسپانیادا لە ساڵەکانی (١٩٣٦-١٩٣٩) بەکارهێنراوە، لەو کاتەدا کۆنەپەرستانی ناوخۆ بە سەرکردایەتی جەنەڕاڵ "فرانکۆ"[١] چوون بە کۆمەکی فاشیستەکانی ئەڵمانیاو ئیتالیاوە لە دژی خەڵکی ئەسپانیاو کۆماری تازە دەجەنگان.

جەنەڕاڵمولا [٢] کە یەکێکبوو لە سەرکردەکانی سوپای فرانکۆ سەرکردەیی چوار لەشکری لە ئەستۆدا بوو، ڕوویکردە "مەدرید" بۆ ئەوەی کۆماریخوازەکان تێك بشکێنێت، مولا.. لەو کاتەدا وتی: من تابورێکی ترم لە ناو خەڵکی مەدریددا هەیە کە تابووری پێنجەمی لەشکرەکەمانە، مەبەستی لەو خایەنانەی ناو خەڵکی مەدرید بوو کە بە دزییەوە خزمەتی دوژمنیان دەکردو دژی زەحمەتکێشە شۆڕشگێڕەکان خراپەکاریان دەکرد.. لەو کاتەوە زاراوەی "تابوری پێنجەم" بۆ ئەو خایانانە دانراوە کە بە دزییەوە لەناو خەڵکدا یان ڕێکخراوەکاندا خزمەتی دوژمنو بێگانە ئەکەن.

★**تیمۆکراسی - Timocracy**

ئەفلاتون ئەم زاراوەیەی لە کتێبی کۆماری خۆیدا لە بارەی دەوڵەتەوە ناو بردووەو بە کاری هێناوە، واتە ئەو دەوڵەتانەیە کە سەرکردەکانیان تەنیا لە پێناوی ڕێزو شانازیدا کارئەکەن، نەك لەسەر بنچینەی دادپەروەریو یاسا و لەپێناوی شتیتردا.

★**جیۆ پلیتیك - Geopolitique**

ئەم زاراوەیە لە دوو وشە پێکهاتووە "جیۆ" کە بە مانای زەوی، وە "پلیتیك" بە مانا سیاسەت دەگرێتەوە. ئەمە بریتییە لە تیۆرییەکی کۆنەپەرستانە کە هەوڵدەدات سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە ئیمپریالیستەکان بەهۆی عونسوری جوگرافیاییەوە ڕوون بکاتەوە.

ئامانجی سەرەکیی ئەم ڕێبازە داگیرکردنی خاکی بێگانەو کۆیلەو ژێردەستە کردنی خەڵکە، بۆ نموونە هیتلەرییە فاشیستەکان دەیانویست ئەوە بسەلمێنن کە ئەڵمان پێویستیی بە ژیانەو جەنگ لەپێناوی داگیرکردنی خاکی وڵاتانی دراوسێو ژێردەستەکردنی خەڵکدا کارێکی ڕەوای ئەڵمانیایە.. ئێستاش دەستدرێژکارە ئیسرائیلییەکان بە پشتیوانیی ئیمپریالیزمی ئەمەریکا خاکی عەرەبیان داگیرکردووەو لەم ڕووەوە ئەم تیۆرییە بەکاردێنن.. هەروەها ڕێبازو تیۆریی "نیاخاك" یان ئێرانیستەکان[١] لەم سەرچاوەیە ئاودەخۆنەوە.

★**جەنگ - War**

جەنگ واتە ڕاپەڕینی چەکدارانە لە نێوان وڵاتەکاندا یان لە نێوان چینەکانی کۆمەڵدا کە لە پێناو چەند ئامانجێکی سیاسیو ئابووریدا ڕوو دەدات.. جەنگ، دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیی مێژووییە، واتە لە قۆناغێکی تایبەتی مێژوویی کۆمەڵگای ئادەمیزاددا دەست پێئەکاتوپەیوەندی بە هەلومەرجی ژیانی کۆمەڵەوەیەو لە قۆناغێکی تری مێژوویی کۆمەڵدا تەواو ئەبێت.

لە ڕووی مێژووییەوە پێویستیی یەکەمین دەستەی چەکداری لەشکر لەگەڵ پەیدابوونی موڵکدارێتیی تاکە کەسو پەیدابوونی چینەکانو دەوڵەت پەیدا بووە. لەو کاتەوە لە کۆمەڵگای چینایەتیدا جەنگ بە شێوەی گشتی بووە بە هۆی چەسپاندنی حوکمی چینە داگیرکارەکان و داگیرکردنی زەوی وزار و خەڵك گرتنە ژێردەست .لەسەردەمی ئێستادا سەرچاوەی بنچینەیی هەموو جەنگێك ڕژێمی سەرمایەداری و ناکۆکیەکانییەتی کەلە قۆناغی ئیمپریالیزمدا دەگاتە ئەو پەڕی توندو تیژیی خۆی، تیۆری شۆڕشگێڕانە لە بارەی جەنگەوە ئەوە نیشان دەدات کە دوو جۆر جەنگ هەیە، وەکو: جەنگی عادیلانەو جەنگی ناعادیلانە..

جەنگی عادیلانە:

ئەو جەنگەیە کە لەبەر داگیرکردنی خاکی ئەمو ئەوو هێنانە ژێردەستی خەڵکەوە ڕوونادات، بەڵکو جەنگێکی ئازادیخوازانەیەو لە پێناوی داکۆکی لەسەر نیشتمانو دەستکەوتەکانی زەحمەتکێشاندا ڕوو دەدات. لە دژی ئیستیعمارو داگیرکاران، دەست درێژکارانی بێگانە، دژی کۆیلەیەتیو هەموو جۆرە ستەمێك بەرپا ئەبێت.

جەنگی ناعادیلانە:

جەنگێکی سنوور شکێنە لە پێناوی ژێردەستەکردنی نەتەوەکانی ترو سەرکوتکردنی زەحمەتکێشانو فراوانبوونی دەسەڵاتی داگیرکارانە بەرپائەبێت. بۆ نموونە: وەکو جەنگی ڤێتنام، کە لە لایەکەوە هێزی ئیمپریالیستە ئەمریکایەکانو نۆکەرو دارودەستەکانیان ولەلایەکی تریشەوە خەڵکی ڤێتنام ڕوو بە ڕووی یەك دەجەنگان.

ئەو جەنگەی ئەمریکا هەڵی دەگیرساند جەنگێکی سنوور شکێنو دیلێتی خوازبوو، ئەو جەنگەش خەڵکی ڤێتنام دەیانکرد جەنگێکی عادیلانە بوو، لە پێناوی بەدەست هێنانی سەربەخۆییو ئازادیو یەکێتیی گەل بوو. ئەوەبوو لە ئەنجامدا ئەو جەنگە بوو بە جەنگێکی ڕەوای تەواوی خەڵکەکانی هیندو چین. لەبەر ئەوەیە کە هەر کەسێکی بە شەرەفو نیشتمان پەروەر بەرپەرچی هەموو دەست درێژییەکی ئەمریکا دەداتەوە کە ئەیەوێت ڕژێمی ئیستیعماریی ئازادیکوژی خۆی سەقامگیر بکات.

تیۆری شۆڕشگێڕانە هەمیشە بەرهەڵستیی هەموو جۆرە جەنگێکی ناعادیلانەو دەست درێژکارانە دەوەستێو داکۆکی لەسەر جەنگی عادیلانەی کۆمەڵانی خەڵك ئەکات.

FranKo-١

Mola-٢

١-حزبێکی کۆنەپەرستانەبوو لە ئێراندا-وەرگێڕ.

www.kurdistanet.org کوردستانێت

یەکێك لە جۆرەکانی جەنگی عادیلانە جەنگی پارتیزانیی خەڵکە، کە بریتییە لە جەنگی چەند دەستە چەکدارێکی ناڕێك و پێکی خەڵك لە پشت بەرەکەی جەنگی دوژمنەوە.. لە ناوەڕاستی ئەو ناوچانەی کە داگیرکراون. جەنگێکە کۆمەڵانی خەڵك بە چەندان جۆرە بەرامبەر بە دوژمن دەینوێنن. وەکو جەنگی پارتیزانی خەڵکی ئەسپانیا دژی فەرەنسییە داگیرکارەکان لە سەردەمی ناپلیۆندا، زیاتر لە سەدەو نیوێك لەمەوبەر[1].. جەنگی خەڵکی ڕوسیە لە سەردەمی پەلامارەکەی ناپلیۆندا هەر لە هەمان کاتدا. جەنگی نیشتمان پەروەرە ئیتالیاییەکان بە سەرکردەیی "گاریبالدی"، ئەویش سەدەو نیوێك لەمەوبەر[2].

جەنگی فەرەنسییەکان لە دژی ئەڵمانیيە داگیرکارەکان نزیکەی سەدەیەك لەمەوبەر[3]، کە بە شێوەیەك لە شێوەکانی جەنگی پارتیزانی ناو دەبرێت. هەر وەکو جەنگی دەستەو کۆمەڵی چەکدارە پارتیزانەکانی ڕوسیا لە کاتی جەنگی ناوخۆیی و دووەمین جەنگی جیهانیدا.

هەروەها لە ماوەی دووەمین جەنگی جیهانیدا لە فەرەنسەو ئیتالیاو یوگوسلاڤیاو پۆڵەندەو بولگاریاو چیکۆسلۆڤاکیاو یۆنان و چین و ڤێتنام و فیلیپین و چەندان شوێنی تری بەمجۆرە.

لەم باسەدا مەفهوومی مەسەلەی جەنگ مەبەستێکی تری تێدایە ئەویش شەڕکردنە لە پێناوی ئاشتیداو ڕێگرتن لە شەڕی دەست درێژیکارانەی ئیمپریالیستی.. ئەوەمان وت کە سەرچاوەی بنچینەیی جەنگ ڕژێمی سەرمایەدارییە، ئەمەش مانای ئەوە نییە کە تاکو ئەو کاتەی سیستەمی سۆشیالیستی لە هەموو وڵاتەکاندا دەچەسپێت توانای بەرگریکردن لە جەنگ نابێت و ئیتر لەبەردەم هەڵوێستێکی درندەی جیهانیدا دەستە پاچە دابنیشین، ئێستا ئەوەندە هێزی کۆمەڵایەتیی نیشتمانی لە ئارادایە کە توانای ئەوەیان هەیە بتوانن ڕێگای جەنگی ئیمپریالیستانە لە بەرەی ئیمپریالیزم بگرن.

لە کۆبونەوەی ڕاوێژکاریی ستراتیجی ئەم ڕێکخراوانە لە بارەی جەنگەوە بەم جۆرە دیاریکراوە" تەنانەت لە سەردەمی ئێستاشدا ئەو هێزانەی کە توانای ئەوەیان هەبێت کۆمەڵگای ئادەمیزاد لە مەترسی جەنگێکی جیهانی تازە ڕزگاربکەن سێ هێزی گەورەی کۆمەڵایەتین وەکو: *سیستەمی سۆشیالیستی جیهان، ڕاپەڕینی نیشتمانییانەی دژ بە ئیمپریالیزم، ڕاپەڕینی شۆڕشگێڕانەی کرێکاران لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا.*

ئێستاش ناوەرۆکی دەست درێژکارانەی ئیمپریالیزم شێوەیەکی سامناکی تازەی بە خۆوە گرتووە، لەم هەلومەرجەدا بە گەلێك شێواز باسی بەرگریکردن لە جەنگی دەستدرێژکارانەی ئیمپریالیزم کراوە. هەندێك دەڵێن جەنگێکی جیهانیی سەرتاپاگیر کارێکی حەتمییەو ڕەتکردنەوەی نییەو کەس بەرگریی بۆ لێ ناکرێت. ئەمە ڕاکردنە لە مەسەلەکە.. هەندێکیش لەو باوەڕەدان کە بە هۆی چەکی مۆدێرنی هەمەجۆرو سامناکەوە ئەو جەنگەی چاوەڕوانی دەکرێت ڕوونادات. ئەمەش دیسان بیرکردنەوەیەکی نا واقعیانەیە.. ئەرکی سەرشانی ئێستامان ئەوەیە هەموو ئەو شێوانەی بەرهەڵستیی ئەم مەترسییە ئەکەن بەکار بهێنرێن، لەم کاتەدا کە ئیمپریالیزم هەوڵی ئەوە دەدات لاوازیی خۆی بەمکارە دەستدرێژکارانەیە بەهێز بکات.

یەکێك لە شێوەکانی ئەمڕۆی ئیمپریالیزم ئەوەیە جەنگێکی سەرتاپاگیر لە دەرەوەو ناوخۆدا هەڵبگیرسێنێت، لەم جەنگەشدا مەبەستی ئیمپریالیزم ئەوەیە دەست لە سەنگەری سۆشیالیزم و ڕاپەڕینی ئازادیخوازانەی نیشتمانی بوەشێنێت. . ئەم شێوەیە بە ئاشکرا لە ڕواڵەتی مانۆڕەکانیدا دەردەکەوێت. ئەم مانۆڕانە هەندێکجار بە پێی دەستووری تایبەتیی ئیمپریالیزم ڕوودەدەن، وەکو دەستدرێژکاریی ئیسرائیل، یان لە ڕێگەی پیلان و کودەتاوە، هەروەکو کودەتای ئەفسەرە یۆنانییەکان، وەیان لە ڕێگەی جموجوڵی هوشیارانەوە دژی وڵاتە سۆشیالیستییەکان، وەکو ڕووداوی کەشتییە جاسووسییەکەی ئەمەریکا-پویبلو-..، لەم کاتو هەل و مەرجانەدا ئەرکی سەرەکی مێژوویی سەرشانی هەموو بریتییە لە کۆرکردنەوەو پووچەڵکردنەوەی نەخشە دەستدرێژکارانەکانی ئیمپریالیزم، بەر لەوەی کار بگاتە ڕادەی جەنگ.

ئەم ئەرکەش دەکەوێتە ئەستۆی هاریکاری دەستەجەمعی هەر سێ هێزە ئازادیخوازە دژ بە ئیمپریالیزمەکە، واتە "سیستەمی سۆشیالیستیی جیهانی، ڕاپەڕینی ئازادیخوازانەی گەلی و ڕاپەڕینی کرێکارانی وڵاتە سەرمایەدارییە پێشکەوتووەکان"..

لەبەر ئەمە هەوڵدان بۆ پووچەڵکردنەوەی نەخشە جەنگخوازییەکانی ئیمپریالیزم گرنگترین مەسەلەی سیاسیی ئەمڕۆو ئەرکی سەرشانی ئەو سێ دەستەیە.

سەرکەوتنی ئەم ستراتیجە، واتە سەپاندنی شێوەی ژیانی پێکەوە بەئاشتی ژیان بەسەر وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا کە شێوەیەکە لە خەباتی چینایەتیانە بە ئاقازانجی هەر سێ لایەکەیە، چونکە زەمینەیان زیاتر بۆ خۆش ئەبێت کە زیاتر گەشە بکەن و زیاتر سیستەمی پێشکەوتووانە بچەسپێت و زیاتر یارمەتی نەتەوەکانی جیهان بدرێت.

ئەمکارە بە سوودی ئازادیخوازانەی گەلییە، چونکە بە ئاشتی پێکەوە ژیان ڕیزی دەسەڵاتی نەتەوەکان زیاد ئەکات و ڕاپەڕینی عادیلانەی نەتەوەکان لە پێناوی سەربەخۆیی و ئازادیدا سەر دەخات. بە قازانجی زەحمەتکێشانی وڵاتە سەرمایەدارییەکانە، چونکە ئەم خەڵکانە نابنە قوربانی کارێك کە بە هیچ جۆر لەگەڵ ئاواتیاندا ناگونجێت و دووچاری مەینەتی ئاڵۆزی مادیی و مەعنەوی نابن.

(١و٢)-مەبەست سەردەمی نووسینی کتێبەکەیە-وەرگێر.

٣-لە کاتی نووسینی کتێبەکەوە..

www.kurdistanet.org

جەنگی سارد:

ئـەم زاراوەیـە بـاری توندو تیژی نێوان نەتەوەکان یان نێوان وڵاتە سۆشیالیستییەکان‌و وڵاتە سەرمایەدارییەکان دەردەبڕێت.. ئەم زاراوەیە بە گشتی لە دوای دووەمین جەنگی جیهانی پەیدا بووە، لە کاتێکدا کە دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکان ڕەوشتی دەستدرێژکارانەو خراپەکاریی خۆیـان دەنوانـدو بەرگریـان لـە هەموو جۆرە پەیوەندییەکی دۆستانەی نێودەوڵەتەکان دەکردو مشت‌ومڕیان لە نێوانیاندا دەنایەوەو دەیانکردن بەگژ دەوڵەتە سۆشیالیستییەکاندا.

دەسـت تێوەردانی ئیستیعمار یانەیان لە دژی ڕاپەڕینی نەتەوە ئازادیخوازەکان دەست پێکرد، باری ناوخۆی دەوڵەتەکان توندو تیژ دەبوو بـۆ ئـەوەی شـەڕێکی دەسـتەو یەخـەیی لە نێوانیاندا هەبایە، پەیوەندیی نێوانیان تاریکتر دەبوو. هەزاران جۆر جموجووڵ‌و لێك سـڵەمینەوەو دوودڵـی بـە پێچـەوانەی سـەردەمی ئاشـتییەوە لـە نـێو وڵاتـاندا دەخولقا.. وڵاتە ئیمپریالیستییەکان لە پێناوی ئامانجی ئیستیعمار گەرانەی خۆیانداو مەحکەمکردنی دەسەڵاتیان پەنا ئەبەنە بەر جەنگی سارد.

شـێوازی جـەنگی سـارد، لـە دوای دووەمـین جـەنگی جیهانییـەوە یەکـەمین جـار وینسـتۆن چەرچـڵ لـە "فولـتن" باسـی کـردووە. ئیمپریالیسـتی ئەمـەریکا کردی بە سیاسەتی ڕەسمیی خۆی. مەبەست لە سیاسەتی ئاشتیخوازانەو بە ئاشتی پێکەوە ژیان کە دەوڵەتە نیشـتمانییەکان لـە سەری دەڕۆن بە زۆری مەبەست کۆتاییهێنانە بە جەنگی سارد، چونکە جەنگی سارد گەلێك گیروگرفت دەخاتە ڕێی گەشەکردنی خەڵك‌و ڕزگاریی گەلانەوە.

سیاسـەتی جـەنگی سارد، زیاد لە ڕابوردوو دووچاری ناکامی ئەبێت‌و ئەبێتە هۆی تاك خستنی ئیمپریالیستی ئەمریکا، تێکشکاندنی یەکجارەکیی سیاسەتی جەنگی سارد ئەبێتە هۆی سەرکەوتنی ئاشتی‌و پێکەوە بە ئاشتی ژیانی هەموو گەلان.

جیهانبینی - Prospects

بریتییـە لـە سیسـتمی تیۆرییەکان، تێگەیشتن لە بارەی جیهانەوە، ئەم زاراوەیە هەموو تیۆرییەکانی ئادەمیزاد لە بارەی جیهانەوە دەگرێتـەوە. هـەر لـە تـیۆری بیروبـاوەڕو فەلسـەفی‌و کۆمەڵایەتی‌و سیاسییەوە تا ڕەوشتی‌و هونەری‌و ئەو مەسەلانەی پەیوەندییان بە زانسـتی سروشـتەوە هەیـەو..، بـە مەفهوومـێکی ئاشـکراتر زاراوەی جیهانبینـی‌و نـاوەڕۆکی بریتییـە لـە تیۆری بیروباوەڕو فەلسەفی.. گرنگترین مەسەلەی جیهان بینی هەمان مەسەلەی بنچینەیی فەلسەفەیە. ئەتوانین هەموو جیهان بینییەکان بکەین بە دوو بەشەوە:

١–ماتەریالیستی.

٢–ئایدیالیستی.

جیهان بینـی، تیشـکدانەوەی نـاخی کۆمەڵـەو پـەیوەندیی بـە ئاسـتی زانسـتی‌و هوشـیاریی ئادەمـیزادەوە هەیە لە هەر قۆناغێکی دیاریکراوی مێژوودا هەر وەکو پەیوەندە بە ڕژێمی کۆمەڵایەتیشەوە.

لـە کۆمەڵگـەی چینایەتیدا، جیهان بینـی ماهییەتـێکی چینایەتییانەی هەیـە، ئاشـکرایە جیهـان بینـیی چینـی فەرمانڕەوا لە هەر کۆمەڵگەیـەکدا بێـت جیهان بینـیی چینـی دەسـەڵاتدارە.. جیهان بینیی ئەهمییەتێکی زۆر بەکارکردن دەدات، چونکە پەیوەندییەکانی ئادەمـیزاد بـە جـیهان‌و سروشـت‌و کۆمەڵـەوە دەدۆزێـتەوەو یەکـیان دەخـات‌و یارمەتـیی گەشـەکردن‌و پێشـکەوتنی قـازانجی پێشکەوتنخوازەکان دەدات.

جیهان بینـیی نازانستیانەو کۆنەپەرستانەش خزمەتی چین‌و هێزە دەسەڵاتدارە داسەپیوەکان ئەکات. ڕێگە لە گەشەکردنی کۆمەڵ دەگرێت.. داکۆکی لەسەر چینە چەوسێنەرەکان ئەکات، بەرهەڵستیی ڕاپەڕینی زەحمەتکێشان دەوەستێ.

جیهان بینـیی شۆڕشـگێڕانە، بـە شێوەیەکی فراوان جیهان بینییەکی زانستییانەی تەواوە، ئەم جیهان بینییە زانستیانەیە قازانجی پرۆلیتاریاو هەموو زەحمەتکێشان دەپارێزێت. لەگەڵ یاساکانی گەشەکردنی کۆمەڵدا دەگونجێت.. لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا ئەبێتە جیهان بینـیی تـەواوی خـەڵك. ڕاسـتی‌و زانسـتێتیی جیهان بینـیی شۆڕشـگێڕانە هـەموو مـێژووی کارکـردنی ئادەمـیزاد، ژیان، هەموو دەستکەوتەکان‌و زانیاریی مرۆڤ دەسەلمێنێت.

***چین ÉÐÈØ Class**

تیۆریی زانەکان بەمجۆرە باسی چینەکانی کۆمەڵیان کردووە:

"چـین بەو کۆمەڵە خەڵکانە دەڵێن کە لە چەندان ئەندام پێکهاتوون، هەر یەکە بە پێی جێگەو شوێنی خۆی لە سیستمی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایـەتی‌و ڕۆژگـاری مـێژوویی دیاریکراوو بە پێی پەیوەندیی خۆی لەگەڵ هۆیەکانی بەرهەمهێنانداو بە پێی ڕێگەی هێنانە دەست‌و کێشی دەستکەوتی لە بواری سامانی کۆمەڵایەتیدا، هەر یەکەیان لە وانی تر جیایە.

چینەکانی کۆمەڵ، ئـەو کۆمەڵـە خەڵکانـەن کـە هەندێکیان بـەهۆی پلـەو پایـەی دیاریکـراویانەوە لـە بـواری ئابووری‌و کۆمەڵایەتیدا ئەتوانن دەست بەسەر کاری کۆمەڵەکانی تردا بگرن".

بـە پـێی ئـەم لێکدانەوەیە جیا کردنەوەی چینەکان لە یەکتر بە شێوەی گشتی بە پێی پلەو پایەیان لە بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتیدا دیـاری دەکرێت.. جـۆری پـەیوەندیی چـینەکان لەگـەڵ هۆیـەکانی بەرهەمهێـناندا گـرنگترین هـۆی دیاریکـردنی ڕاژەی چـینەکانە لـە بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتیانەدا.

www.kurdistannet.org

خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنانو ئەو زەحمەتکێشانەی کە هۆی بەرهەمهێنانیان نییە هەر یەکەیان شوێنو پلەیەکی جیاواز لە یەکتریان هەیە لە بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتیدا. یەکێکیان فەرمانڕەوایە، ئەویتریان بەردەستە. یەکێك ڕەنجدەرو ئەویتریش ڕەنجەکە دەبات..

چینەکانی کۆمەڵ دیسان بە پێی چۆنێتیو باری دەستکەوتی خۆیانەوە لە بەرهەمی کۆمەڵایەتیدا لە یەکتر جیا دەکرێنەوە. بۆ نموونە لە جیهانی سەرمایەداریدا، سەرمایەدارەکان سوود وەردەگرنو کرێکارەکان لە بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتیدا ڕەنج ئەدەن. بەو جۆرە جیاوازییەکی ئاشکراو گەورە لە نێوان ئەو دوو چینەدا هەیە.

بەم جۆرە بە ئاشکرا دیارە کە تیۆریی شۆڕشگێڕانە چینەکانی کۆمەڵو بنچینەی دابەشکردنی کۆمەڵ بە چەندان چینی جۆر بەجۆر لەناو سنووری بەرهەمهێنانی ماددیدا دیاری ئەکات.

بەو جۆرەی کە مێژوو نیشانی داوە لە سەرەتای پەیدابوونی ئادەمیزاددا چینایەتی نەبووە، کۆمەڵگەی سۆشیالیستی یان کۆمۆنی سەرەتایی کۆمەڵگەیەکی بێ چینایەتی بووە، پەیوەندیی هەموو کەسێك لەگەڵ هۆیە سەرەتاییەکانی بەرهەمهێناندا وەکو یەك بووە.. ئاستی بەرهەمهێنان ئەوەندە نزم بووە کە تەنیا خۆراکی ڕۆژانەیان بەدەست دەهێناو توانای پاشەکەوتو خاوەن موڵکداریێتیی تایبەتیو یەکتر ژێردەستە کردن، بە هۆی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانەوە نەبووە.

لەگەڵ گەشەکردنو زۆربوونی هێزەکانی بەرهەمهێنانو بەرهەمهێنانی زیاد لە پێویستی ڕۆژانەو پاشەکەوتو دابەشکردنی کاری کۆمەڵایەتیو پەیدابوونی موڵکداریێتیی تایبەتیو لەناوچوونی موڵکداریێتیی سۆشیالیستی کێشی ئابووریی خەڵك زیادو کەمی کرد.

هەندێك، بە تایبەتی ئەوانەی کە سەرەك هۆزەکان بوون دەوڵەمەند بوونو بوونە خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنان.. هەندێکیش لەوە بێبەشبوون ناچاربوون کار بۆ خاوەنی هۆیەکانی بەرهەمهێنان بکەن، ئەم جیاکردنەوەی توێژە کۆمەڵایەتیانە لە یەکترو گەشەکردنیان بوو بە هۆی پەیدابوونی کۆمەڵگەی کۆیلەیەیی.

هەریەك لە فرماسیۆنە کۆمەڵایەتیو چینایەتییەکان خاوەنی ڕەوشتی چینایەتیانەی تایبەتیی خۆیەتی، لە کۆمەڵگەی کۆیلەییدا چینە سەرەکییەکان بریتی بوون لە کۆیلەکانو خاوەن کۆیلەکان، لە کۆمەڵگەی فیوداڵیدا بریتی بوون لە خاوەن موڵكو جووتیارەکان، لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا بریتییە لە پرۆلیتاریاو بۆرجوازییەکان، لە هەریەك لەم سەردەمانەدا جگە لە پرۆلیتاریاو بۆرجوازییەکان، لە هەر یەك لەم سەردەمانەدا جگە لەو چینە بنچینەییانەی ناومان بردن دیسان چینی لەمانە بچووکتریش هەیە، ئەوانە لەگەڵ چینە تازەکاندا لە حاڵەتی گەشەکردندانو لەگەڵ ئەو چینانەشدا کە لە حاڵەتی تواندنەوەدان دوور دەکەونەوە، بەڵام چینی کرێکار ڕۆڵێکی گەورە لە کۆمەڵدا دەگێڕێو خاوەنی پەیامێکی مێژوویی تایبەتییە، چونکە لە پێناوی سەقامگیربوونی سۆشیالیزمدا تێدەکۆشێو هەوڵی ئەوە دەدات کۆمەڵگەیەکی بێ چینایەتی دابمەزرێت.

کەوابوو چین (طبقة) دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیی مێژووییە لە سەرەتاوە لە سەردەمی کۆمۆنی سەرەتاییدا نەبووە، لە سەردەمی کۆمۆنیزمیشدا دیسان لەناو دەچێت.

بە پێی باری سەرنجی مەفهوومی زانستیانەی چین کە وەکو لە سەرەوە باسمان کرد ئەو زاراوە تایبەتیانەی لە بارەی چینەکانەوە لە ڕۆژنامەو چاپەمەنییەکاندا بەرچاومان دەکەوێت وەکو چینی ڕۆشنبیرانو کرێکارانو ئافرەتانو سنعەتکارە دەستییەکانو ئەمجۆرە شتانە شتێکی ڕاست نییە، چونکە ئەمانە هەر یەکە توێژێکی تایبەتیی کۆمەڵ یان جنسێکی تایبەتینو تێکەڵکردنیان لەگەڵ یەکترو بە ناوی چینەوە پێچەوانەی باری سەرنجی شۆڕشگێڕانەیە. هەرچەندە ئەمانە قازانجیان هاوبەش بێتو هەر توێژەی لە چەندان ئەندامی کۆمەڵ پێکهاتبێت.

★حزب - Party

<u>*"چەند زاراوەیەك لە بارەی ئۆرگانەکانی حزبەوە":*</u>

بریتییە لە ڕێکخراوێکی سیاسی کەهاوبیرانو لایەنگرانی ئەو ڕێبازە سیاسییە لەسەر ئارەزووی خۆیان یەکیان تیا گرتووەتەوە، بە گشتی هۆشیارترین عونسوری چینێك یان توێژە کۆمەڵایەتییەکان کە قازانجیان یەك دەگرێتەوە تیا کۆدەبنەوە.

حزب داکۆکیی لەسەر قازانجی ئەو کۆمەڵانە ئەکاتو ڕابەرییان ئەکات.. لە کاتی گەشەکردنی سەرمایەداریدا چەندان ڕێکخراوی سیاسیی پرۆلیتاریاو بۆرجوازی کە دوو چینی سەرەکیی کۆمەڵگەی سەرمایەدارینو چەندان ڕێکخراوی سیاسیی چینەکانی کۆمەڵ پێکدێن. هۆی بنچینەیی زۆری حزبی بۆرجوازی لە هەندێك لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا ئەوەیە ئەو کۆمەڵگەیە چەندان چینو توێژی تیادایەو لە پێناوی بە دەستهێنانی حوکمدا بەربەرەکانێی یەکتر ئەکەن.

جگە لەوەش بۆرجوازی سوود لە بوونی زۆریی حزب وەردەگرێتو کۆمەڵانی خەڵك بە ڕوخساری جیاجیا هەڵ دەخەڵەتێنێت، بۆ ئەوەی لەسەر ڕێگەی ڕاستی خەباتی چینایەتیی خۆیان لایان بدات.. لە قۆناغی ئیمپریالیزمدا دەزگا ئینحیسارییەکانو هاوکارەکانیان بەرامبەر بە ڕاپەڕینی کۆمەڵانی خەڵك پەنا ئەبەنە بەر حوکمی دیکتاتۆرییانەو کوشتنو بڕینو تۆقاندن. چەندان حزبی فاشیست[1] بۆ مەبەستی خۆیان دادەمەزرێنن، چونکە حزبە فاشیستەکان لە واقیعدا داردەستو هێزی دەست وەشێنەری سەرمایەدارین.

١-وەکو حزبی "نازی" لە ئەڵەمانیای هێتلەریدا-وەرگێڕ.

بۆرجوازی لە ڕێگەی ئاریستۆکراسیی کرێکارانەوە هەوڵ دەدات ڕێکخراوی ڕیفۆرمیستی بۆ کرێکاران دابمەزرێنێتو بیانخەڵەتێنێت.. ڕێکخراوی پرۆلیتاری، ڕێکخراوی سیاسیی شۆڕشگێڕانە ئەمانە قازانجی کۆمەڵانی خەڵك دەپارێزن.. تەنیا ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکان ئەتوانن ڕابەری ڕاستەقینەی ڕاپەڕینی چینی زەحمەتکێشان بگرنە ئەستۆی خۆیانو ڕابەرییان بکەن.

لە سەردەمی ئیمپریالیزمدا، کاتێك شۆڕشی گەلان وەکو ئەرکێکی عەمەلی دێتە کایەوە لەو کاتەدا ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییەکان ڕۆڵێکی گرنگ دیاریی ئەکەن.

★خود موختاری - Self-Determination

بریتییە لە سەربەخۆیی سیاسیی نەتەوەکانو دوور بوونیان لە ژێردەستەیی دەرەوە، لەم سەردەمەدا سەربەخۆیی یان خودموختاریی کەمایەتییەکانو ناوچە ژێردەستییەکانو پاراستنی دەوڵەتە بچووکە لاوازەکان ئەرکی سەرشانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە.

یاسای خود موختاریی نەتەوەکان لەگەڵ ڕاپەڕینی سەربەخۆیی خوازانەی نەتەوەکانی ئەوروپادا لە سەدەی نۆزدەیەمدا گەشەی کردو بڵاوبووەوە.. بە پێی ئەم یاسایە هەموو نەتەوەیەك مافی ئەوەی هەیە کە دەوڵەتێکی سەربەخۆ بۆ خۆی پێکبهێنێتو خۆی حکومەتی خۆی هەڵبژێرێت.. بڵاو بوونەوەی بیری ناسیونالیستییانە لە ئەورووپاوکارتێکردنی بۆ کیشوەرەکانی تر گەلێك ڕاپەڕینی نەتەوایەتییانەی لە وڵاتەکانی تری جیهاندا خوڵقاندو یاسای خودموختاریی نەتەوەیی کرد بە شێوەی یاسایەکی بنچینەیی لە بواری پەیوەندیی نێونەتەوەکاندا.

گیروگرفتی هەرە گەورەی خودموختاری لەوەدایە کە ئایا ئەو نەتەوەیە، یان ئەو کۆمەڵە خەڵکە مافی خودموختارییان هەیە یان نە؟ نووسراوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان ناوی ئەو نەتەوانەیان دەستنیشان نەکردووە کە مافی خود موختارییان هەیە، بەڵکو چارەنووسی هەر نەتەوەیەك بەستراوە بە بوونو واقیعی خۆیەوە، بەڵام بە شێوەی گشتی ئەو نەتەوانەی کە بە ئاشکرا هێڵێکی دیار لە نێوان ئەوانو نەتەوەیەکی تردا، یان دەوڵەتێکدا هەیە، ئەوە مافی خود موختارییان هەیە.

ئێستا دەوڵەتە گەورەکان پەلاماری زۆر شوێنو نەتەوە ئەدەنو گەمارۆی عەسکەرییان ئەدەن بەو بیانووە گوایە داکۆکی لەسەر قەوارەی سیاسیو خودموختارییان ئەکەن.

خود موختاری زۆر جار بە مانای سەربەخۆیی دیاریکراوی نەتەوەیی وەکو (Autonomy) بۆ کەمایەتییە ئاینیو نەژادییەکانی نێو وڵاتێك یان گەلێك لە نێو وڵاتێکی گەورە یان ئیمپراتۆرییەتێکدا بەکار هێنراوە.

★دیسپۆتیزم - Despotisme

بەو دەسەڵاتە دەوترێت کە هیچ سنوورێکی یاساییو نەریتی نەبێتو خۆی سەرپشکی هەموو کاروبارێکی سیاسیو ئابووریو عەسکەریو ئیداریو دارایی بێت.. دیسپۆتیزم بە گشتی مانای خراپو هاوشانیی ستەمی هەیە، بەڵام هەندێك جاریش باسی "دیسپۆتیزمی ڕۆشنبیرانە" دەکرێت کە مەبەست لەو جۆرە حکومەتە ئایدیالیستیانەیە کە ئەفلاتوونو هەندێك لە ڕۆشنبیرەکانی دەورو بەری داوایان دەکرد.

فیتفوگل[1] کۆمەڵناسی ئەڵمانی مەفهوومێکی تازەی بە ناونیشانی "دیسپۆتیزمی ڕۆژهەڵات" بۆ دیسپۆتیزم داناوە، مەبەستی لەو کۆمەڵگەیەیە ئەم خاسییەتانەی خوارەوەی تیادا بێت:

١–حکومەتی تاکە کەسی "ئۆتۆکراسی"[2]

٢–شیرازەی وڵات بەسترابێت بە ناوەندی دەوڵەتەوە.

٣–نەبوونی یاسایەکی هەمیشەیی.

٤–لەو کۆمەڵگەیەدا پلەو پایەی بازرگانەکان نزم بێت.

٥–بایەخ نەدان بە کۆیلەداری.

٦–کشتوکاڵ بە ئاودێری فراوان بێت.

بە بیروڕای فیتفوگل خاڵی دوایی بنچینەی خاسییەتەکانی ترە، ئەمجۆرە ڕێکخراوە کۆمەڵایەتیو سیاسییە جگە لە چەند نەتەوەیەکی ئاسیایی , شارستانێتیی پێست سوورەکانی ئەمەریکاش دەگرێتەوە.

★دۆگماتیزم - Dogmatisme

١–K.A.Witfogel

٢–Autocracy

www.kurdistanet.org

زاراوەی "دۆگم" بە مانا "وەستاو" دەگرێتەوە، ئەو کارەی کە هەرگیز نابێت بگۆردرێت، بەو شێوازو بیرکردنەوەیە دەوترێت کە لەسەر پایەی مەفهوومی "نەگۆر" دامەزرابێت، وەکو یاساو دەستووره ئاینییەکان، بێ ئەوەی پەیرەویی دەستکەوتە تازەکانو زانستیو کاری زانستییانە بکات، بێ ئەوەی بە پێی هەلومەرجی تایبەتیی شوێنو کات بجوولێتەوە..

دۆگماتیزم لەبەر باری سەرنجی فەلسەفییانەوە راوەستانی واقیع دەگرێتەوە، واتە واقیع بە هەلومەرجی کاتو شوێنەوە نابەستێتەوە. لە فەلسەفەی هاوچەرخدا دۆگماتیزم بە پاشکۆی شێوازی دژی دیالەکتیك دادەنرێ کە هەموو جۆرە جموجوولێکی جیهانو گەشەکردنی شتو دیاردەکان رەت ئەکاتەوە.. یەکێك لە مەینەتییەکانی دۆگماتیزم ئەوەیە کە هەست بە یاساکانی دیالەکتیك ناکات وەکو گەشەکردن لە هەلومەرجی جۆربەجۆری مێژوویدا.

لەبەر باری سەرنجی مێژووییشەوە پەیدابوونی دۆگماتیزم لەگەڵ پەیدابوونی ئاینەکانو باوەڕ بە ئاینەکان پەیدابووە، کە واقیع بە شتێکی هەمیشەیی وەستاوو نەگۆر دەزانێت. ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە لە ئەنجامدا بووە فەلسەفەو زانینو سیاسەت.

لەبەر باری سەرنجی سیاسیشدا دۆگماتیزم ئەبێتە کارێکی سکتاریستیی، وەستان، رەتکردنەوەی تیۆری داهێنەرانە، جیاکردنەوەی تەواوی تیۆریو پراکتیك لە یەکتر. دۆگماتیزم هەر وەکو ریڤیزیۆنیزم لە هەلومەرجی ئێستادا مەترسییەکی گەورەی لەبەردەم راپەرینی نێو نەتەوەیی کرێکاراندا هەیە.

دۆگماتیکەکان باوەڕیان بە گۆڕینو گەشەکردن نییە، هەمیشە پەنا ئەبەنە بەر شێوازو یاسای مەییوو نەگۆرو کۆنە.. هەزاران ناوو ناتۆرە ئەدەنە پاڵ عونسوری شۆرشگێڕو یاسا گشتییەکانی دیالەکتیك. رێکخراوە شۆرشگێرییەکان هەمیشە ئامۆژگاریی ئەندامەکانی خۆیان ئەکەن کە لە رەوشتی دۆگماتیکانە دوور بکەونەوە.

★دیماگۆگی - Demagoge

دیماگۆجی، بە "ساویلکە خەڵەتاندن" یان "خەڵك فریودان" لێکدراوەتەوە، دیماگۆگی بەو خەڵك خەڵەتاندنە دەڵێن لە رێگەی بەڵێنو دروشمی درۆوە چاوبەستیان لێبکرێت. دیماگۆگ ئەو کەسانەن هەوڵ ئەدەن بەدرۆو فیشاڵ خەڵك بۆ لای خۆیان رابکێشنو راستی لەبەر چاوی خەڵکی بشارنەوە، دیماگۆجی باشترین نموونەی سیاسەتو شێوازی کارکردنی سیاسییانەی حزبە بۆرجوازییەکانو دەوڵەتە دژ بە خەڵکەکانن.. ئەو دەوڵەتانەی دژی خەڵکن، هەوڵ ئەدەن لە رێگەی دەزگاکانی راگەیاندنەوە وەکو: رادیۆ، تەلەفزیۆن، رۆژنامە، ئاگاداری دەرکردن، ریپۆرتاج، چاوپێکەوتنو.. ئەمجۆرە شتانەوە خەڵکی سادەو ساویلکە بخەڵەتێننو باری سەرنجی خەڵك بۆ لای خۆیان رابکێشن. دیماگۆجی یان خەڵك خەڵەتاندن، یان خەڵك فریودان، لەگەڵ سیاسەتو رێبازی راپەرینی مەنطقیانەی رێکخراوە شۆرشگێرییەکاندا ناگونجێتو هەموو پێشکەوتنخوازێك لەو رێبازەوە دوورە.

★دیموکراسی - Democratie

دیموکراسی یان دیموکراتی، زاراوەیەکی یۆنانییە، "دیمو" بە مانا خەڵكو "کراتوس" دەسەلات دەگرێتەوە، واتا دەسەلاتی خەڵك یان دەسەلاتی گەل.. دیموکراسی جۆرە دەسەلاتدارێتییەکی تایبەتە کە دەسەلات بەدەست زۆربەی خەڵکەوە بێت. بەربەستی لەئازادی نەکرێت، ئەندامانی کۆمەڵ وەکو یەك یەکسان بن، کۆمەڵ شوناسە بۆرجوازییەکان دیموکراسی لە بابەتەکانی ئابووریو کۆمەلایەتیی جیا ئەکەنەوە، باری واقیعیو عەمەلیی کۆمەڵ لەبەرچاو ناگرن , ئەم جۆرە لێکدانەوە بۆجوازییانە ماهییەتی چینایەتی کۆمەڵ و ناکۆکیو راپەرینی چینایەتییانە رەت ئەکاتەوە.. ریفۆرمیستەکان ئەمجۆرە دیموکراسییەیان دەوێتو هەوڵی بۆ ئەدەن.

شێوەو ناوەرۆکی دیموکراسی بە درێژایی مێژوو پێگەیشتووەو هەمیشە بە فرماسیۆنی کۆمەلایەتیی–ئابوورییەوە پابەند بووەو پەیوەندییەکی توندو تۆڵی لەگەڵ راپەرینی چینایەتیدا هەیە.

لە کۆمەڵگەی چینایەتیی پڕ لەناکۆکیدا دیموکراسی تەنیا بۆ دەسەلاتدارانو چینی فەرمانڕەوا هەیە.. لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا دیموکراسی یەکێکە لە شێوەکانی حوکمو دەسەلاتداری چینی بۆرجوازی.

روخساری تایبەتیی دیموکراسیی بۆرجوازی بریتییە لە پارلمانتاریزم.. لە سەردەمی ئیمپریالیزمدا تەنیا هێزی راپەریوی خۆراگری زەحمەتکێشان ئەتوانن ئازادییە دیموکراتییەکان بپارێزنو بەر لە کۆنە پەرستیو دیکتاتۆریو فاشیزم بگرن، بۆرجوازی لە هەر شوێنێکدا بۆی بکرێت دیموکراتییەت پێشێل ئەکات، بۆ ئەم مەبەستە لە زۆربەی ولاتەکاندا رژێمی تیرۆریستییان دامەزراندووە. پەنا ئەبەنە بەر میلیتاریزمو فاشیزم بۆ ئەوەی بە هۆی ئەوانەوە خۆیان بگرنەوەو خۆیان بپارێزن.

لە بەرنامەی کاری کۆنفرانسی نێونەتەوەیی رێکخراوە شۆرشگێڕیو کرێکارییەکاندا لە ساڵی (١٩٦٩)دا بەمجۆرە باسی ئەهمییەتی راپەرین لە رێگەی دیموکراتیدا کراوە:

"راپەرینی دژی ئیمپریالیزم کە ئەیەوێت ئازادییە بنچینەییەکانی ئادەمیزاد لەناو ببات، پێویستیی بە جەنگێکی درێژ خایەن هەیە، بۆ بەدەستهێنانی ئازادیی چاپەمەنی، خۆنیشاندان، رێکخستن.. لە پێناوی یەکسانیی مافی ئەندامانی خەڵكو دیموکراتیزەکردنی هەموو رووکارەکانی ژیانی کۆمەڵ. هەروەها پێویستە دژی هەر جۆرە هەوڵدانو یاسایەك بین کە کۆنەپەرستان بە نیازی لەناوبردنی مافی ئازادییە دیموکراتییەکان دایئەنێنن , ئازادییە دیموکراتییەکان بەرهەمی خەباتو راپەرینی درێژخایەنی چینەکانن، چ لە بواری نەتەوایەتی یان لە بواری نێونەتەوەییدا.."

★دەوڵەت - Repoplice

دەوڵەت رێکخراوێکی سیاسیی کۆمەڵو گرنگترین هۆی دەسەلات گرتنەدەستی چینێکە کە لە رووی ئابوورییەوە رۆڵێکی گرنگ لە کۆمەڵدا ئەگێڕن. ئەرکی سەرەکیی دەوڵەت هێشتنەوەی رژێمی ئابووریو داکۆکی کردنە لەسەر چینی فەرمانڕەوا.. لەبەر باری سەرنجی مێژوویدا دەوڵەت لە کاتی پەیدابوونی کۆمەڵگەی چینایەتییەوە ئەویش پەیدابووە. لەو کاتەوە کە کۆمەڵ دوو چین بوون واتا

"کۆیلەو کۆیلەدارەکان"، دەوڵەتیش وەك ئۆرگانێکی سیاسی بۆ پاراستنی قازانجی خاوەن کۆیلەکان لە دژی کۆیلەکان پێکهاتووە. دەوڵەت بەڕێوەبردنی ئیشو کارو ئەرکەکانی خۆی خستووەتە سەر دەزگاکانی لەشکر، پۆلیس، ئەمن، بەندیخانەکانو هینی تر.. دەوڵەتەکان جیاوازیی لە نێوان جۆرو شێوەکانیاندا هەیە، هەر دەوڵەتێك ڕژێمی ئابووریی خۆی هەیە، خۆی دەستنیشانی ئەکاتو جۆرەکانی دیاریی ئەکات. لە دەروونی مێژوودا (٣) سێ جۆر دەوڵەت پەیدابووە:

١–دەوڵەتی کۆیلەداری.

٢–دەوڵەتی فیودالی "دەرەبەگایەتی".

٣–دەوڵەتی سەرمایەداری.

لە هەر یەك لە ڕۆژگاری کۆمەڵایەتی–ئابووریی هەر دەوڵەتێکدا جۆری دەوڵەت تایبەتو جیاوازە، ماهییەتی چینایەتیو ئابووریی هەر کۆمەڵێك جۆرو ڕوخساری دەوڵەتەکەی دیاری ئەکات. جۆری دەوڵەتەکان بە زۆری پابەندن بە هەلومەرجی مێژوویی کۆمەڵەوە. بۆ نموونە کۆماریو سەڵتەنەتی هەردووکیان هەر دەوڵەتنو هەر یەك لە مانەش جۆرو ڕوخسارێکی جیا لەویتری هەیە.. وەکو سەڵتەنەتی مەشروطە "مەرجدار" یان سەڵتەنەتی زۆرداری، کۆماری لەگەڵ دەسەڵاتی پەرلەماندا یان کۆماری بە ئارەزووی سەرەك کۆمار، بەڵام شێوەی دەوڵەتەکان بە پێی ڕۆژگارو دۆخی وڵاتەکە ئەگۆڕدرێت.

⋆دیالەکتیك - Dialectic

مانای دیالەکتیك جموجووڵی ڕاستییە لە ڕێگەی وتووێژەوە، هەروەها بە ماناش گفتوگۆ ئەگرێتەوە لە ڕێگەی پرسیارو وەڵامەوە، یەکەمجار (زنوون الثاني) ئەمەی دۆزیوەتەوەو ئەفلاتوون گەشەی پێداوە.

هیگڵ ئەم وشەیەی بە مانای تازە لێکداوەتەوەو وەکو فەلسەفەی گشتیی لێکردووە، دیالەکتیکی هیگڵ فەلسەفەیەکە ئەڵێت: هەموو شت پێکەوە پەیوەندیدارن، هەموو شت لە جووڵانو گۆڕینی هەمیشەییدایە، ئەم گۆڕانەش بە پێی یاسایەکی دیارو مەعقول ڕوو ئەدات. لەو یاسایەدا "ناکۆکی" دەورێکی گەورە ئەبینێت. گۆڕین لە ئەنجامی ئەو ناکۆکیانەوە پەیدا ئەبێت، بەڵام لە کاتی گۆڕاندا ناکۆکییەکان یەکانگیر ئەبن، واتە یەك ئەگرنو ئەمەش پێی ئەڵێن: "یاسای یەکگرتنی ناکۆکییەکان".. لە واقیعدا لە هەر ڕاپەڕینێکدا یەکێتییەك خۆی شاردووەتەوە، لە ئەنجامدا دیالەکتیك ئەوە ئەسەلمێنێت، کە هەموو گۆڕینێك لە کۆتاییدا، دوای ئەوە کە کێشەی نێوان ناکۆکییەکان گەیشتە قۆناغێکی تایبەتی لە ناکاو هەموو ڕێ ئەکەون، وە لەو ڕێککەوتنە شتێکی تازە پەیدا ئەبێت، کە ڕوخسارو ناوەرۆکێکی تازەی ئەبێت.

تیۆری زانەکان دیالەکتیکی هیگڵ یان بۆ دەرخستنی ماددی مێژوو بەکارهێناوەو فەلسەفەکانی خۆیشیان ناو ناوە "ماتەریالیزمی دیالەکتیك". بەرامبەر بە ئایدیالیزمی دیالەکتیکی هیگڵ.. شێوازی دیالەکتیکی ئەو تیۆری زانانە بەم جۆرەیە:

أ–دیالەکتیك پێچەوانەی فەلسەفەی میتافیزیك هەموو سروشت پێکەوە پەیوەندیدار دائەنێت، کە لە سروشتدا هەموو جۆرە دیاردەو شتوومەکێك پێکەوە بەندنو یەکتر تەواو ئەکەن، یان یەکتر دیاری ئەکەن.

ب–دیالەکتیك پێچەوانەی میتافیزیك، لەو باوەڕەدایە کە سروشت هەمیشە لە حاڵەتی گۆڕاندایە، وە هەمیشە تازە ئەبێتەوە.

ج–دیالەکتیك پێچەوانەی فەلسەفەی میتافیزیك، هەنگاوەکانی گەشەکردن بە گۆڕینێکی لەسەر خۆو سادە دانانێت، بەڵکو بە گۆڕینی لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تری دائەنێت.

د–دیالەکتیك پێچەوانەی فەلسەفەی میتافیزیك ناکۆکیی دەروونی لەناو هەموو دیاردەکانی سروشتدا بەدی ئەکات، لێکدانی ئەم ناکۆکییانە بە بنچینەی گەشەکردن دائەنێت.

⋆دیپلۆماسی - Diplomacy

ئەم زاراوەیە لە وشەی "دیپلۆمات"ی فەرەنسییەوە هاتووە کە بە مانا نوێنەری سیاسیی دەوڵەتێك ئەگرێتەوە لە دەوڵەتێکی تردا، وە هەروەها لە وشەی "دیپلۆما"ی یۆنانیو لاتینی وەرگیراوە کە ئەویش بە مانا قاقەزی تاکە پەڕە سەنەدو مۆر ئەگرێتەوە.

<u>*دیپلۆماسی لە زانستی سیاسەتدا (٣) سێ مانای هەیە:*</u>

یەکەم:

فراوانترین مانای دیپلۆماسی پەیوەندیی سیاسیی نێوان دوو دەوڵەتە، تیۆری زانە سیاسییەکان دیپلۆماسی بە مانای عونسورێکی دەسەڵاتی گەل ئەزانو هەندێکی تریش بە تەنیا هۆی بەڕێوەبردنی کاروباری سیاسیی خەڵکی دائەنێن. لەم دواییانەدا دیپلۆماسی وەکو هۆو ڕەوشتی ڕێبازی ڕژێم دانراوە.

دووەم:

هونەری خۆسازاندن لە سیاسەتی نێودەوڵەتاندا کە لە جیاتی مەترسیی قازانجو ئاسایشی وڵات بپارێزێتو بەهێز تری بکات.

سێیەم:

دیپلۆماسی وەکو دەزگایەکی کارگوزاریی پەیوەندیی نێودەوڵەتان ناو ئەبرێت، یەکێك لە گرنگیو نرخی دیپلۆماسی، پەیوەندیی سیاسیی نێو دەوڵەتەکانە کە لە جیاتی جەنگو لە گەیشتن بە ئامانج لە ڕێگای وتووێژو کاری سیاسییانەو خۆ سازدانەوە بگەنە ئەو ئامانجە. "لەسەر ئەم بنچینەیەو تێڕوانینە هەڵگیرساندنی شەڕ بە مانا شکستی دیپلۆمات ئەگرێتەوە. لەساڵی (١٩٥٠) بە دواوە هەندێك لەو باوەڕەدان کە ئیتر هیچ دەوڵەتو گەلێك ناتوانن لە ڕێگەی جەنگەوە بگەنە ئەو ئامانجەی کە پێویستیانە، بەڵام هەندێکی تر ئەڵێن جەنگی سنووردار وەکو هۆیەکی سیاسییانە بەکار ئەهێنرێت".

★دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا - Dictature du Proletariat

بریتییە لە دەسەڵاتی چینی کرێکار، کە لە ئەنجامی لەناوبردنی ڕژێمی سەرمایەداریو تێکشکاندنی چەرخەکانی دەوڵەتی بۆرجوازی دێتە کایەوە. دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا ناوەڕۆکی بنچینەیی شۆڕشی سۆشیالیستانەو مەرجی گەورەی ئەنجامی ئەو شۆڕشەو سەرکەوتنەکانیتی. گەورەترین بنچینەی تیۆریی شۆڕشگێڕانەیە. پرۆلیتاریا بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی داگیرکاران و گەڕانەوەی دەسەڵاتی بۆرجوازیو لەناوبردنی کۆنەپەرستی، سوود لە دەسەڵاتی سیاسیی خۆی وەر ئەگرێت.

ئەم دیکتاتۆرییە بە مانا کرداری زۆرەملێیانە نییە لە دژی چینە دەسەڵاتدارەکان، بەڵکو کردارێکی عەمەلییانەو بونیاتنەرانەیە. هۆیەکە بۆ ڕاکێشانو ڕامکردنی کۆمەڵانی خەڵکی زەحمەتکێش بۆ لای چینی کرێکارو یەك خستنیان لە قەوارەی کۆمەڵگەیەکی تازەدا.

گەورەترین هۆی بونیاتهێنانی هەمە لایەنیانەی ژیانی کۆمەڵ وەکو: ئابووریو سیاسەتو فەرهەنگ (کولتوور)و شێوازی ژیانو پەروەردەکردنی شۆڕشگێڕانەو بونیاتنانی کۆمەڵگەیەکی نوێ. کەرەسەی گشتیی بونیاتنانی قەوارەی سۆشیالیزمە.

دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا، ئەنجامی گەشەکردنی ڕاپەڕینی چینایەتیانەیە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا، زەمینە بۆ جێبەجێکردنی فراوانترین شێوازی دیموکراتی بە قازانجی زۆربەی کۆمەڵانی زەحمەتکێشی خەڵك لە دژی کەمایەتییە داگیرکارەکان ئەڕەخسێنێت. ئەوەش بزانین کە دیموکراتی ترین شێوەی کۆماریی بۆرجوازی جگە لە دەسەڵاتی کەمایەتییە زۆردارەکان بەسەر زۆربەی خەڵکە زەحمەتکێشەکاندا هیچی تر نییە.

باڵاترین شێوەی بریتییە لە یەکێتیی نێوان چینی کرێکارو جوتیارەکان بە ڕابەرایەتیی چینی کرێکار. پایەی کۆمەڵایەتیی ئەم دیکتاتۆرییە لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا فراوانترو مەحکەمتر ئەبێت. ئەو هێزەی کە ڕابەری بنچینەیی سیستمی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا ئەکات، پێشڕەوەکانی چینی کرێکارە. ئەمە نەك تەنیا لەگەڵ دیموکراتیی سۆشیالیستیدا ئەگونجێ، بەڵکو زامنی پاراستنیشی ئەکات، چونکە دیموکراتییەت خزمەتی خەڵك ئەکاتو قازانجی زۆربەی خەڵك ئەپارێزێت کە ئەوانیش چینی زەحمەتکێشن، چونکە دیموکراتی تا ئەو کاتەی کە ناکۆکیی چینایەتی هەبێت ئەویش وەك مەسەلەیەکی چینایەتیی دیار ئەبێت.

لە بارەی مێژووییەوە یەکەمین شێوەی دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا کۆمۆنی پاریس بوو لە ساڵی (١٨٧١)دا.. کە گەلێك تاقیکردنەوەی مێژوویی گرانبەهای بە بیروباوەڕی پێشکەوتووانە بەخشی..

★دیواری چین - China Wall

دیوارێکی زۆر گەورەو درێژە، لە ماوەی چەندان سەدەدا بە ملیۆنەها کەس کاریان تیادا کردووەو کەوتووەتە بەشی ژووروی وڵاتی چینەوە. بەشێکی زۆری ئەم دیوارە بە تایبەتی لە سەدەی سێیەمی پێش زاییندا دروست کراوە. ئەم دیوارە لە پارێزگای "گانسۆ" تاکو دەریای زەرد درێژ بووەتەوە، بە مەبەستی پاراستنی ناوچەکانی خوارووی وڵات دروستکراوە. نزیکەی چوار هەزار کیلۆمەتر درێژەو بەرزییەکەشی خۆی ئەدات لە (١٠)دە مەترەو –لە هەندێك شوێندا زیاتریش–حەوت مەتریش پانییەکەیەتی.. ئێستاکە بەشێکی زۆری ئەو دیوارە وێران بووە، بە هۆی ئەو دیوارەوە بەشێکی زۆری وڵاتی چین –بەتایبەتی ناوچەکانی خوارووی– لە ناوچەی ژووروو جیاکراوەتەوە.

زاراوەی دیواری چین لە گفتوگۆی سیاسییانەو کۆمەڵایەتییانەدا بە مانا جیاکردنەوەی تەواوی شتێکە لە شتێکی تر.. یان جیا کردنەوەی باسو ڕێبازێکە لە باسو ڕێبازێکی تر.. بۆ نموونە: ئەگەر بڵێین: دیواری چین لە نێوان شۆڕشی بۆرجوازیی دیموکراتیو شۆڕشی سۆشیالیستیدا نییە، واتە ئەم دوو مەسەلەیە لە یەکتر جیانین. یان بڵێین ڕژێم ناتوانێت لە نێوان چینی کرێکارو کۆمەڵانی خەڵکدا دیواری چین دروست بکات، واتە هەرگیز توانای ئەوەی نابێت پەیوەندییە بنچینەییەکانی نێوان چینی کرێکاران و زەحمەتکێشان لەناو بباتو جیاوازی بخاتە نێوانیانەوە.

★ریالیزم - Realism

بە مانا واقیع پەرستییە، بەرامبەر بە ئایدیالیزم "یان بڵێین خەیاڵ پەرستی".. ریالیست بەو کەسە ئەڵێن کە باوەڕی بە ڕاستی بێتو لە کارو کرداریدا ڕاستو واقیع بین بێت. هەندێك جار بەو کەسانە ئەوترێت کە ئەوەی پێی ئەسپێرن بە ئەنجامی بگەیەنێت. ریالیست هەوڵ ئەدات لەگەڵ واقیعی خەڵكو ناوچەو دەوروبەرو جیهاندا بڕواتو بگونجێت. ئایدیالیست هەوڵ ئەدات جیهانو هەموو چۆنێتییەکان بخاتە ناو جوغزی ئایدیالیستییانەی خۆیەوە.

★ریفراندۆم - Rererandum

www.kurdistannet.org

را وەرگرتنی راستەوخۆی ئەندامانی رێکخراوێك یان كۆمەڵێكە بۆ دەنگدان لەسەر بابەتێكی سیاسی كە رابەرانو نوێنەرانی خۆیان هەڵبژێرن. یەكەمجار تەنیا بۆ دانانی یاسا ئەمجۆرە دەنگدانە ئەكرا، لە ساڵی (١٨٣١)دا بۆ یەكەمین جار هەڵبژاردن كرا، دوای ئەوەی بۆ هەر كارێكی پێویست وەكو یاساداناو ئەمجۆرە شتانە هەڵبژاردنی بۆ ئەكرا. لە ساڵەكانی (١٨٩٨–١٩٥٧) لە بیستو یەك ناوچەی وڵاتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكادا هەڵبژاردنیان كردووە.

یەكەم: زۆرە ملێیانە.

دووەم: ئارەزوو خوازییانە.

جۆری زۆرەملێیەكە بە زۆری بۆ دانانی یاسای بنچینەیی وڵاتە، جۆرەكەی تریان لەسەر ویستو داخوازیی خەڵكە، لە ساڵی (١٩٤٦)ەوە تا ئێستا لە فەرەنسە سێ جار بۆ گۆڕینی یاسای بنچینەیی وڵات هەڵبژاردن كراوە. دوا هەڵبژاردن لەو وڵاتە لە ساڵی (١٩٦١)دا لە بارەی سەربەخۆیی جەزایرەوە بوو.

★رادیكاڵیسم - Radicalisme

رادیكاڵ لە زمانەوانیدا بە مانا بنچینەیە، یان رەگو ریشە هاتووە، رادیكاڵیزم بە مەفهوومی گشتی بەرێبازی ئەو كەسانە ئەوترێت كە ئەیانەوێت هەموو كاروبارێك بە تەواوەتی بكرێو بنچینەیی بێت. رادیكاڵیزمی بۆرجوازیش هەیە بە رێبازێكی سیاسی ئەوترێت كە چارەسەركردنی دیموكراتییانە لە چوارچێوەی بەرنامەی سەرمایەداریدا دیاری بكاتو لە واقیعدا قازانجی توێژەكانی وردە بۆرجوازی بپارێزێت.

دیسانەوە بە مەفهوومی گشتی زاراوەی رادیكاڵ بەمجۆرە بەكار ئەهێنرێت وەكو "ئێمە ئەمانەوێت گۆڕینێكی رادیكاڵیانە بكرێت".. وە یان "فلان مەسەلە پێویستیی بە گۆڕینی رادیكاڵیانە هەیە".. واتە ئێمە ئەمانەوێت گۆڕینێكی بنچینەییانە بكرێ، وە یان فلان مەسەلە پێویستی بە گۆڕینی بنچینەیی یان ریشەیی هەیە.

★راسیسم - Racisme

راسیزم یان رەگەز پەرستی لە وشەی (راس) كە بە مانا "رەگەز" ئەگرێتەوە وەرگیراوە. راسیزم تیۆرییەكی دژی زانستیو كۆنەپەرستانەیە، كە لە ناو رەگەزە جۆر بە جۆرەكاندا لە رووی ژمارەو دەسەڵاتی فیكرییەوە نا بەرابەرییان ئەوێت. گوایە سروشت لە سەرەتاوە ئەم رەگەزانەی نا یەكسان، واتە یەكێك بەرزو یەكێك نزمی دروستكردووە.

رەگەز پەرستەكان بە پێی ئەم تیۆرییە بە تەواوی كۆنەپەرستو دژی مرۆڤنو بەربەرەكانێی یەكسانی بوونی ئادەمیزاد ئەكەن. لە كاتێكدا زانستو تاقیكردنەوە ئەوەی سەلماندووە كە جیاوازیی نێوان رەگەزەكان شتێكی رووكەشەو لە رووی گەشەكردنو ئامادەبوونو توانای فیكریو مەعنەوییو چالاكیی كۆمەڵایەتیو زانستییەوە هیچ ئەهمییەتێكی نییە.

كۆنەپەرستی لە وڵاتە سەرمایەدارییەكاندا پشت بە تیۆری رەگەز پەرستیو سیاسەتی دژی مرۆڤ ئەبەستێو پاڵ پەستۆیەكی زۆر ئەخاتە سەر كەمە نەتەوایەتییەكانو رەگەزە بچووكە ژێر دەستەكان، هەموو مافێكیان زەوت ئەكەنو كاری زۆر نارەوایان بەرامبەر ئەكرێ، ئەو كردارە نامرۆڤانەیەی كە لە وڵاتە یەكگرتووەكانی ئەمریكادا دژی رەش پێستەكانو سوور پێستە بوومییەكان ئەكرێ، یان لە رۆدیساو ئەفەریقای خواروو لە دژی رەش پێستەكان ئەكرێ هەمووی ئاشكرایە.

لەگەڵ ئەوەشدا نووسراوەی مافی ئادەمیزاد چەندە سەرزەنشتی جیاوازیی رەگەزایەتی ئەكاتو تیۆری "راسیزم" لە جیهانی سەرمایەداریدا رەت ئەكاتەوەو بە تیۆرییەكی كۆنەپەرستانەی دژ بە خەڵكی دائەنێت.

زانستی مرۆڤ شوناسیو خەڵك شوناسی مێژوو، هەروەها تاقیكردنەوەی وڵاتە پێشكەوتووەكان كە ستەمی نەتەوایەتییان تیا لەناوچووە بە پێی ئەو نوونانەی كە رەگەزە جۆر بە جۆرەكان لە زەمینەی زانستی، هونەری، ئەدەبی، كۆمەڵایەتی،.. خۆ رێكخستنەوە چالاكییان هەیە، تۆماری تیۆری رەگەز پەرستی درۆزنانەیان دریوە. شارستانێتی، پێشكەوتن، زانست، تەكنیك، فەرهەنگ.. ئەمانە میراتیی تایبەتی رەگەزێك نین. دواكەوتن لە هەر شوێنو ناوچەیەكدا بێت جەمسەرەكەی بەستراوە بە ستەمو داگیركارانەوە.

★ریفۆرم - Reforme

ریفۆرم بە مانا كاری چارەسەرییانەیە، كە بۆ گۆڕینی هەندێك رووكاری ژیانی ئابووریو كۆمەڵایەتیو سیاسی ئەكرێ، بێ ئەوەی كە گۆڕینێكی بنەرەتیی تەواو لە كۆمەڵدا دروست بكات. وەكو ریفۆرمی زەویوزار، ریفۆرمی ئیداری، ریفۆرمی فێركردن، ریفۆرمی بازرگانی، ریفۆرمی هەڵبژاردنو..

ریفۆرم، ئەو جۆرە گۆڕانەیە كە لە ناو چوارچێوەی رژێمی كۆمەڵایەتی تێ ناپەڕێتو توانای هێزە سیاسییەكان تا رادەیەك نیشان ئەدات.. ریفۆرم لە هەر كاتو زەمینەیەكدا بكرێت بەرهەمی خەباتی كۆمەڵانی خەڵكە، بەڵام چینی دەسەڵاتدار هەوڵ ئەدات لە رێگەی ریفۆرمەوە بەرگری لە هێرشی كۆمەڵانی خەڵك بە تایبەتی چینی كرێكار بكات. بۆ ئەوەی زیان لە دەسەڵاتی خۆی نەكەوێت.. بەمەش مەبەستی هەرە گەورەی ئەوەیە بەرگری لە گۆڕینی بنەرەتیی كۆمەڵ بكات. دیسان هەوڵی ئەوەش ئەدات ئەوەی كە بە زۆر لێی وەرگیراوە بەرە بەرە لە كۆمەڵانی خەڵكی وەربگرێتەوەو بیانباتەوە دۆخی رابردوو.

www.Kurdistanet.org

تیۆری زانێك لەم ڕووەوە وتوویەتی :

"مـەفهوومی ڕیفۆرم لەگەڵ مەفهوومی شۆڕشدا لە یەکتر جیان، ئەگەر ئەمە فەرامۆش بکەین‌و هەست بە هێڵی نێوان ئەم دوو مەفهوومە نەکەین، ئەوا ئەکەوینە هەڵەی گەورەوە، بەڵام ئەم سنوورەی نێوان ئەم دوو مەفهوومە شتێکی وەستاو نییە، بەڵکو هەمیشە لە گۆڕاندایە.. وە لە هەمووکاتو سەردەمێکدا پێویستە ئەو هێڵە دیاری بکرێت" .

تـیۆری شۆڕشـگێڕانە بەرهەڵسـتی ڕیفـۆرم ناوەسـتێ، ئەو ڕیفۆرمو کارە چارەسەرییانە ڕەت ناکاتەوە کە لە جیهانی سەرمایەداریدا ئەکرێـت.. وە هـەروەها ڕیفـۆرم بـە لقێك لـە لقەکانی شـۆڕش دائەنێـت. شۆڕشـی کۆمـەڵانی خەڵك هەندێك کات کە سەرکەوتوو نابێت دەزگـای دەسـەڵاتدار ناچـار ئەکات پەنا بەرێتە بەر یاسای ڕیفۆرم. پێویستە ڕێکخراوە شۆڕشگێڕەکان دەسەڵاتی فەرمانڕەوا بە جۆرێك ناچار بکەن کە زۆرترو قووڵتر ڕیفۆرمەکان جێبەجێ بکات . هەر وەکو تیۆری زانێك وتوویە:

"پێویستە بۆ فراوانبوونی زەمینەی ڕاپەڕینی چینایەتی سوود لەڕیفۆرمەکان وەربگرێت".

ئەگـەر لـە ڕیـزەکانی ڕاپەڕینـی کۆمـەڵانی خـەڵکدا کەسـێك بـە یاسای ڕیفۆرمەکان قایل بێت پێی ئەڵێن "ڕیفۆرمیست". ڕیفۆرمیزم زاراوەیەکـە لـەناو ڕاپەڕیـنی سیاسـیی کۆمـەڵانی خـەڵکدا دوژمـنی هـەرە گەورەی قازانجی چینی زەحمەتکێشە. ڕیفۆرمیست ڕاپەڕینی چینایەتیو شـۆڕش ڕەت ئەکاتـەوەو لایەنگری ئەو ڕیفۆرمانە ئەکات کە زیان بە بونیادی سەرمایەداری ناگەیەنێت. کەوابوو ڕیفۆرمیزم مانای خۆ بەدەستەوەدان ئەگرێتەوە.

ڕیفۆرمی زەویوزار:

ڕیفۆرمی زەویـوزار یـان چارەسـەرکردنی زەویـوزار بریتـیە لـە کۆمەڵـە کردارێك کە دەوڵەت لە بارەی گۆڕینی جۆری موڵکدارێتیی زەویوزارو شێوەی سوود وەرگرتن لە زەوی ئەیکات.

لـە وڵاتـە سـەرمایەدارییەکاندا مەبەسـت لـە ڕیفۆرمـی زەویـوزار ئەوەیـە زەمیـنەیەکی لـەبار بـۆ گەشـەکردنی پەیوەندیـیەکانی سـەرمایەداری لـە لادێکاندا برەخسـێو ڕاپەڕینی جووتیاران لاواز بکاتو بەرگیری لە هەر جۆرە ڕاپەڕینێکیان بکات. بەمجۆرە ڕیفۆرمە سـەرمایەدارە خـاوەن سـنعەتەکانو خـاوەن بانقـەکانو پـیاوە دەوڵەتیـیە گـەورەکانو سـوپاییە دەسـەڵاتدارە گـەورەکانو زۆربـەی دەوڵەمـەندەکانی تـر ئـەتوانن جـێگەی خۆیـان مەحکـەمتر بکـەنو شـێوەی دەست بەسەرداگرتنی سەرمایەدارییانە کە جێگری دەست بەسەرداگرتنی سەردەمی پێش خۆیەتی زیاتر بچەسپێنن. ئەمجۆرە ڕیفۆرمە ئەگەرچی لە ڕووی ئابوورییەوە ئەتوانێت سوود لە زانستی تەکنـیكو مەکانـیزەکردنی زەویـوزار وەربگرێـت، بـەروبوومی کشـتوکاڵی زیاتـر بکـات، بـەڵام لـە ڕووی بـاری کۆمەڵایەتیـیەوە زۆربـەی جووتـیارەکان ماڵوێـران ئەکاتو ناکۆکیی گەورەتر دێنێتە کایەوە، چونکە ناتوانێت بە شێوەیەکی ڕادیکاڵییانە مەسەلەی زەویوزار بنبڕ بکات.

سیسـتمی سۆشیالیسـتی هـەموو جـۆرە چەوساندنەوەیەك لە لادێکاندا لەناو ئەباتو زەویوزار بۆ هەموو جووتیارەکان دابین ئەکات، هـێزی کـاری جووتـیارەکان لەسـەر ئـارەزووی خۆیـان لـە کـێڵگە هەرەوەزییـەکاندا کـۆ ئەکاتـەوە.. تەکنیکی هاوچەرخیان ئەخاتە ژێر دەسـەڵاتەوە. یارمەتـیی مـادیو ڕێکخسـتنیان ئـەداتو هۆیـەکانی پێشـکەوتنی ئـابووری کشتوکاڵییان بۆ دابین ئەکاتو بەمجۆرە باری گوزەرانیان ئەگۆڕێو بەرەو پێشتر ئەچێت.

★ڕیڤیژیۆنیزم - Revisionisme

بـەو کەسـانە ئەڵـێن سـەرنجی تـازە ئـەدەن، بریتییە لەو ڕێبازە لەناو ڕاپەڕینی کرێکاراندا بە بێ هیچ جۆرە پاڵپشتێکی ڕۆشنبیرانە سـەرنجی تـازە لـە بنچینەکانی تـیۆری شۆڕشـگێڕانە ئـەدەنو ڕەتـی ئەکەنـەوەو لـە ڕێگای لا ئەدەن، ناوەڕۆکی شۆڕشگێڕانەو هەموو ئامۆژگارییەکانی ئەدەنـە دواوەو لـەناوی ئەبـەن. بـە واتایەکی تر ڕیڤیژیۆنیزم واتە سەرنجدانی تازە لە هەندێك بنچینەو شێوازەکانی.. بێ ئـەوەی پاڵپشـتێکی ڕۆشـنبیرانەیان لـەم بارەیـەوە هەبێـت. ڕیڤیژیۆنـیزم کـرێکار لە چەکی تیۆریی سیاسیانە بێ بەش ئەکات. بەم کارەش خزمەتـێکی زۆر گـەورە بـە ڕژێمـی سـەرمایەداری ئـەکات. ڕۆشـنبیریی پرۆلیتاریاو سۆشیالیزمی زانستی، زانستییەکی بونیات نەرانەیـە.. دۆگماتیزمی نییە، زانستییەکە لەگەڵ پێگەیشتنی ژیانو گەشەکردنی کۆمەڵو پەیدابوونی دیاردەی تازەدا بەهێز تر ئەبێتو باشتر پێ ئەگات.

لـە ڕووی مـێژوووەوە لـە دوا دەیـەی سـەدەی ڕابـوردوودا ڕیڤیژیۆنـیزم پـەیدابووە، کە لەو کاتەدا یەکێك لە سۆشیاڵ دیموکراتەکانی ئەڵـەمان کـە نـاوی برنشتاین بوو بە ئاشکرا دەستیکرد بە ڕەتکردنەوەی یاسا بنچینەییەکانی تیۆری شۆڕشگێڕانەو دانانی تیۆری تر لە جـێگەی.. شـێوەیەکی تـر لـە ڕیڤیژیۆنـیزم ئـەو هەوڵدانـەی کاوتسـکی بـوو کـە یەکێك بوو لە ڕابەرە دەرکەوتووەکانی هەمان سۆشیاڵ دیموکراتی ئەڵەمان.

ڕیڤیژیۆنیسـتەکان ئەڵێن ئامۆژگاریو یاساکانی تیۆری زانستیی کۆن بووە، بەم پێیە ماهییەتی لە بواری گۆڕانی کۆمەڵو بونیاتنانی تازەی کۆمەڵو سەقامگیربوونی سۆشیالیزم دوور ئەخەنەوە.

لەبـەر بـاری سـەرنجی فەلسـەفییانەدا ڕیڤیژیۆنـیزم سـەرنجی تـازە لە شێوازەکانی دیالەکتیکی ماتەریالیستی ئەداتو ئایدیالیزم لە جـێگەی دائەنێـت. ڕیڤیژیۆنـیزم بە لای چەپو لای ڕاستدا لە شێوازی شۆڕشگێڕانە بەدوورەو خۆی لێ لا ئەدات. ڕیڤیژیۆنیزمی ڕاست لە

www.kurdistanet.org

پێناوی قازانجی ڕاستەو خۆی بۆرجوازیو ئاشبەتاڵی شۆڕشی کۆمەڵایەتیو کرنووشو خۆ بە دەستەوە دانو شێوازی ئەپۆرتۆنیزمانەو ریفۆرمیزمانەدا کار ئەکات. ریڤیژیۆنیزمی چەپیش واتا سەرنجدانی تازە لە شێوازو یاسای شۆڕشگێری ئەداتو بە قازانجی چینی دەسەڵاتدارو بۆرجوازی کار ئەکات.

★زایۆنیزم - Scionisme
ڕێبازێکی ناسیۆنالیستیی کوێرانەی بۆرجوازیی جوولەکەیە، لە کۆتایی سەدەی ڕابردوودا لە ئەوروپا سەریهەڵدا، ئێستاش بووە بە ئایدیۆلۆجیی ڕەسمیی دەوڵەتی دەست درێژکاری ئیسرائیل. ئەم ناوە لە وشەی "سەهیۆن"ەوە هاتووە کە ناوی ناوچەیەکە لە نزیک "ئۆرشەلیم"و جوولەکەکان بە لایانەوە شوێنێکی پیرۆزەو خۆشیان دەوێت.
لە ساڵی ١٨٩٧دا ڕێکخراوی زایۆنیی جیهانی پێکهات کە مەبەستو ئامانجی کۆچکردنی هەموو جوولەکەکان بوو بۆ فەلەستین.. ئێستا وزەی دارایی ئەم ڕێکخراوە بەرامبەر بە وزەی دارایی گەورەترین کۆمپانیای جیهانییە، چەندان کۆمپانیای ئیسرائیلیو خاوەن زەوییوزاری گەورەو دەزگاو دامەزراوی کشتوکاڵیو کارگەی بەرهەمهێنان ئەندامی ئەو ڕێکخراوەن.
مەڵبەندی ڕێکخراوەکەیان لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایەو سەرپەرشتیی چالاکیی لقو کۆمەڵە زایۆنیەکانی زیاتر لە ٦٠ شەست وڵاتی جیهانی ئەکات. گەلێك ڕێکخراوی لقیو کۆمیتەو یەکێتیی فراوانیان هەیە، پێویستە ئەوە بڵێین کە زایۆنیستەکان لە سەرەتاوە لە پێناوی پاراستنی قازانجو ساتو سەودای دەوڵەتە ئیمپریالیستەکان ئامادەبوون بنکەی خۆیان لە ئەمریکای لاتین یان کینیا یان ئۆگەندە یان لە ئەورووپای ڕۆژهەڵاتدا دابنێن.
بۆرجوازی جوولەکە چەندان ساڵە دەستیان کردووە بە گەشەپێکردنی هەستی ناسیۆنالیستیو نەتەوەپەرستیی کوێر بینانەو لە ژێر ئالای زایۆنیزمدا بەو پەڕی تواناکانیانەوە هەوڵیانداوە ئەم ڕێبازەیان لە پێناوی خزمەت بە کۆنەپەرستانو ئیمپریالیزمدا گەشە پێبدەن.
زانیۆنیستەکان وا بیر ئەکەنەوە نەتەوەیەکی سەربەخۆی جوولەکە هەیەو پێویستە هەموو جوولەکەکانی ئەم جیهانە لەخۆیا کۆبکەنەوە.. ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە لەبەر باری سەرنجی سیاسییانەدا بیرکردنەوەیەکی کۆنەپەرستانەیە. لەبەر باری سەرنجی زانستیانەشەوە دیسان بێ پایەو نامەنطیقانەیە.
زایۆنیزم جوولەکە بە نەتەوەیەکی شاز ئەزانێتو وای دائەنێت کە جوولەکە دیاردەیەکی خواوەندیانەیەو نامەیەکی تایبەتییان هەیە. زایۆنیزم بەر لە هەموو شتێك لەگەڵ قازانجی پرۆلیتاریای جوولەکەدا ڕێك ناکەوێت.. زایۆنیزم چەندان ساڵە هەوڵی دروستکردنی دوو بەرەکایەتیو ناکۆکی نانەوە ئەدات لە نێوان جوولەکەی وڵاتەکانو ئەو خەڵکانەی لە گەڵیاندا ئەژینو هەوڵ ئەدات هەمیشە ڕقە بەرایەتیو دوژمنایەتیی لە نێوانیاندا بخولقێنێتو بەهێزیان بکات.. ئینجا لەم ڕووەوە هیچ جیاوازییەك لە نێوان زایۆنیزمو ئانتی سمیتیزمدا نییە. هەردووکیان زایۆنیزمو ئانتی سمیتیزم "دژی جوولەکە" ڕێبازێکی کۆنەپەرستانەو ڕەگەز پەرستیو ناسیۆنالیستیی کوێرانەو دوژمنی یەکێتیی زەحمەتکێشانن.. هەموو تیۆرییەکی شۆڕشگێڕانە بە هەموو توانایەکەوە هەردووکیان ڕەت ئەکاتەوە.
زایۆنیزم، تەنیا ئایدیۆلۆجییەك نییە، بەڵکو سیستمێکی فرە پەیوەندییانەو چەندان دەزگاو دامەزراوو کۆمەڵە تیۆریو ڕێکخراوی جۆر بەجۆرە.. هەروەها بریتییە لە چەندان ڕێکخراوو سیاسەتو ڕەوشتی سیاسییانەو ئابووریی بۆرجوازییە گەورەکانی جوولەکە، کە لەگەڵ دەزگا ئابووریو کۆمپانیا گەورەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو وڵاتە ئیمپریالیستییەکانی تردا دەستیان تێکەڵکردووەو پێکەوە جۆشیان خواردووە. ناوەڕۆکی بنچینەیی زایۆنیزم، شۆڤینیزمی شەڕ خوازانەو دژی پێشکەوتنە.
زایۆنیزم، لە وڵاتە جۆر بە جۆرەکانی جیهاندا تێ ئەکۆشێت، کرێکارانو زەحمەتکێشانی جوولەکە لە بواری کارو ژیانو چالاکیدا لە کرێکارانو زەحمەتکێشانی جیهان دابڕ بکات، وە ڕێگەیان نادات بەشداریی ڕاپەڕینی کرێکارانەو دیموکراتییانە بکەن. زایۆنیزم بە هەڵگرتنی دروشمی هەڵەی خۆیان "یەکێتیی قازانجی نەتەوەیی جوولەکەکان" ئەیانەوێت ناکۆکیی نێوان کرێکارانو سەرمایەداران، بەرهەمهێنەرو چەوسێنەرەوە جوولەکەکان بشارنەوە. قازانجی زەحمەتکێشە جوولەکەکان بکەن بە قوربانی لە پێناوی قازانجی بۆرجوازییە گەورەو دەوڵەمەندەکانی جوولەکەدا.
ئیمپریالیزمی جیهانی سوودێکی زۆر لەو پیلانە دژ بە نەتەوایەتییانەو هەڵوێستی دژی ئازادیخوازانەو سۆشیالیزمەی زایۆنیزمەکان وەرئەگرێت. کۆمەڵانی خەڵکی زەحمەتکێشی جوولەکە بە پێی نەخشەی دوژمنانەو دژی خەڵکی خۆیان هەڵ ئەخەڵەتێنن.
خاڵی هاوتای زایۆنیزم، ئانتی سیمیتیزمە "ئانتی واتا دژ، سمیپ بە مانا سامی" یە –ئەو ڕەگەزەیە کە جوولەکەکان ئەچنەوە سەری– ڕەوشتێکی دوژمنانەیە بەرامبەر بە جوولەکە، هەموو مەسەلەیەکی چینایەتیو کۆمەڵایەتی ئەداتە لاوە.. ئانتی سمیتیزم لە هەموو لایەك وەکو چەکێکی دووبەرەکی نانەوەو لادان لە واقیعو لادانی زەحمەتکێشان لەسەر ڕێبازی مەسەلە واقیعیو سیاسیو کۆمەڵایەتییەکان بەکارهێنراوە. ئەوەتا بە شێوەی نامرۆڤانەو کوشتاری دەستە جەمعیو ئاوارەکردنی خەڵك گەشەی کردووە. ئانتی سمیتیزم هەر وەکو زایۆنیزم تەنیا قازانجی چینە چەوسێنەرەکانو هێزە کۆنە پەرستەکانی ئەوێتو ئەیان پارێزێت، کە لەم ڕێگەیەوە زیانێکی زۆر بە ڕاپەڕینی چینایەتیانەو یەکێتیی کۆمەڵانی خەڵکی زەحمەتکێش ئەگەیەنێت.

★ژێرخان و سەرخان
ژێرخان یان پایە.. بیری پێشکەوتووانە لە نێوان ئەو کۆمەڵە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییانەی کە لە هەر کۆمەڵگەیەکدا هەبن، پەیوەندییە ماددیو بەرهەمهێنەرەکان وەکو پەیوەندیی بنچینەییو دیاریکەر ئەزانێت.. ژێر خان، یان پایەی کۆمەڵ بریتییە لە

www.kurdistanet.org

کۆمەڵێك لەم پەیوەندییە بەرهەمهێنەرانە کە قەوارەی ئابووریی کۆمەڵی لێ پێکدێت. مەبەست لە کۆمەڵێك پەیوەندیی بەرهەمهێنان بریتییە لە شێوەکانی موڵکدارێتیو پەیوەندیی نێوان خەڵکەکان کە لەم شێوەی موڵکدارێتییەدا دەوریان هەیە.. لەگەڵ شێوەکانی دابەشکردنی بەروبوومدا.

هەموو کۆمەڵێك پایە یان ژێرخانی هەیە، ژێرخان وەکو کۆمەڵێك پەیوەندیی بەرهەمهێنان بەستراوە بە باری هێزە بەرهەمهێنەرەکانەوە.

ژێرخان، رۆڵێکی گەورە لە ژیانی کۆمەڵدا ئەگێرێت، ماوە بۆ ئەوە خۆش ئەکات کە بەرهەمهێنانو دابەشکردنی بەروبوومە ماددییەکان رێکبخرێت. هیچ کەس بە بێ سەقامگیربوونی پەیوەندییە بەرهەمهێنەرەکان ناتوانێت دەست بە کاری بەرهەمهێنەرانە بکاتو لە ئەنجامدا پێداویستییەکانی ژیان دابەش بکات. گۆڕینی هەر سەردەمێکی کۆمەڵایەتی بە سەردەمێکی تر یان بڵێین هەر قۆناغێك بە قۆناغێکی تر واتە گۆڕینی پایە بە مانا ژێرخانە. واتە هێنانە کایەی پەیوەندیی بەرهەمهێنانی تازە.

سەرخان:

کە رووبیناشی پێ ئەڵێن، بریتییە لە تیۆری سیاسی، ماف، فەلسەفی، ئەخلاقی، هونەری، مەزهەبی، کۆمەڵو ئەو دەزگاو دامەزراوانەی پێیەوە پەیوەندیدارن، لەگەڵ شێوەکانی هۆشیاریی کۆمەڵایەتی. ئەگەر بمانەوێت ژێرخان بە ریشە یان ئێسقانی لەشێك دابنێین، ئەو کاتە ئەتوانین سەرخان بە لقو گەڵاو یان گۆشتو پێستی روخساری کۆمەڵ دابنێین.

ئاشکرایە ئەم لێکچوواندنە سادەیە ئەو پەیوەندییە دیالەکتیکییە قووڵە کە سەرخانو ژێرخانی پێکەوە جۆشداوە بە باشی نیشانی ئەدات.

هەر فۆرماسیۆنێکی کۆمەڵایەتی–ئابووری ژێرخانی تایبەتیی خۆیان هەیە، سەرخان لەسەر بنچینەی ئەم کۆمەڵە پەیوەندییە ئابوورییانە دامەزراوە کە لە شێوەی موڵکدارێتیدا پەیدا بووە. سەرخان لە بواری گەشەکردنی کۆمەڵدا رۆڵێکی دیار ئەگێرێت، جگە لەوەی کە لەسەر بنچینەی ژێرخانی ئابووری دامەزراوە.. سەرخان بە هۆی ژێرخانەوە کارێکی کاریگەرانە ئەکاتە سەر گەشەکردنی هێزە بەرهەمهێنەرەکان.

★سزاریسم, تزاریسم - Czarisme, Tsarisme

سزار، یان تزار، نازناوی ئیمپراتۆری لەناوچووی روسیا بوو لە ساڵی (١٥٤٧–١٩١٨) واتە تاکو دوا قەیسەری وڵاتی روس ئەم نازناوە هەبووە. هەروەها بە پادشای بولگاریشیان وتووە لە ساڵەکانی (١٩٠٨–١٩٤٥). ئەم زاراوەیە بە مانا رژێمی حکومەتی قەیسەری ئەگرێتەوە لە هەمان کاتدا بە دەسەڵاتی زۆرداریو ئۆتۆکراسیش وتراوە. ئەم زاراوەیە بە تایبەتی لە دوای کۆتایی یەکەمین شەڕی جیهانییەوە لەناو نووسینی نووسەرە گەورە جیهانییەکاندا هاتووەو باسی لێوە کراوە.

★سۆشیالیزم - Socialisme

یەکەمین قۆناغی سەردەمێکی کۆمەڵایەتی–ئابووری–یە، کۆمەڵگەیەکە بە پێی یاسا ماددییەکان گەشەکردنی کۆمەڵ لە جێگەی سیستمی سەرمایەداری جێگیردەکات.

لە سەردەمی سەرمایەداریدا ئابووریی وڵات لەسەر بنچینەی موڵکدارێتیی تایبەتیو خاوەندارێتیی هۆیەکانی بەرهەمهێنان ئەڕوات، بەڵام لە سۆشیالیزمدا بە پێچەوانەوەیە، ئابووریی وڵات لەسەر بنچینەی موڵکدارێتی دەستە کۆمەڵی هۆیەکانی بەرهەمهێنان دائەمەزرێت. واتا لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا لە جیاتی تاقمێك دەوڵەمەندی خاوەن سەرمایەو خاوەن دەزگاو کارخانەکانو خاوەن هۆیەکانی گواستنەوەو.. زەحمەتکێشان ئەبنە خاوەنی ئەمجۆرە شتانە.

لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا –کەتا ئێستا پێگەیشتووە– ئەتوانین دوو جۆر موڵکدارێتیی دەستەکۆمەڵی دەستنیشان بکەین:

یەکەم:

موڵکدارێتیی سەرتاسەریی خەڵك یان دەوڵەت.

دووەم:

موڵکدارێتیی دەستەکۆمەڵ یان هەرەوەزییانە یان کیۆپراتیۆیی. لە هەر یەك لەم دوو جۆرە موڵکدارێتییە پەیوەندیی تازەی بەرهەمهێنان کە دەستی هاریکارییانەو هەرەوەزییانەیە بەرێوەیان ئەبات.

پێویستە ئەوە روون بکرێتەوە کە لێرەدا باسی موڵکدارێتیی هۆیەکانی بەرهەمهێنان ئەکەین.. ئەگەرنا لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا موڵکدارێتیی تاکە کەسی لە هەندێك هەلومەرجی تایبەتیدا، تەنانەت موڵکدارێتیی هۆیە بچووکەکانی بەرهەمهێنان بە مەرجێك ئەگەر نەبێتە هۆی چەوساندنەوەی خەڵك وەکو خۆی ئەمێنێتەوە.

لە دوای سەردەمێکی دوورو درێژی کۆیلەیەتیو فیوداڵی "دەرەبەگایەتی"و سەرمایەداری کە لەسەر پایەی چەوساندنەوەی خەڵك دامەزرا بوون، سەردەمی سۆشیالیزم چەوساندنەوەی خەڵکی لەلایەن خەڵکەوە لەناو بردو هەرکەس توانیی لە سنووری یاسای سۆشیالیزمدا بژیو ببێتە خاوەنی بەرهەمی خۆی. لەبەر ئەمەیە گۆڕینی سیستمی سەرمایەداری بە سیستمی سۆشیالیزم بەرزترین پلەو گەورەترین خولی مێژووی گۆڕینی کۆمەڵو پێگەیشتنی کۆمەڵگەی ئادەمیزادە.

www.kurdistannet.org

ئـەم گۆڕینـەش لـە ئەنجامی سەرکەوتنی شۆڕشی سۆشیالیستیانە ڕوودەدات.. گۆڕین لە سیستمی سەرمایەدارییەوە بۆ سۆشیالیزم کارێکی ئاسـانو سـەرپێیی نییە، بـەڵکو پـڕە لە ڕووداوی گرانو ئەرکی قورس. لە سیستمی سۆشیالیزمدا ئابووریی تازە دائەمەزرێت، فەرهـەنگی نـوێ دێـتە کایـەوە، ژێرخانی کۆمـەڵ لـە بـنەڕەتەوە ئەگۆڕدرێـت. لـە کۆمەڵگـەی سۆشیالیسـتیدا هـیچ ناوونیشـانێکی چەوساندنەوە لـە ئـارادا نامێنێـت. لـە سۆشیالیستیدا چەوساندنەوەی نەتەوایەتیو چینایەتیو ڕەگەزایەتی لە ئارادا نامێنێت، ئازادیو یەکسـانیی هـەموو خـەڵك دابـین ئەکرێـت.. تـا ئەو کاتەی هۆیەکانی بەرهەمهێنان بەدەست کۆمەڵێکی تایبەتییەوە بمێنێتەوەو ئازادیی تاکە کـەسو کۆمـەڵ لـە ئـارادا نابێـت. تـا ئـەو کاتەی زەحمەتکێشان بە ناچاری هێزی بازووی خۆیان بفرۆشن ئازادی هەر قسەی سەر زارەکی ئەبێت.

لـە کۆمەڵگـەی سۆشیالیسـتیدا پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنـان کـە پەیوەندییەکی دەسـتە کۆمەڵیانەیە لەگـەڵ خاسـیەتی هـێزە بەرهەمهێنەرەکاندا کە ئـەویش دەسـتە کۆمەڵـیيە وەکو یەکن واتە هاوشانن.. ئەم هاوشانییە ئەبێتە هۆی هەرە بنچینەیی بە خێرایی گەشـەکردنو بەردەوامـیی ئـابووری. ژیانی ئابووریی کۆمەڵگەی سۆشیالیستی بە هۆی بەرنامەیەکی هەمەلایەنیانەوە گەشە ئەکاتو پێ ئەگات.

لـە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، لـە ئـەنجامی لەناوچوونی چینە چەوسـێنەرەکان، کۆمەڵگـەی سۆشیالیستی لە چینە دۆستەکان، واتە چـینی کرێکارو جووتـیارو توێژە کۆمەڵایەتییە ڕۆشـنبیرەکان پێکدێـت.. هـەر چـەندە ئـەو کۆمەڵگەیە زیاتر پێش بکەوێت جیاوازییە بنچینەییەکانی نـێوان کـاری دەسـتیو کـاری فـیکری، نـێوان شارو لادێ زۆرتر لەناوئەچن.. لە قۆناغی دووەمی ئەم کۆمەڵگەیەدا، ئەم جیاوازییە بە تەواوی لەناو ئەچن.

کارکـردن لـە کۆمەڵگـەی سۆشیالیسـتیدا بنچینەی بەرەداریو سوود وەرگرتنە لە کۆمەڵ، وە هەر کەس بە پێی کارو توانای کاری بەشی خۆی وەرئەگرێت. سۆشیالیزم لە جیاتی بنچینەکانی سەرمایە بنچینەی کار دائەمەزرێنێت.

گۆڕیـن لـە جیهانی سەرمایەدارییەوە بۆ سۆشیالیزم لە وڵاتە جۆر بەجۆرەکاندا، هەر وڵاتە بە پێی بارودۆخی ئابووریو کۆمەڵایەتیی خۆی ڕوخسارێکی هەیەو لە هەلومەرجی جۆربەجۆری مێژوویدا بە شێوەی هەمە چەشنە بە ئەنجام ئەگات.

سۆشـیالیزم، ئاسـۆی ڕزگـاربوون لە ئیمپریالیزمی نیشانی خەڵك داوە، ڕژێمی کۆمەڵایەتیی تازە بە پشتیوانیی موڵکدارێتیی دەستە کۆمـەڵیو بـە خـاوەن بوونـی هۆیەکانی بەرهەمهێنانو دەسەڵاتدارێتیی زەحمەتکێشانەوە ئەتوانێت بەرنامەیەکی ئابووریی بێ ئاڵۆزی بە قـازانجی تـەواوی خـەڵك دابمەزرێنێـت. مـافی کۆمەڵایـەتیو سیاسـیی زەحمەتکێشـان مسـۆگەر بکـات. ئـەوە سـەلمێندراوە کـە تەنـیا سۆشیالیزم ئەتوانێت هەموو مەسەلە بنچینەییەکانو گیروگرفتە سەرەکییەکانی ژیانی ئادەمیزاد چارەسەر بکات..

سۆشـیالیزم لـە وشـەی (Social)ی فەرەنسییەوە وەرگیراوە کـە بـە مانـا "دەسـتە کۆمـەڵی" ئەگرێتەوە. ئەم زاراوەیە لە گەلێك فەرهـەنگدا بـەدی ئەکرێـت، بـە تایبـەتی لـە فەرهـەنگی ئاکسفۆردی ئینگلیزیدا ئەویش ئەم مانایە ئەگرێتەوە.. سۆشیالیزم، تیۆری یان سیاسـەتێکە کـە ئەیەوێت موڵکدارێتیی دەستە کۆمەڵی پەیدا بێتو کۆمەڵ ببێتە خاوەنی هۆیەکانی بەرهەمهێنان. سەرمایەو زەویوزارو کەلوپەلو هەموو شتێکی تر ببێتە موڵکی تایبەتیی کۆمەڵو بە قازانجی کۆمەڵ کاریان پێ بکرێت..

سۆشـیالیزم لەبـەر بـاری سـەرنجی مێژوویـیدا ڕاپەڕینـێکە دژی ئەندیڤیدوالـیزمو لـیبرالیزم.. سۆشـیالیزم بەرهــەمی شۆڕشـی پیشەسـازییە، چـونکە شۆڕشـی پیشەسـازی دوو چـینی تـازەی گـەورەی وەکـو سـەرمایەدارانو کـرێکاران لـە کۆمـەڵدا ئەخولقێنێت.. هـەروەها ئایدیۆلۆجیی تایبـەتی چـینی کرێکاریش سۆشیالیزم دێنێتە کایەوە. کەوابوو سۆشیالیزم ئەو ئایدیۆلۆجییەیە کە لە ئەنجامی شۆڕشی پیشەسازیو بە قازانجی پرۆلیتاریا ئەبێت.

زاراوەی سۆشیالیسـت یەکـەمجار لـە سـاڵی (١٨٢٧)دا بـە لایەنگرانی "ڕابرت ئاون" یان ئەوت، وە سۆشیالیزم لە ساڵی (١٨٣٢) لە بڵاوکراوەکەی ئۆرگانی لایەنگرانی "سان سیمۆن" دا بە مانای بیروباوەڕی سان سیمۆن وتراوە. دوای ئەوەش لە فەرەنسەو بەریتانیاو ئەڵمانو ئەمەریکادا ئەم زاراوەیە بە زۆری لە چاپەمەنییەکاندا بڵاو ئەکرایەوە..

یەکـەمین دەسـتەی سۆشیالیسـت ئـەو کەسـانە بـوون کـە باوەڕیـان بـە سیسـتمی کۆمەڵایەتی هەبوو، هەموویان لەسەر یەك خاڵی سەرەکی ڕێککەوتبوون، ئەویش دوژمنایەتی کردنی ئەندیڤیدۆ ئالیستی بوو..

★سانسۆر - Censeur

لـە زمـانی لاتینـیدا بـە مانـا دەسـت خسـتنە ناو کاروبارەوە هاتووە، قەدەغەکردن بە هۆی دەسەڵاتەوە سیاسی بێت یان ئاینی یان هـەر جۆرێکـی تـر.. سانسـۆر لـە بـواری سیاسـیو تیۆکراتـیدا ئەکـرێ، بـەڵام ئێسـتا بە زۆری لە بواری چاپەمەنیدا ئەکرێ، لە سەدەی شـازدەیەمی زایـنیدا کڵێسـای کاثولـیك یەکـەمین نموونـەی نووسـراوە قەدەغەکـراوەکانی بڵاوکـردەوە، پرۆتسـتانتەکان لـە بـواری چارەسەرکردنی ئاینیانەدا سوودیان لە سانسۆر وەرئەگرت.

<u>سانسۆر لە ڕۆژگاری ئێستای ئێمەدا بەدوو جۆر کاری پێ ئەکرا:</u>

یەکەم:

سانسۆری قەدەغەکردن.

دووەم:

سانسۆری سزادان.

www.kurdistannet.org

جیاوازیی نێوان ئەم دوو شێوازە ئەوەیە، یەکەمیان بەر لە بڵاوبوونەوەیەو دووەمیان دووای بڵاوبوونەوە. هەندێك جاریش لەسەر ڕێککەوتنی نێوان نووسەرەکان ئەبێت کە هەموویان ڕێك ئەکەون لەسەر بابەتێك کە بڵاونەکرێتەوە، ئەویش لەبەر ئەوەیە نەوەك زیان بە ئاسایشی وڵات بگەیەنێت.

لە کۆمەڵگەی دیموکراتییانەدا سانسۆر هێمنانەو بۆ قازانجی خەڵکە، تەنیا لە کاتی شەڕو ئاژاوەدا توندو تیژ ئەبێت.

★سانترالیسمی دیموکراتی - Centralisme Democratique

لە ڕوی زمانەوە ئەم زاراوەیە لە دوو وشە پێکهاتووە، سانترالیزم واتە ناوەندێتی "مەرکەزییەت"، دیموکراتیك سیفەتی وشەی دیموکراتییە.. هەندێك جاریش پێی ئەوترێت "مەرکەزییەتی دیموکراتی".. سانترالیزمی دیموکراتیك ڕابەرایەتیی دەستە کۆمەڵییە لەناو ڕێکخستنی ڕێکخراوە تازەکاندا، سانترالیزمی دیموکراتی پەیوەندیی نێوان ڕابەرایەتیو ئەندامانی ڕێکخراوەکە، نێوان ئۆرگانەکانی سەرەوەو خوارەوە، نێوان ئەندامانی ڕێکخراو، لە خۆیا دەرئەخات..

مەفهوومی سانترالیزم بریتییە لە پێکهێنانی ڕێکخراوەکانی هەر حزبێك لە ڕێگەی هەڵبژاردنەوە.. دیموکراتیو مەرکەزییەت دوو رووی یەك شتن، لە ژیانی ناوخۆی ڕێکخراودا.. لە زۆر ڕێکخراوی نا کرێکاریدا لەم بارەیەوە قسەکراوە، بەڵام هیچ ڕێکخراوێکی بۆرجوازی یان دەرباری سەرنجی ئەم مەسەلەیە نادەنو ڕەفتاری پێ ناکەن. ڕێکخراوێکی کرێکاری، ڕێکخراوێکی شێواز تازە کە لەسەر بنچینەی تیۆرییەکی شۆڕشگێڕانە بڕوات هەرگیز ناتوانێت دوور لەم ڕێبازە چالاکییەکانی خۆی یەکبخات.. ڕێکخراوی چینی کرێکار ئۆرگانیزمێکی گەشەکردووە وەکو هەر دیاردەیەکی تر، لە ئەنجامی ناکۆکییەکانی ناو خۆیدا گەشە ئەکات.. ڕێکخراو لەسەر بنچینەی ناکۆکییە دەروونییەکانی خۆی گەشە ئەکات. گۆڕینی هەر ڕێکخراوێك بە بێ ناکۆکیی ناوخۆ گۆڕانێکی نا دیالەکتیکی یانەیەو لە جیهانی واقیع بە دوورە.

<u>**سانترالیسم ئەم خاڵانەی خوارەوە ئەگرێتەوە:**</u>

١–ئەو ڕێکخراوە بەرنامەیەکی یەکگرتووی هەبێت.

٢–ئۆرگانێکی باڵا ڕابەریی بکات کە پێی ئەڵێن "کۆمیتەی ناوەندی" و ئەویش لە کۆنگرەیەکەوە بۆ کۆنگرەیەکی تر هەڵبژێردرابێت.

٣–هەموو ئۆرگانەکانی ڕێکخراوەکە سەر بەناوەند "مەرکەز" بن، ئۆرگانەکانی خوارەوە سەر بە ئۆرگانەکانی سەرەوە بنو کەمایەتی سەر بە زۆرایەتی بێت.

٤–ڕێکخستنێکی هۆشیار دەسەڵاتدار بێت تیایدا، کە شێوازێکی نوێ بۆ هەموو ئەندامان وەکو یەك دیاری بکات.

<u>**دیموکراسیش ئەم خاڵانە ئەگرێتەوە:**</u>

١–هەموو ئۆرگانەکان لە سەرەوە تا خوارەوە بە پێی هەڵبژاردن بێت.

٢–هەر ئۆرگانێکی ڕابەری، ئەرکی ڕاپۆرتدانی لەسەر ئەو ئۆرگانەی لە ئەستۆدایە کە هەڵیبژاردووە.

٣–شیکردنەوەو باسکردنی هەموو مەسەلە سیاسیو ڕێکخستنەکان بە پێی بڕیاری باڵا مافی هەموو ئەندامێك بێت.

★سەرمایەداری - Capitalisme

سەرمایەداری ئەو قۆناغە پێگەیشتووە کۆمەڵایەتی–ئابوورییەیە کە جێگەی سیستمی کۆمەڵایەتیی فیوداڵیی گرتووەتەوە.. سەرمایەداری دوا ڕژێمێکە کە لەسەر بنچینەی چەوساندنەوە ئەڕوات، پایەی لەسەر موڵکدارێتیی تایبەتیو خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنانو چەوساندنەوە دامەزراوە.

لە قۆناغی لەناوچوونی فیوداڵیزمدا شێوەکانی بەرهەمهێنان لە شێوەی ساکارەوە ئەگۆڕدرێت بۆ شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریو لە قۆناغی سەرمایەداریدا جۆری بەرهەمهێنان گەشە ئەکاتو هەموو هۆیەکانی بەرهەمهێنان ئەبێتە موڵکی سەرمایەداران.

هێزی کار لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا وەکو کەلوپەلی لێ دێت، قۆناغی سەرەتایی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری پێی ئەڵێن هاریکاریی سادەی سەرمایەداری[1]، کە شێوەیەکی کاری هەرەوەزییانەیەو سەرمایەداران کۆمەڵێك کرێکار پێکەوە ئەخەنە کار تاکو پێکەوە کارێك بە ئەنجام بگەیەنن، قۆناغی دوای ئەوە پێی ئەوترێت –مانوفاکتۆر– کە لە ڕوی زمانەوە بە مانای کارگە دەستییەکانە.. ئەو جۆرە بەرهەمهێنانە سەرمایەدارییەیە کە لەسەر پایەی سیستمی کارو تەکنیکی پیشەکاران دائەمەزرێت، بۆ نموونە کۆمەڵێك کرێکاری پیشەیی لە کارگەیەکدا هەر یەکە کارێکی تایبەتی ئەکەن، بەڵام بە هەموویان جۆرە کەلوپەلێك بەرهەمدێنن، یان هەر کرێکارێك بەشێك لە دروستکردنی بەرهەمێك تەواو ئەکات.

مانوفاکتۆرەکان هەلومەرجی لەبار بۆ گۆڕینی جۆری بەرهەمهێنانی دەستی بەجۆری بەرهەمهێنانی چەرخ ئامادە ئەکەن، بەم جۆرە ئەبێتە خاڵی ناوەندیی نێوان بەرهەمە دەستییەکانو سنعەتی گەورەی تەکنیکو مەکانیزە..

لە ڕووی مێژووییەوە گەشەکردنی هۆیەکانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری لە ئەورووپای ڕۆژئاوادا لە سەدەکانی ناوەڕاستەوە دەستی پێکردووە، بەڵام لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمو سەرەتای سەدەی نۆزدەیەم کە بەرهەمهێنانی چەرخ پەیدا بوو، کارخانەی تەکنیکیو

١–Cooperation

www.kurdistanet.org

سنعەتی چەرخ لە جیاتی مانوفاکتۆرەکانو کارگە پیشە دەستییەکان دامەزران. چەندان دەزگاو دامەزراوی گەورەی سەرمایەداریی کشتوکاڵی پێکهات.. کە کرێکاری کشتوکاڵیی کرێگرتە لەگەڵ هاوچەرخو مەکینەی کشتوکاڵیدا کاری تێدا ئەکرد.

★سکتاریسم-Sectarisme

واتا دوورە پەرێز وەستان لە کۆمەلانی خەلك، گۆشەگیری، ئەم زاراوەیە لە وشەی "سکت" وەرگیراوە.. بە مانای دەستە یان کۆمەڵی بچووك وەیان تیپ ئەگرێتەوە کە دەرگایان لە رووی خۆیان داخستبێتو پەیوەندییان لەگەڵ خەلکدا نەبێت..

سکتاریزم، لە مانای سیاسیدا جۆرە ئەپۆرتۆنیزمێکی چەپرەوانەیە لەناو راپەرینی کرێکاراندا، سیاسەتێکە ئەبێتە هۆی دوورە پەرێزکردنی رێکخراوە شۆرشگێرەکان لە کۆمەلانی خەلك.. سروشتی سیاسی سکتاریزم لە خەباتی چینایەتیو کۆمەلایەتیدا یان لە پێش داخوازییەکانی کۆمەڵەوەیە، یان لە دوای ئەوانەوە ئەروات.. سکتاریستەکان لە ئاستی جیهانیدا شێوازی پەیوەندیو راپەرینی جەماوەرییانەی سێ هێزی گەورەی دژی ئیمپریالیزمیان ناوێت وەکو:

١-ولاتە سۆشیالیستییەکان.

٢-راپەرینی ئازادیخوازانەی گەلی.

٣-راپەرینی کرێکاران لە ولاتە سەرمایەدارییە پێشکەوتووەکاندا.

سکتاریزم زایندەی وەستانو دۆگماتیزمو چەپرەوییە لە پێستی خۆیا خۆی ئەپێچێتەوەو پەیوەندیی لەگەڵ کۆمەلانی خەلکدا ئەپچرێو دەست ئەکات بە کۆنەپارێزیو کاری لادەرانە لە شێوازی تیۆریی شۆرشگێرانەو فەرامۆشکردنی دیالەکتیكو نەریتە کۆمەلایەتییەکان.

سکتاریزم، لە کۆمەڵدا رێکخراوەکانی چینی کرێکار لە چینو توێژە یەکگرتووەکانی تری کۆمەڵ جیا ئەکاتەوە، سکتاریزم جۆرێکە لە روالەت بینیی لە کاری سیاسییانەدا زۆربە ئەبەستێت بە کەمایەتییەوە.. تاك ئەخاتە پێش کۆمەلەوە، قازانجی تاکە کەسو کۆمەڵی تایبەتی ئەخاتە پێش قازانجی هەموو کۆمەلەوە.. بەربەرەکانێی سکتاریزم یەکێکە لە ئەرکە گشتییەکانی سەرشانی رێکخراوە شۆرشگێرییەکان لەناو تێکرای کۆمەڵدا.

★سەندیکا - Syndicat

ئەم زاراوەیە بە مانا رێکخراوی پیشەیی چینی کرێکارو زەحمەتکێشانی تر ئەگرێتەوە.. کە پێی ئەلێن "نیقابە".. نەقابەکان لە ئەنجامی راپەرینی کرێکاران لە پێناوی داکۆکیکردن لەسەر قازانجو باشکردنی باری گوزەرانو زەمینەی ژیانی ئابووریان پەیدا بووە.

یەکەمین نەقابە "تریدیونیون" لە سەرەتای سەدەی هەژدەیەمدا لە بەریتانیا -کە لەو کاتەدا یەکەمین تێکشکانی ولاتە سەرمایەدارییەکان بوو- دامەزراوە. لە فەرەنسەش لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمدا، لە ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکاش لە سەرەتای سەدەی نۆزدەیەمدا، لە ئەلمانیا لە ناوەراستی سەدەی رابوردوودا نەقابەکانی کرێکاران دامەزراون.

لە کاتی گەشەکردنی قۆناغەکانی سەرمایەداریدا، کاتێك کە هێشتا گۆرینی سۆشیالیستییانە نەهاتبووە کایەوە، نەقابەکان بەرە بەرە بوونە رێکخراوی هەمیشەییو کەم تا زۆر بە پێی کاتو شوێن ئەهمییەتیان پەیدا کردو بەهێز بوون. لەو کاتەدا هێشتا رێکخراوێکی سیاسیی کرێکاران دانەمەزرابوو. نەقابەکان رێبازێکی سیاسیو ئاشکرایان نەبوو، زۆربەیان بە پێی دەستووری نەقابەکانی بەریتانیا واتە "تریدیونیون"ەکان کاریان ئەکردو هەموو چالاکییەکانیان بریتی بوو لە پاراستنی قازانجی خۆیان.

ئێستا لە گەلێك لە ولاتانی رۆژئاوادا نەقابەکان بە دەست کەسانی راستڕەوو ئەریستۆکراسیی کرێکارانەوەن، بەلام لە زۆربەی ولاتە سەرمایەدارییەکاندا نەقابەی چالاكو کارگوزاری تر هەیە کە تەنیا لە پێناوی قازانجی تایبەتیی خۆیاندا -واتە کرێکاراندا- تێ ناکۆشن، بەلکو چالاکیی سیاسیی هەمەجۆرەی خۆیان لە دژی سیستمی سەرمایەداری ئەنوێنن.

ئەم نەقابانە داکۆکی لەسەر قازانجی زەحمەتکێشان، لە پێناوی دیموکراتیدا، مافە پیشەییەکان، ئازادیی نەتەوایەتی، دژی چەوساندنەوەی نەتەوایەتیو جیاوازیی رەگەزایەتیو چەوساندنەوە خەبات ئەکەن.. نەقابە پێشکەوتووەکانی سەرتاسەریی جیهان لە پێناوی یەکێتیی زەحمەتکێشانی ولاتە جۆربەجۆرەکاندا تێ ئەکۆشن. فیدراسیۆنی نەقابەکانی جیهان نموونەی ئەم یەکێتییە جیهانییەیە.

سەندیکا، مانایەکی تریش ئەگرێتەوە، وەکو ئینحیساری سەرمایەدار، کە بە پێی بریارو رێککەوتنی دەزگا ئینحیسارییەکان بۆ پێکەوە فرۆشتنی کەلوپەلو کرینی کەرەسەی خاو دائەمەزرێنو نرخێکی یەك بابەتی لەسەر کەلوپەلو کەرەسە خاوەکان دائەنێن.

★ستراتیج و تاکتیک - Strategieet, Tactigue

زاراوەی ستراتیجو تاکتیك جگە لە بواری سیاسیو حزبی.. لە کاروباری سەربازی، دیپلۆماتیك وە یان کاروباری ئابووریو.. بەکار ئەهێنرێت. لە کاروباری سەربازیدا یەکەمیان بە مانای ئامانجو نەخشەی دوورو کۆمەلە کردارێکی فراوانو تەواو بۆ سەرکەوتن لە جەنگدا.. دووەمیان بە مانای ئامانجی نزیك، کرداری یەك لە دوای یەك، چالاکیی ناوچەیی بۆ سەرکەوتن لە جەنگێکی تایبەتیدا ناو ئەبرێت.

بەڵام ئێمە لەم باسەدا مەبەستمان لە ستراتیجو تاکتیك ڕێکخراوە شۆڕشگێڕییە کرێکارییەکانە لەو ڕاپەڕینانەدا کە لە پێناوی ڕزگارکردنی کۆمەڵایەتیو نەتەوایەتیدا ئەیکەن.. لەم بوارەدا ستراتیجو تاکتیك بریتییە لە زانستی ڕابەریکردنی ڕاپەڕینی چینایەتیی پرۆلیتاریاو هەموو چینە زەحمەتکێشەکان.

ستراتیج بریتییە لە دیاریکردنی لایەنی ئەصڵیی ڕاپەڕینی چینایەتیی پرۆلیتاریا، دیاریکردنی ڕێکخستنو تایبەتییەکانی لەشکری سیاسی بە ڕابەرایەتیی چینی پرۆلیتاریا لە قۆناغێکی دیاریکراوی شۆڕشدا.. دانانی نەخشەی پێویست بۆ سوود وەرگرتن لە کەرەسەو تەقەمەنیی هێزە بنچینەییو لقییەکانی شۆڕش.. دانانی نەخشەی یەکگرتنی هێزەکان لە ڕاپەڕینی شۆڕشگێڕانەداو کۆکردنەوەی ئەم هێزانە لە دەوری چینی پرۆلیتاریا. ستراتیجی هەر ڕێکخراوێك لە ماوەی قۆناغێکی دیاریکراودا کە سەرگەرمی خەباتی ئازادیخوازانە بێت، واتە لە ماوەی سەرتاسەریی تەمەنی شۆڕشدا بە بێ گۆڕان وەکو خۆی ئەمێنێتەوە.

★ستالینیزم - Stalinisme

ئەم زاراوەیە تایبەتە بە یوسف فیساریۆ نوڤیچ ستالین، ١٨٧٩-١٩٥٣ سەرەك وەزیرو فەرماندەی گشت هێزی چەکدارو سکرتێری گشتیی حزبی کۆمۆنیستو دیکتاتۆری پێشووی سۆڤێت.

ستالینیزم ئایدیۆلۆجییەکی تایبەتی نییە، بەڵکو بەو کۆمەڵە کردارە ئەوترێت کە لە سەردەمی حوکمڕانیی ستالیندا لە ڕوسیا دا کراوە. کۆمۆنیستەکان لە سەردەمی ژیانی ستالیندا ئەویان بە گەورەترین لێکدەرەوەی فەلسەفەو باڵاترین سەرچاوەی تیۆریی شۆڕشگێڕانە دائەنا لە کۆڕی ڕاپەڕینی نێونەتەوەیی جیهانیدا.

لە دوای مردنی ستالینو خۆ نیشاندان لە دژی کردەوەکانی ستالینیزمیان بەلادەر دائەنا.. لەو کاتە بە دواوە ئیتر وەکو سەرچاوەیەکی تیۆری تەماشا نەئەکرا.. ستالینیزم بە کرداری دڕندانەو ڕژێمی پۆلیسیو تاکە کەس پەرستیو دیکتاتۆر دائەنرا.

لە ڕاپەڕینی نێونەتەوەییدا یوگۆسلاڤیا یەکەمین وڵاتێك بوو کە بەر لە هەر وڵاتێکی تر دژی ڕێبازی ستالینیزم وەستاو ئەوی بە لادەر دائەنا[1].

★سیاسەت - Diplomacy

یەکەم:

ئەو مەبەستو ئامانجانەیە کە چینێکی کۆمەڵایەتی لە پێناوی سەرکەوتنی ڕاپەڕینو پاراستنی دەستکەوتو قازانجەکانیا ئەیگرێتە بەر.

دووەم:

شێوازی پاراستنی ئەو دەستکەوتو قازانجانەیە.. لە پلەی یەکەمدا بریتییە لە کاروباری دەوڵەتی، ڕێبازی دەوڵەتو بەڕێوەبردنی وڵات، دیاریکردنی شێوەکانی ئەرکو ناوەڕۆکی چالاکییەکانی دەوڵەت.

سیاسەت، ڕاپەڕینی چینایەتییانە نیشان ئەدات، باری ئابووریی هەر چینێك سیاسەتی ئەو چینە دیاری ئەکات. بە پێی قسەی تیۆری زانەکان "سیاسەت ڕوخساری کۆڵەکەی ئابوورییە".

سیاسەت دوو شێوەیە:

١- *سیاسەتی ناوخۆ.*

٢- *سیاسەتی دەرەوە.*

پەیوەندیی نێوان چینەکانو نێوان نەتەوەکان لە ناوخۆی وڵاتێکدا بەشێکە لە سیاسەتی ناوخۆ. پەیوەندیی نێوان دەوڵەتەکانو نێوان خەڵکەکان لە بواری نێونەتەوەییدا ئەویش بەشەکەی تری سیاسەتە، کە سیاسەتی دەرەوەی پێ ئەڵێن.

سیاسەتی ڕێکخراوە شۆڕشگێڕەکان لەسەر پایەو بنچینەی تیۆری شۆڕشگێڕانەو ناسینی تەواوی یاساکانی گەشەکردنی کۆمەڵ دامەزراوەو بە قازانجی کۆمەڵ ئەڕوات. بۆیە پێویستە هەموو ڕێکخراوێکی شۆڕشگێڕانە جگە لە دیاریکردنی سیاسەتی دروستو کارکردنو لەسەر ڕۆیشتنی.. پێویستە بە شێوەیەکی تایبەتی سەرنجی پەروەردەکردنی سیاسییانەی کۆمەڵانی خەڵك بدات، هەر وەکو چۆن سەرنجی کاروباری ڕێکخستنو دامەزراندنو پەروەردەی ڕیزەکانی خۆی ئەدات.

★سیستمی هەڵبژاردن - Election System

سیستمی هەڵبژاردن ئەوەیە کە لە وڵاتدا بە پێی یاساو نەریتی تایبەتی، بە پێی دەنگدان بڕیار لەسەر هەڵبژاردنی ئۆرگانە هەڵبژێردراوەکانی وڵاتو دیاریکردنی ئەنجامی دەنگدانەکان ئەدرێ.. سیستمی هەڵبژاردن مەرجو مافو ئەرکەکانی هەڵبژێردراوەکانو ئەوانەی دەنگ بۆ هەڵبژاردنەکە ئەدەن دەستنیشان ئەکات.

لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا، لەگەڵ ئەو هەموو میلاکانەی چینایەتیو دارایی‌و نەتەوەییو ڕەگەزیو جنسیو ئەمجۆرە شتانە کە هەیە کەچی بەشێکی زۆری خەڵکی زەحمەتکێش لە دەنگدانو خۆ پاڵاوتن بۆ هەڵبژاردن بێبەشن. لەو وڵاتانەدا سیستمی هەڵبژاردن بە جۆرێك ڕێك ئەخرێت کە تا ئەوەندەی بۆیان بکرێت دەسەڵاتی چینی فەرمانڕەوا بپارێزرێت.

١-باسەکە لەوە درێژترە کە نووسراوە، بەڵام ئێمە ئەوەندەمان مەبەست بوو کە لێرەدا نووسیمان-وەرگێڕ.

هەڵبژاردن ڕاستەوخۆ ئەبێت، یان ناڕاستەوخۆ ئەبێت، لە جۆری ڕاستەوخۆ یاندا ئەوانەی دەنگ ئەدەن ڕاستەوخۆ بەشداریی هەڵبژاردنی ئۆرگانی مەبەست ئەکەن، بەڵام لە هەڵبژاردنی ناڕاستەوخۆدا دەنگدەرەکان لە سەرەتاوە چەند کۆمەڵێك هەڵ ئەبژێرن‌و ئینجا ئەوانیش بە پێی دەنگ ئۆرگانەکان دیاری ئەکەن‌و هەڵی ئەبژێرن. هەروەها هەڵبژاردن بە نهێنی‌و بە ئاشکراش ئەکرێ..

لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا دوو سیستمی هەڵبژاردن بەکاردێنن:

١–سیستمی نیسبەتکاریی دەنگەکان– Proportionne

٢–سیستمی زۆربەی دەنگەکان– Mayoritaire

لە سیستمی نیسبەتکاریی دەنگەکاندا کورسییەکانی پەرلەمان بە پێی نیسبەتی دەنگی کۆمەڵە بەشداربووەکان دابەش ئەکرێت، بەڵام لە سیستمی زۆربەی دەنگەکاندا ئەو پاڵێوراوانە هەڵ ئەبژێردرێن کە دەنگی زۆریان بەدەستهێناوە. هەر پاڵێوراوێك دەنگی کەم بێنێت لە پەرلەمان بێبەش ئەبێت. لەبەر ئەوە سیستمی نیسبەتکاریی دەنگەکان لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا سیستمێکی دیموکراتییانە ترە.

★شۆڤینیزم - Chauvinisme

ئەمە سیاسەتێکی کۆنەپەرستانەیە، ئامانجی ئەوەیە گەلان‌و خەڵکی وڵاتانی تر بکێشێتە ژێردەسەڵات‌و ڕکێفی خۆیەوە‌و ئاگری ناکۆکی‌و دوژمنایەتیکردنی نەتەوەکان بکاتەوە‌و ڕێزی نەتەوەکەی خۆی بدات بەسەر هەموو نەتەوەکانی تری جیهاندا.. قازانجی نەتەوەکەی خۆی لە پێش قازانجی هەموو نەتەوەیەکی ترەوە دابنێت.. ئەمە سیاسەتێکی بۆرجوازییانەیە کە پرپەتی لە میکرۆبی ڕەگەز پەرستێتی.

شۆڤینییەت هیچ ڕێزێکی نیشتمان پەروەری ناگرێت کە یەکێکە لە ئیحساسە هەرە پیرۆزەکانی ئادەمیزاد. دوژمنایەتیی نەتەوەکانی تر ئەکات، هەموو ئامانج‌و تێکۆشانێکی زەحمەتکێشانی نەتەوەکانی تر ئەخاتە ژێر پێیەوە.. لە جیاتی هاریکاریی نێوان گەلان‌و پێشکەوتنی کۆمەڵانی خەڵکی تر، تەنیا پێشکەوتنی نەتەوەکەی خۆی ئەپارێزێت.. ئیستیعمار‌و کۆنەپەرستی‌و داگیرکاران سوود لە هەڵوێستی سیاسەتی شۆڤینیستانە وەرئەگرن‌و بە پێی ئەو سیاسەتە ناکۆکی لە نێوان نەتەوەکاندا ئەنێنەوە. هیچ پەیوەندییەکی نیشتمانییانە‌و سۆزی نیشتمان پەروەرییانە نییە، بە پێی تەعەصوبی کوێرانەی خۆیان دوژمنایەتیی هەموو نەتەوەکانی تر ئەکەن.

شۆڤینییەت هەوڵ ئەدات ڕێگە لە پێشکەوتنی نەتەوەکانی تر بگرێت‌و بە هەر جۆرێك بێت دیل‌و ژێردەستەیان بکات. ڕقی لە سەربەخۆیی‌و دەسەڵاتی خۆیی نەتەوەکانی تر ئەبێتەوە.. پشتگیری‌و هانی ستەمی نەتەوایەتی ئەدات بۆ یەکتر چەوساندنەوە‌و زەوتکردنی دەسەڵاتی سەربەخۆیی یەکتر.

دەزگا دەسەڵاتدارە کۆنەپەرستەکان گەلێك سوود لەم سیاسەتە چەوتە وەر ئەگرن. فاشیستەکانیش ئەم سیاسەتەیان ئەکردە گورزی دەستی خۆیان‌و ئەیکەن. ئێستاش ئیمپریالیستەکان بە هۆی ئەم سیاسەتەوە ئاگری ناکۆکی نانەوە‌و دووبەرەکایەتیی نێوان نەتەوەکانی جیهانی خۆش ئەکەن.

شۆڤینیستەکان بەم سیاسەتەیان خزمەتێکی گەورە بە ئیمپریالیزم‌و کۆنەپەرستانی جیهانی ئەکەن.

★عەینی و ìäåÐ - Objectif, Subjectif

عەینی- Objectif

بەوە ئەڵێن کە لە دەرەوەی هۆش‌و ئاگاو هەستی مرۆڤدا بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ هەیە. بە واتایەکی تر ئەوەیە کە پەیوەندیی بە دەروون‌و بیر‌و هۆش‌و شوناسایی مرۆڤەوە نییە.

ìäåÐ - Subjectif

واتە ئەو شتەی کە لە ناو هەست‌و دەروونی مرۆڤدا هەیە‌و بە پێی تیۆری ماتەریالیستی تیشکدانەوەی جیهانی عەینییە. هەرچەندە لە زۆر کات‌و شوێن‌و باس‌و بابەتی هەمە جۆرەی کۆمەڵایەتییانە‌و فەلسەفییانەدا ئەم دوو وشەیە بە چەندان جۆر مانایان لێك ئەدرێتەوە، بەڵام لێرەدا، لەم ڕوونکردنەوەیەدا ماهییەتی ئایدیالیستانەی ئەم تیۆرییە بە ئاشکرا دەر ئەکەوێت.

★فابینیزم - Fabianism

ڕاپەڕینێکی سۆشیالیستانەیە کە لە بەریتانیا ڕوویدا، لایەنگرانی ئەم ڕاپەڕینە لە ساڵی (١٨٨٤)دا لە "زانکۆی فابین" یەکیان گرت‌و سیدنی وب، جۆرج برناردشۆ، گراهام والاس، هـ.ج.والز لە سەرکردەکانی ئەم ڕاپەڕینە بوون. فابینیزم ڕاپەڕینێکی ئاشتیخوازانەیە، ناوی خۆیان لە ناوی "فابیۆس"ی سەرداری ڕۆم وەرگرتووە، کە بە هێمنی‌و لەسەرخۆیی‌و شەڕو کشانە دواوە "هانیباڵ"ی سەرداری "کارتاج" یان شکاند. برناردشۆ فابییەکانی تر لایەنگری تیۆریی "ستیوارت میل"و "هنری جۆرج" بوون.

لە دوای دامەزراندنی حزبی کرێکاران، چوونە ناو حزبەکەوە، بەڵام قەوارەی بوونی خۆیان نەدۆڕاند، وەکو کۆمەڵە ڕۆشنبیرێك لەناو ئەو ڕێکخراوەدا کەوتنە چالاکی نواندنی ڕۆشنبیرانە.

★فاشیزم - Fascisme

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت

مانـای زانسـتییانەی ئـەم زاراوەیـە بریتییە لە ڕژێمێکی دیکتاتۆرییانە کە لەسەر زۆرداریو کوشتنوملهوڕی دامەزرابێت، کە بە هۆی کۆنەپەرست ترینو دەستدرێژکار ترین شێوەی ئیمپریالیستەوە سەقامگیربێت.

سـەرمایەدارە چاوچنۆکەکان پشـتگیریی لـە فاشـیزم ئەکـەن بـۆ ئـەوەی ڕژێمـی سـەرمایەداریی خۆیـانی پـێ بپارێزن. حکومەتـە فاشیسـتەکان هـەموو مافـە ئـازادیو دیموکراتییـەکانی وڵات لـەناو ئەبەنو سیاسەتی پیاوکوژانەی خۆیان ئەبەستن بە پاشکۆی نەتەوە پەرستیی کوێرانەو ڕەگەز پەرستییەوە.

فاشـیزم لـەناو گێژاوی گشتیی سەرمایەداریدا دێتە کایەوە، لەو قۆناغەدا کە بەربەرەکانێی نێوان پرۆلیتاریاو بۆرجوازی توندوتیژ تر ئەبێت، بۆرجوازی توانـای ئـەوەی نامێنێت لە ڕێگەی پەرلەمانەوە حوکمو دەسەڵاتی خۆی بپارێزێت پەنا ئەباتە بەر تیرۆرو تۆقاندنو سـەرکوتکردنی خوێناوییـانەی هەموو جۆرە ڕاپەڕینێکی کریکاریو دیموکراتی. هەروەها دەست ئەکات بە بڵاوکردنەوەی پروپاگەندەی خەڵك خەڵەتێنەرانە.

فاشـیزم بە پێی حوکمی سیاسەتی ناوخۆیی خۆی هەموو ڕێکخراوە پێشکەوتنخوازەکانو نەقابەو ئازادییە دیموکراتییەکان قەدەغە ئەکاتو دەزگاکانی دەوڵەت ئەکات بە دەزگاو حوکمی سەربازیو دەست بەسەر هەموو ژیانی کۆمەڵایەتیی وڵاتدا ئەگرێت.

فاشـیزم بـۆ ئـەوەی مەبەسـتەکانی خۆی بهێنێتە دی سوود لە تاقمو دەستەو کۆمەڵە دەست وەشێنەرەکانو پیاو کوژو عونسوری وەکـو (S-S)ەکـانی ئەڵەمـانیای هیـتلەریو کـراس ڕەشـەکانی ئیتالیای موسولینی وەرئەگرێت. بنچینەی ئایدیۆلۆجیی فاشیزم لەسەر ڕەگەز پەرستیو شۆڤینیستیو ئەمجۆرە تیۆرییە کۆنەپەرستانانە دامەزراوە.

لـە ڕووی مێژووییـەوە فاشـیزم یەکـەمجار لـە سـاڵی (١٩١٩)دا لـە ئیتالیا پەیدابوو، لە دوای سێ ساڵ توانیی دەست بەسەر هەموو دامودەزگاکانی دەوڵـەتدا بگرێـت. حـزبی فاشیسـتی ئەڵـەمان لـە ساڵی (١٩٢٠) دامەزرا، بۆ خەڵك هەڵفریواندنو خەڵك خەڵەتاندن ناوی حـزبی ناسـیۆناڵ سۆشیالیستیی لە خۆی نا، ئەم حزبە لە ساڵی (١٩٣٣) بە هۆی یارمەتیدانی دەزگا ئینحیسارییە گەورەکانی ئەڵەمانو دەرەوە حکومەتی گرتە ژێر دەستی خۆیو دیکتاتۆری خوێناوی هیتلەری سەقامگیر کرد.

تاقـیکردنەوەکانی ڕاپەڕیـنی کرێکارانی ئەڵەمانیا لەو کاتەداو ڕەوشتی ئەپۆرتۆنیستانەی سۆشیاڵ دیموکراتە ڕاستڕەوەکان بوون بە هـۆی تێکشـکاندنی هـێزی کـرێکارانی ئەڵـەمانو سـەرکەوتنی فاشیستەکان، لە ئەڵەمانیای هیتلەریدا حزبە شۆڕشگێڕەکانو نەقابەکانی کرێکارانو هـەموو ڕێکخـراوە دیموکراتییـەکانی تر یەك لە دوای یەك سەرکوتکران. ستەمێکی ڕەش دەسەڵاتی خۆی داسەپاند. چەندان ئەدیـبو ڕۆشـنبیری ئەڵەمانی لە ئەنجامی زەبرو زەنگی دیکتاتۆرییانەی هیتلەرییەکانو سیاسەتی فاشیستەکان ناچاربوون وڵات بەجێ بهێڵن.

فاشیسـتەکان سـوودیان لە تیۆری جیۆپلیتیکانەو هاندانی دەزگا ئینحیسارییە گەورەکان وەرئەگرتو ئەمەش بوو بە هۆی ئەوە کە جەنگێکی سـەرتاپاگیریی جیهانی لە پێناوی سەر لە نوێ دابەشکردنەوەی جیهان هەڵبگیرسێنن. ئەوە بوو دووەمین جەنگی جیهانییان هەڵگیرسـاند، کـە لـە ئـەنجامدا بـوو بـە هـۆی تێکشـکاندنو لەناوبـردنی توانـای سـەربازیو ئـابووریو سیاسـیی کۆنەپەرسـتانەی فاشیستەکانو سەرکەوتنی بەرەی گشتیی گەلان بەسەر فاشیزمدا.

لـە دوای ئـەم تێکشـکاندنەی بـەرەی فاشـیزم جارێکی تـر عونسورە فاشیستەکان لە وڵاتە ئیمپریالیستییەکاندا کەوتنەوە چالاکیی فاشیسـتییانە نواندن. دەزگا ئیمپریالیسـتییەکانو کۆنەپەرستان یارمەتییان ئەدان ئەرکی پەروەردەکردنیان ئەکێشان. لە ئەڵەمانیای ڕۆژئـاوادا حزبێکی فاشیستیی تازە بە ناوی "ناسیۆناڵ دیموکرات" لەسەر ڕەوشتی فاشستەکان دامەزرا، لە بەریتانیاش دیسان چەندان دەسـتەو کۆمـەڵی فاشیسـتی چـالاکی خۆیـان ئـەنواند. لـە وڵاتـە یەکگرتووەکانی ئەمـەریکاش چەندان دەستەو کۆمەڵی فاشیستییانە دامـەزراون. لـە فەرەنسـەش ڕێکخـراوێکی وەکـو لەشـکری نهێـنی هەیـە کـە پـیاوە کۆنەپەرسـتە سیاسییەکان ڕابەرایەتیی ئەکەن. یان ڕێکخراوێك هەیـە کـە پێی ئەڵێن "ئۆکسیدان". لە ئیتالیا چەندان ڕێکخراوی فاشیستیی هەمە جۆر هەیە کە خۆیان ناو ناوە "ڕاپەڕینی سۆشیالیسـتییانەی ئیتـالیا". ڕژێمـی سـەرمایەداری یارمـەتی هـەموو ئـەم ڕێکخراوە فاشیستییانە ئەدات. ئەمەش هەمووی لە پێناوی سەرکوتکردنی ڕاپەڕینی کرێکارانو کۆمەڵانی خەڵکدا.

هـەروەکو باسمـان کـرد، فاشیزم بەرهەمی ئیمپریالیزمو دەزگا ئینحیسارییەکانە، هەروەها نازیزم هەمان ناوەڕۆکی فاشیزمی هەیەو ئـەم وشـەیە لـە پیـتە سـەرەتاییەکانی نـاوی حـزبی فاشیسـتی هیـتلەر وەرگـیراوە، کـە پـێی ئەوتـرا "حـزبی کـرێکارانی نەتـەوەیی سۆشیالیستی" بێگومان ئەو حزبە نە کرێکاری بووەو نە نەتەوەییو سۆشیالیستی.

★فالانخیزم، فالانژیزم - Falangisme

ڕاپەڕینی فاشیستەکانی ئەسپانیایە، واتە ئایدیۆلۆجیی تاکە حزبی یاسایی ئەسپانیا "فالانخە ئەسپانیۆلا ترادیسیۆنالیستا"یە[1].

فالانخیزم، یەکـەمجار (خـوزە ئانتۆنـیۆ پـریمودو ریـورا) کـوڕی دیکـتاتۆری پێشـوو پـریمودو ریورا لـە مـانگی تشـرینی (١٩٣٣)دا دایمـەزراند. لـە مـانگی مارسدا فالانخیستەکان لەگەڵ دەستەو کۆمەڵە فاشیستەکاندا بوون بە یەك، فالانخە ئەسپانیۆلای یەکگرتوویان بەڕابـەریی "خـوزە ریـورا" پێکهێنا. بـە پێی بەرنامەیەکی تاکڕەوی کە هەموو حزبە سیاسییەکان لەناو ببات‌و سەرمایەی وڵات میللیی

١-Falange Spanola Tradicionlista

بکات و چارەسەرکردنی زەویوزارو فراوانبوونی لەشکرو رەوشتی شۆڕشگێڕانەی گرتە خۆ بۆ ئەوەی بە ئامانجەکانی بگات. لە شەڕە ناوخۆییەکانی سالانی (١٩٣٦-١٩٣٩) ڕۆڵێکی گەورەی دیاری کرد. ئەم حزبە زۆر دژی چەپەکان بوو، لەگەڵ ئاراستە مامناوەندییەکانیشدا نە ئەگونجا، لەگەڵ "سۆشیالیستەکان، ... ئانارشیستەکان" گەلێك گێرەو کێشەی نایەوە. ریورا لە مانگی شوباتی ساڵی (١٩٣٦)دا دەستگیرکراو لە مانگی تشرینی دووەمی هەمان ساڵدا کوژرا. لە مانگی نیسانی ساڵی (١٩٣٧)دا بە فەرمانی جەنەراڵ سیموفرانکۆ سەرکردەی لەشکر، فالانخە لەگەڵ ڕاپەڕینی سەڵتەنەتخوازیی "کارلیست"دا یەکیان گرت و فرانکۆ ئایدیۆلۆجیی فالانخەی هەڵبژاردو ئەم حزبە بوو بە حزبی سیاسەتی دەوڵەت، بەڵام تا ئێستا نەیتوانیوە هیچ بەرنامەیەکی خۆی جێبەجێ بکات.

★فرماسیۆنی کۆمەڵایەتیی ئابووری - Socio – Economic Farmasion

فرماسیۆن، یان سیستمی کۆمەڵایەتی-ئابووری بریتییە لە ڕێڕەوی دیارو سەرخانێکی لەبار لەگەڵیدا. لە مێژووی ئادەمیزاد دا پێنج سیستمی کۆمەڵایەتی-ئابووری بەدی ئەکرێت.. کە بریتین لە: "کۆمەڵگەی سۆشیالیستیی سەرەتایی، کۆیلەداری، فیوداڵیزم، سەرمایەداری، سۆشیالیزم".

هەر یەك لەم سیستمە کۆمەڵایەتی-ئابوورییانە یاسایەکی تایبەتیی پەیدابوون و گەشەکردنی خۆی هەیە. لە هەمان کاتدا یاسایەکی گشتیشیان هەیە. گۆڕین لە ڕوخسارێکەوە بۆ ڕوخسارێکی تر شتێکی ڕێکەوت نییەو نەبووە، بەڵکو بە پێی یاسایەکی تایبەتیی پێویست ئەنجام ئەگرێت.

بەو جۆرە کە لەناو دەروونی کۆمەڵدا ناکۆکیی تایبەتیی ئەخولقێنێت کە ئەبنە هۆی لەناوبردنی سیستمی کۆمەڵایەتیی کۆن و هاتنە کایەی سیستمێکی کۆمەڵایەتیی تازەو پێشکەوتووانە تر. لە کۆمەڵگەی چینایەتیدا لە ئەنجامی بەربەرەکانێی نێوان چینە ناکۆکەکان، سیستمی کۆمەڵایەتی ئەگۆڕدرێتە بارودۆخێکی تر. لە ئەنجامی ڕاپەڕینی شۆڕشگێڕانە چینە پێشکەوتووەکان دەسەڵاتی چینە دواکەوتووەکان لەناو ئەبەن.

★فارمر - Farmer

وشەیەکی ئینگلیزییە، بە مانا خاوەن زەوی یان خاوەن کێڵگە ئەگرێتەوە.. فارمر بریتییە لە خاوەن زەوی یان ئەو کەسانەی کە پارچەیەك زەوی بەکرێ ئەگرن بۆ ئەوەی بەروبوومی کشتوکاڵی بەرهەم بهێنن. هەندێك کات فارمەرەکان خاوەن ئابوورییەکی کشتوکاڵیی شێوە سەرەتایین، ئەمجۆرەیان بە تایبەتی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو بەریتانیا گەشەیان کردووە، لە ئەمریکا ژمارەیەکی زۆر لە فارمەرە بچووکەکان ماڵوێران کراون و لەسەر زەویوزاری خۆیان دەرکران، فارمەری گەورەو بە دەسەڵات زەویوزارەکانیان گرتنە ژێر دەست خۆیانەوە. تەنانەت ئێستاش هەر لە ئەمریکادا خاوەن زەویوزارە بچووکەکان لەسەر زەوییەکانیان دەرئەکرێن و خاوەن زەویوزارە زۆرەکان کە سەرمایەی زۆریان بەدەستەوەیە چەندان ناوچەی کشتوکاڵی و کێڵگەو زەویوزاری زۆر بەڕێوە ئەبەن. لە هەندێك وڵاتانی تریشدا هەمان مەسەلە دووپات بووەتەوە. خاوەن زەویوزارە بچووکەکان لەسەر زەوییەکانیان دەرئەکرێن و خاوەن زەویوزارە بە دەسەڵاتەکان دەست بەسەر زەوییەکانیاندائەگرن و داگیری ئەکەن.

★فیوداڵیزم - Feodalisme

فیوداڵیزم، ئەو سیستمە کۆمەڵایەتی-ئابووری یەیە کە لە ئەنجامی لەناوچوونی کۆمەڵگەی کۆیلەداری یان ڕاستەوخۆ لە ئەنجامی لەناوچوونی کۆمۆنی سەرەتایی بە پێی چەند خاسییەتێکی تایبەتیی خۆی لە هەر وڵاتێکدا، یان لە زۆربەی کیشوەرەکانی جیهاندا هاتووەتە دی.

هۆیەکانی پەیدابوونی ئەم قۆناغە کۆمەڵایەتییە لە منداڵانی کۆمەڵگەی کۆیلەداریدا بە شێوەی کۆلۆن خولقا. کۆلۆن بریتیبوون لەو کۆیلە ئازادکراوانە یان ئەو زەحمەتکێشە ئازادانە کە هەر یەکەیان بە پێی چەند مەرجێکی تایبەتی پارچەیەك زەوییان لە خاوەن زەویوزارەکان وەرئەگرت. هەر وەکو ئەرکێکی سەرشانیان ئەبوایە زەویی خاوەن زەوییەکان بکێڵن و بەشێکی زۆرتر لە بەشی خۆیان بە خاوەن زەویوزارەکان بدەن و بە پێی ڕێکەوتنی نێوان خۆیان -واتە کۆلۆن و خاوەن زەوییەکان- بێگارو باج و خەراجی تریان بدابایە.

لە کۆتایی سەردەمی کۆیلەداری، ئەم شێوەی کارکردنە دەرامەتی بۆ خاوەن کۆیلەکان زۆرتربوو، کشتوکاڵ کارە تازەکان پابەستەی زەویوزار بوون، واتە لەگەڵ زەویوزارەکاندا ئەفرۆشران و ئەکردران، بەڵام ناوی کۆیلە یان کڕدراویان لەسەر نەبوو. ئەم جۆرە زەحمەتکێشە تازانە کە بە زمانی ڕۆمی پێیان ئەڵێن "کۆلۆن" هەمان سرف یان ڕەعییەتەکانی سەدەکانی ناوەڕاست بوون.

بەرە بەرە جیاوازی لە نێوان کۆیلە ئازادکراوەکان و کۆلۆنەکان و جووتیارە ئازادەکاندا نەماو هەموویان بوون بە خەڵکی زەحمەتکێش.. واتە "ڕەعیەت" کە لە ڕۆژئاوا "سرف"ی پێ ئەوترا. بەو جۆرە سەردەمی فیوداڵیزم دیسان بە سەردەمی "سرواژ"یش ناو ئەبرێت.

لە سیستمی کۆمەڵایەتی-ئابووریی فیوداڵیزمدا چینە بنچینەییەکانی کۆمەڵ بریتین لە جووتیاران "ڕەنجدەران"و خاوەن مولکەکان، واتە فیوداڵەکان "بەرهەم خۆرەکان". لەم قۆناغەدا جووتیاران و پیشەکارەکان گەورەترین هۆی شۆڕشگێڕانەن.

لە کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتیی کۆندا، بە پێی ئەو پشکنین و لێکۆڵینەوانەی کە تا ئێستا بە دەست گەیشتووە دەر ئەکەوێت کە دابەشکردنی کۆمەڵ لە سەرەتاوە بە ئازادو کۆیلەداری نەکراوە، بەڵکو کراوە بە دوو کۆمەڵ: دەوڵەمەندو هەژار.. سەرەك هۆزەکان،

سەرکردەکانی لەشکر، پیاوە ئاینییەکان، هەر یەکە بە پێی ئەرکی تایبەتیی خۆیانو خاوەنداریێتیی زەویوزار، ئاودێری، ئاژەڵداری، و.. ئەمجۆرە کارانە دەسەلاّتدارو دەولّەمەند بوون، توێژەکانی تری کۆمەڵیش هەژارو دەستکورت بوون.

یەکگرتنی هۆزەکانو دامەزراندنی شانشینی بچووکو هاتنە سەرکاری دەسەلاّتی دەولّەتی رێگەی گەشەکردنی ئەم کۆمەڵگەیە بوون، کە رژێمی کۆیلەداری دەسەلاّتی بەهێزی تیایانا نەبوو. هەرچەند خاوەن کۆیلەکان لە ئارادا هەبوون، بەلاّم هەرگیز وەکو چینێکی فراوانو هێزی بنچینەیی کۆمەڵ دەر نەئەکەوتن.

سەردەمی فیودالّیزم، قۆناغێکی پێویستی پێگەیشتنی کۆمەڵگەی ئادەمیزاد بوو، وە لە کاتی خۆیدا گەلێك یارمەتیی گەشەکردنی هێزە بەرهەمهێنەرەکانی داوە. شێرازەی بنچینەیی بەرهەمهێنانی ئەو سەردەمی کشتوکاڵی بوو. هۆیە بەرهەمهێنەرەکانی سەردەمی فیودالّی لەسەر خاوەنداریێتیی زەویوزار، تارادەیەك خاوەن رەعیەتی بوو.

رەعیەت، کۆیلە نەبوو، چارەنووسی ژیانی بە دەست خاوەن مولّکەوە نەبوو، راستەوخۆ نە ئەفرۆشرا. ئەگەرچی لەگەڵ پارچە زەوییەکدا کە ئەفرۆشرا رەعیەتەکەشی پێوە ئەرۆیشت.. لەو سەردەمەدا خاوەنداریێتیی فیودالّیو خاوەنداریێتیی تاکە کەسی وەکو جوتیارو پیشەکارە خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنان هەبوون. بەرهەمی زیادەی رەعییەتەکان ئەدرا بە خاوەن مولّکەکان بە شێوەی کرێی ئەو زەویوزارانەی کە ئەیان کێڵان.

★فیدراسیۆن - Fedration

لە وشەی Foederatus ی لاتینییەوە وەرگیراوە کە بە مانا "کۆکردنەوە" ئەگرێتەوە. یەکێتیی نێوان چەند رێکخراوێك یان ولاّتێك، دامەزراندنی دەولّەتێك لە فیدراسیۆندا چەندان دەستەو کۆمەڵو رێکخراوی بچووك بە زۆری کاروباری دەرەوەی خۆیان ئەدەنە دەست فیدراسیۆنەکەیان. یاسای بنچینەیی فیدراسیۆن سنوری ناوخۆی ئەندامانی فیدراسیۆنەکە دیاری ئەکات.

لە سیستمی ئەو دەولّەتانەدا کە فیدراڵن دادگایەکی بالاّ هەیە، کە یاسای ولاّت دائەنێتو ناکۆکیی نێوان دەولّەتەکانی ئەندامی فیدراسیۆنەکە چارەسەر ئەکات.. لەو جۆرە دەولّەتانەدا یاسای بنچینەیی بە پێی راوێژی دەولّەتانی ئەندامی فیدراسیۆنەکە دائەنرێت.

★فابیانیزم - Fabianisme

رێبازی سیاسیی رێکخراوێکی سۆشیالیستییانەیە لە بەریتانیا، کە لە لایەن رۆشنبیرە سۆشیالیستییەکانی ئەو ولاّتەوە لە سالّی (١٨٨٤)دا دامەزراوە. ئەمانە زۆر هەولّیان داوە کە سۆشیالیزم لە چینی ناوەڕاست پێکبهێننو لە هەمان کاتدا لایەنگری پێکهێنانی سۆشیالیستی لەسەر خۆ بوون. ئەمانە لە دواییدا بوونە پایەی دامەزراندنی رێکخراوی کرێکارانی بەریتانیا، دوای دامەزراندنی رێکخراوەکەش لەو باوەڕەدا بوون کە:

یەکەم:

چارەسەرکردنی کۆمەلاّیەتیانە باری ژیانو گوزەرانی کرێکار باش ئەکاتو ئیتر هیچ پێویستی بە شۆرشو راپەرینو توندوتیژیی ناکات.

دووەم:

هیچ جۆرە پێکدا هەڵچوونێکی چینایەتی بۆ بەرزبوونەوەی ئاستی کۆمەلاّیەتیی پێویست نییە.

★ڤیتۆ - Veto

ڤیتۆ بەرگرتنە لە کارێکو "مافی ڤیتۆ" ماف یا توانای بەرگرتنە.. بەم پێیە "ڤیتۆ" یان "مافی ڤیتۆ" دەسەلاّتی یاسایی دەزگایەکی دەولّەتی یان ئەندامانی ئەو جۆرە دەزگایانەیە بۆ بەرگرتن لە کاری ئەو دەزگایە یان هەر دەزگایەکی تر، یان ئەندامەکانی بێت.

ئەم زاراوەیە لە بواری یاسایی چالاکییەکانی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکاندا مانایەکی تایبەتیی هەیە، لەم بارەیەوە مافی ڤیتۆ بە مانای مافی ئەندامێکی هەمیشەیی ئەنجومەنەکەیە بۆ بەرگرتن لە کارێك کە دەنگی لەسەر درابێت لە لایەن ئەندامانی تری ئەنجومەنەکەوە.

لە یاسای گشتیی نیشتمانیدا ڤیتۆ بە مافی سەرچاوەیەکی خاوەن لێپرسینەوە بۆ بەرگرتنی یان دواخستنی کارێکی یاسایی ئەوترێت.. لە رۆمی کۆندا "تریبونەکانی خەڵك" بۆ رەتکردنەوەی یاساو دەستووری فەرمانبەرانی تر سوودیان لە بەکارهێنانی مافی ڤیتۆ وەر ئەگرت.

ڤیتۆ لە رووی مێژووییەوە تا رادەیەك بە کارێکی یاسایی بەرپەرچدانەوە واتە (رەتکردنەوەی یاسا) لە لایەن ئۆرگانێکی دەسەلاّتداری نیشتمانییەوە دائەنرێت. لە کاتی ئاساییشدا هەندێك لە دەزگا یاساییەکانی وەکو ئەنجومەنی لۆردەکانی بەریتانیا، دەسەلاّتی ئەوەیان هەیە کە هەر کارێك بیانەوێت بە هۆی بەکارهێنانی مافی ڤیتۆوە دوای بخەن. پادشای بەریتانیا مافی ڤیتۆی هەیە، بەلاّم هەرگیز سوودی لیّ وەر نەگرتووە، چونکە لە کاتێکدا لێپرسینەوە لە ئەستۆی ئەنجومەنی وەزیراندا بێت ئیتر ئەو مافە پووچ بووەتەوە.. بەلاّم سەرکۆماری ئەمریکا ئەتوانێت یاسایەك رەت بکاتەوە کە کۆنگرە بڕیاری لەسەر دابێت، مەگەر لە کاتێکدا نەبێت کە دیسانەوە دوو سێیەکی کۆنگرە دەنگی لەسەر بداتەوە.

هەر یەك لە ئەندامانی ئەنجومەنی "پۆڵەندە–لهستان" لە سەدەکانی حەڤدەیەمو هەژدەیەمدا تاکو هەڵوەشاندنەوەی ئەنجومەنەکە واتە ساڵی (١٧٩١) هەموویان مافی بەکارهێنانی ڤیتۆیان هەبووە، وە هەر یەك لەو ئەندامانە توانای ئەوەیان هەبووە هەر کارێکی دەنگ لەسەردراو هەڵ بوەشێننەوە.

بەڵام ئەم زاراوەیە لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکاندا مانایەکی –تارادەیەك– جیاوازی هەیە. بەندی (٢٧) بیستو حەوتەمی بڵاوکراوەی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان ئەڵێت:

"تەنیا لە بارەی کاری یاسایی‌و چارەسەرکردنی ئاشتیانەوە لایەنی سەرپێچی کار ناتوانێت رای خۆی دەر ببڕێت، ئەبێت لەگەڵ رای هەر حەوت دەوڵەتە ئەندامەکەی ئەنجومەندا بێت".

لەبەر ئەمە بەکارهێنانی مافی ڤیتۆ لە ئەنجومەنەکەدا بە دەست ئەندامێك یان چەند ئەندامێکی هەمیشەییەوەیە بۆ بەرگرتن لە هەر کارێکی یاسایی‌و سیاسی کە بیانەوێت نەکرێت.

★کۆیلەیەتی - Escalavagisme

کۆیلەیەتی یەکەمین شێوەی بەندکردنی کۆمەڵایەتی–ئابوورییە لەسەر بنچینەی سوود وەرگرتنی کەسێك لە کەسێکی تر دامەزراوە، کۆیلەیەتی لە قۆناغی لەناوچوونی کۆمۆنەی سەرەتاییدا لەسەر پایەی یەکسانی نەبوونی‌باری ئابووریی تاکەکەس، لە ئەنجامی پەیدابوونی موڵکدارێتیی تاکەکەس هاتە کایەوە.

ئەم کۆیلەیەتیە یەکەمجار لە میسری کۆن، بابل، ئاشور، چین، هیندستانو.. پەیدا بوو، بەڵام یۆنانو ڕۆمی کۆن بە شێوەی کلاسیکی خۆی پێگەیشت.. لە ڕۆژهەڵاتدا بە زۆری کۆیلەیەتی خاسییەتی سەردەمی "باوك سالاری" بوو[1].

دوو چینی کۆمەڵ –کۆیلەو خاوەن کۆیلە– ڕواڵەتی ئەم سیستمە کۆمەڵایەتیو ئابوورییەیان نیشان ئەدا. چینە ناوەندییەکان وەکو خاوەن موڵکە بچووکەکانو پیشە کارانو عونسورە بێ چینەکان کە لە خاوەن موڵکە بچووکەکان دواکەوتووتر بوونو کۆیلەیان نەبوو، هەموویان لە ئازادا بوونو هەبوون.

پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان لەو سەردەمەدا بریتی بوون لە خاوەن کۆیلەکانو خاوەن هۆیەکانی بەرهەمهێنان.. کۆیلە وەکو کەرەسەیەکی بازرگانی، کڕینو فرۆشتنی پێوە ئەکرا. خاوەن کۆیلەکان خاوەنی گیانی کۆیلەکان بوون. خاوەن کۆیلەکان چەند توێژێکی جۆر بە جۆر بوون، وەکو موڵکە گەورەکان، خاوەن کارگەکانو مامەڵە چییەکان.

ناکۆکیی چینایەتی کە ڕاپەڕینی کۆیلەکانیشی ئەگرتەوە سیستمی کۆمەڵایەتیی کۆیلەداریی گۆڕی، جۆرە چەوساندنەوەیەکی تری کۆمەڵایەتی جێگەی گرتەوە، ئەویش سیستمی فیوداڵی بوو. ئەم سیستمە لەچاو رابوردووی پێشکەوتووانە تر بوو، ماوەی فراوانتری لە بەردەم گەشەکردنی هێزەکانی بەرهەمهێناندا ڕەخساند. ئەگەر چی ڕوخساری کۆمەڵایەتی–ئابووریی کۆیلەیەتی وەکو قۆناغێکی مێژوویی گەشەکردووی کۆمەڵایەتی لەناو چوو، بەڵام مەسەلەی کۆیلەیەتی بە چەندان شێوەی جۆر بە جۆر لە ڕۆژگاری فیوداڵیزمدا – تەنانەت تا گەلێك دواتریش– هەر مایەوە، بۆ نموونە، تا ماوەی زیاتر لە سەد ساڵ لەمەوبەر[2] لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا، یان لە بەشێکی زۆری وڵاتە ژێردەستەو شێوە ژێردەستەکاندا، تەنانەت تا ئێستاش هەر ماوەتەوە.

★کۆماری - Republic

جۆرە حکومەتێکە، کە جێگەداری سەرۆکی دەوڵەت کارێکی میراتگرانە نییە، زۆربەی جار ماوەی حوکمی سەرۆکی دەوڵەت دیاری ئەکرێت، دیاریکردنی سەرکۆمار بە هەڵبژاردنی خەڵك ئەبێت. مەفهوومی کۆماری بە زۆری ڕوخساری دیموکراتیانە ئەبەخشێ، بەڵام لە هەمان کاتیشدا بە زۆر دیکتاتۆری ناسەڵتەنەتی ئەوترێت، بەڵام ئەو کۆمارە دیکتاتۆرییانە مەفهوومی سروشتی یان "نا سەڵتەنەتی" یە.

لە ڕێبازی سیاسییانەی ڕۆژئاوادا، بەر لە شۆڕشی ئەمریکاو فەرەنسە، بە هەموو دەوڵەتێکیان ئەوت کۆماری، تەنانەت بە دەوڵەتە سەڵتەنەتیو ئاریستۆکراسیەکانیشیان ئەوت. ئەو دەوڵەتانەش کە ئازادیی سیاسییان تێدا کەم بوو، بەڵام قازانجی خەڵکیان ئەپاراست پێیان ئەوتن "کۆماری".

ژان بودن[1] سیاسەتمەداری ناسراوی سەدەی شازدەیەم لە کتێبی "کۆماری"دا باسی سەڵتەنەت، ئاریستۆکراسی، دەوڵەتی خەڵکی ئەکات.

لە سەردەمی شۆڕشی ئەمریکاو فەرەنسەدا بەو دەوڵەتانەیان ئەوت کۆماری کە یاسایەکی ئازادی هەبایەو مافی شارستانێتیی هاونیشتمانیو ئازادیی تاکە کەسی تێدا بپارێزرابایە. ئەو کەسانەی کە دژی سیستمی سەڵتەنەتیش بوون پێیان ئەوتن "کۆماریخوازەکان".

بەڵام دوای سەقامگیربوونی دیموکراسی لە زۆربەی دەوڵەتە سەڵتەنەتییەکاندا کۆماری خوازی ئەو ناوەی خۆی لە دەست دا، چونکە دەوڵەتە سەڵتەنەتییەکان وایان لێهات خەڵکیان بە سەرچاوەی دەسەڵاتی خۆیان ئەزانی، نەك ئیرادەی خواوەندی. هەندێك لە کۆنە پارێزە ئەمریکاییەکان مانای کۆمارییان بە حکومەتی مەشروطە، حکومەتی یاساو یاسایی بوونی حکومەتیان لێك ئەدایەوە.

کۆمارییە تازەکان ئەکرێن بە سا بەشەوە:

١–ئەو سەردەمە کۆمەڵایەتییە کە ئەرکی گەورەی ماڵ بەسەر پیاوانەوە بووەو لە ئێراندا پێی ئەڵێن "پدر شاهی" یان "پدر سالاری"–وەرگێر.

٢–لە سەردەمی نووسینی کتێبەکە ئەگرێتەوە.

١– J – B0din

www.kurdistanet.org کوردستانێت

یەکەم:

کۆمارییە دیموکراتییەکانی ڕۆژئاوا کە ڕیشەیان ئەگاتەوە سەر شۆڕشەکانی سەدەی هەژدەیەم و نۆزدەیەم، وەکو "فەرەنسەو وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا" .. یان ئەو وڵاتانەی کە لە دواییدا ئەم ڕێبازەیان گرتەبەر، وەکو (ئیتالیا، ئەڵمانی ڕۆژئاوا).. لەم وڵاتانەدا کۆماری شان بە شانی دیموکراسی ئەڕوات، پلەی دیموکراسی لەو وڵاتانەدا لەگەڵ وڵاتە سەڵتەنەتییە مەشروطەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوادا وەکو وڵاتەکانی ئەسکەندەناڤیا، بەریتانیا، هۆڵەندە، هیچ جیاوازییەکیان نییە.

دووەم:

ئەو وڵاتانەی کە بە ڕەسمی کۆمارین و کەچی لە هەمان کاتدا ڕژێمی سەربازی و پۆلیسی تیایاندا حوکمڕەوایە، وەکو زۆربەی وڵاتەکانی ئەمەریکای ناوەندو خواروو پورتوگال و ئەسپانیا.

سێیەم:

کۆمارە دیموکراتییە گەلییەکان کە لە ئەوروپاو ئاسیای ڕۆژهەڵاتدا دامەزراوون. لەو وڵاتانەدا ناونیشانی ڕەسمیی دەوڵەت "دیکتاتۆری پرۆلیتاریایە".

★کۆسمۆپۆلیتیزم - Cosmopolitisme

بەرامبەر بە "شۆڤینیزم" تیۆری و سیاسەتی "کۆسمۆپۆلیتیزم"(٢) هەیە، کە بە "جیهان نیشتمان"ی ناو ئەبرێت. ئەم تیۆرییە هیچ بایەخێك بە قازانجی نیشتمان و خەڵکی نەتەوەو فەرهەنگی نەتەوایەتیانەو مێژووی نەتەوەی خۆی نادات، ئەمەش دیسان تیۆرییەکی بۆرجوازییانەی کۆنەپەرستانەیە. لەو زەمینەدا کەسایەتیی نەتەوەو دەسەڵاتی نەتەوەو پێویستیی ڕاپەڕین لە پێناوی سەربەخۆیی و سەربەرزیی نەتەوەدا بایەخی نییە. ئەوانەی بەمجۆرە بیر ئەکەنەوە داوای دەوڵەتێکی سەرتاسەریی جیهان ئەکەن، کە ئەوەش سەپاندنی ئیمپریالیزم بەسەر هەموو گەلانی جیهاندا ئەگرێتەوە.

لە وڵاتەکانی جیهانی سێیەم و ئەو وڵاتانەی تردا کە لە ژێر دەسەڵاتی ئیمپریالیزمدان، داخوازیی سەربەخۆیی نەتەوەیی ئەوەندە بەهێزە کە کۆسمۆپۆلیتیزمەکان ناتوانن و ناوێرن داکۆکی لەسەر ئەو تیۆرییەی خۆیان بکەن. شۆڤینیزم و کۆسمۆپۆلیتیزم هەردووکیان ڕاپەڕینی دژی ئیمپریالیزم بە هەڵە ئەزانن، مەترسیی ئەخەنە بەر ڕاپەڕینی نەتەوایەتییانەو ئازادیخوازانەوە.

★کولتوور - Colture

بریتییە لە کۆمەڵە بەهایەکی مادی و مەعنەویی کۆمەڵگەی ئادەمیزاد، کە لە ئەنجامی گۆڕینی کۆمەڵایەتی-مێژوویی پەیدا ئەبێت. کولتوور، هەموو چالاکییە بونیات نەرەکانی ئادەمیزاد ئەگرێتەوە، وە هەمیشە دوو لایەنی بە یەکەوە پەیوەندیداری هەمیشەیی هەیە، وەکو:

١-*کولتووری مادی.*

٢-*کولتووری مەعنەوی.*

کولتووری مادی:

بریتییە لە کۆمەڵە هۆیەکی بەرهەمهێنان، تەکنیك، تاقیکردنەوەی بەرهەمهێنان، هەموو بەها ماددییەکانی تری کۆمەڵ لە هەر قۆناغێکی پێگەیشتنی مێژوویی خۆیدا بە خۆیەوە ئەگرێت.

کولتووری مەعنەوی:

کۆمەڵە دەستکەوتێکی زانستی و هونەری و ڕەوشتی و فەلسەفەیی کۆمەڵە.

کولتوور، دیاردەیەکی مێژووییە کە پەیوەندیی بە قۆناغەکانی فرماسیۆنی کۆمەڵایەتی-ئابووریی کۆمەڵگەوە هەیە. بە پێچەوانەی تیۆریی ئایدیالیستەکان کە کولتووری مەعنەوی لە بناغەی مادی جیا ئەکەنەوەو بە بەرهەمێکی دەروونیی دائەنێن.

تیۆریی شۆڕشگێڕانە ڕێبازی بەرهەمهێنانی نیعمەتی ماددی بە پایەو سەرچاوەی گەشەکردنی کولتووری مەعنەویی دائەنێ و بە بەرهەمی کارو چالاکی و کرداری کۆمەڵانی زەحمەتکێش ئەزانێت. بە بێ پەیوەندیی نێوان کولتووری ماددی و کولتووری مەعنەوی، کولتووری مەعنەوی خۆی لە خۆیدا توانای هیچ جۆرە گۆڕانێکی نییە، چونکە سەربەخۆییەکی نیسبی و یاسای تایبەتیی خۆی هەیە.

لە کۆمەڵگەی چینایەتیدا کولتوور بریتییە لە چەند خاسییەتێکی چینایەتییانە، هەر چینێکی پێشکەوتوو خاوەنی کولتوورێکی پێشکەوتووانەیە، لەگەڵ پەیدابوون و شان بە شانی گەشەکردنی هەر نەتەوەیەك کولتووری نەتەوایەتییانەش گەشە ئەکات.. لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا لەناو کولتووری نەتەوایەتییانەدا دوو جۆر کولتووری مەعنەوی هەیە:

یەکەم:

کولتووری بۆرجوازی: تیشکدانەوەی قازانجی چینە چەوسێنەرەکانەو بایەخ بە هەمیشەیی مانەوەی ڕژێمی سەرمایەداری ئەدات.. لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا چەندان عونسوری سەر بە کولتووری سۆشیالیستی و دیموکراتی هەیەو پەیدا ئەبێت کە داکۆکی لەسەر قازانجی زەحمەتکێشان ئەکات، پرۆلیتاریا خاوەنی پێشکەوتووانەترین کولتووری مەعنەوییەو ئەرکی داهێنانی کولتوورێکی تازەی سۆشیالیستیانەیان لە ئەستۆدایە. لەبەر ئەوە نابێت کولتووری کۆمەڵگەی سەرمایەداری بە کولتووری بۆرجوازی بزانین.

دووەم:

٢-Cosmopolitisme

www.kurdistannet.org

کولـتووری نوێـی سۆشیالیستییانە: لەسەر تیۆری شۆڕشگێڕانە پێکهاتووەو هۆیەکی کاریگەرانەی پەروەردە کردنی شۆڕشگێڕانەی زەحمەتکێشانە.

لە هەندێك نووسیندا وشەی "کولتوور"[١] سێ مانای لە یەکتر جیا جیایان هەیە:

یەکەم:

بـە مـانـای شارسـتانێتی، هەڵسوکـەوتی کۆمەڵگـە، بـەهای پـەیوەندیی کۆمـەڵ لەگـەڵ شارستانێتیدا. شۆڕشی فەرهەنگی[٢] کە لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکاندا لە دوای شۆڕشی سیاسیو کۆمەڵایەتییەوە ڕوو ئەدات ئەم مەفهوومە ئەگرێتەوە.

دووەم:

بە مانا ئایدیۆلۆجی، دەرخستنی پەیوەندیی نێوان هەر مرۆڤێكو جیهان، دابەشکردنی هەر فەرهەنگێك بە دوو بەش:

١–فەرهەنگی بۆرجوازیی فەرمانڕەواو کۆنەپەرست.

٢–فەرهـەنگی دیموکراتیو سۆشیالیستی.. کە پەیوەندە بە کۆمەڵانی خەڵکی زەحمەتکێشەوە. شۆڕشی فەرهەنگی لەم کاتەدا بەو مانایەیە کە پێویستە فەرهەنگی ئایدیۆلۆجیی بۆرجوازی جێگەی خۆی بۆ فەرهەنگی سۆشیالیستی چۆڵ ئەکات.

سێیەم:

بـە مـانـای ئامۆژگـاریی یان زانست، زانستە هونەرییەکان، زانیاریی گشتی، لەو بوارەدا مەفهوومی "نەبوونی فەرهەنگ، یان نەبوونی کولتوور" وە یان بڵێین "بێ فەرهەنگی" بە مانای نەبوونی زانیاری، نەخوێندەواری، نەزانینو شتی پڕوپووچ ئەگرێتەوە.

★کاپیتۆلاسیۆن - Capitulation

لـە ڕووی مێژوویـیەوە ئـەم زاراوەیـە لـە سـەدەکانی دەیەم تا دوازدەیەمی زاینی پەیدا بووە، بریتی بووە لە مافێکی تایبەتی کە لە "بـیزانس" بـەو شـارە بازرگانییە گەشـە کـردووانە ئەدرا لە ئیتالیا کە لە بواری بازرگانیدا پێشکەوتوو بوون، لەو سەدەیانەدا دەوڵەتی ناوچەیی ئەیتوانی بە پێی قازانجی خۆی ئەم مافە زیادو کەم پێ بکات، وە یان قەدەغەی بکات.

لـە دوای دامـەزراندنی ئیمپراتۆریـەتی عوسمانییەکان ئەم مافە بەو شارانە ئەدرا کە سەر بە ئیمپراتۆرییەتەکە بوون، لە ناوەڕاستی سـەدەی شازدەیەمدا ئـەم مافـە لـە لایـەن عوسمانییـەکانەوە درا بـە بازرگانـە فەرەنسییەکان. زانایان ئەمەیان بە ئیجازەی تایبەتیی ئیمپراتۆریـیەتەکان لـێکداوەتەوە، کـە لـە لایـەن بـابی عـالی "دەربـارەی عوسمانییەکان" ووە ئەدرا بە وڵاتە ئەوروپاییەکان، تاکو هیچ کـەس ڕێگـەی مامەڵەو مامەڵە کارییان لێ نەگیرێت. خاسییەتێکی تایبەتیی ئەم بڕیار نامەیە ئەوە بوو کە هەمیشە یەك لایەنە بوو. واتە تەنیا لەلایەن دەوڵەتێکەوە ئەدرا.

لـە ناوەڕاسـتی سـەدەی هەژدەیـەمدا "کاپیتولاسـیۆن" خاسیەتێکی تایبەتییانەی بە خۆوە گرت.. بەو مانایە کە لە لایەن دەوڵەتە گەورە ئەوروپاییەکانەوە ئەدرا بە کیشوەرەکانی ڕۆژهەڵاتو ئیتر بە شێوەی یەك لایەنیانە ڕەت نەئەکرایەوە.

کاپیتولاسـیۆن، لـە کۆتـایی سـەدەی هـەژدەو سـەرەتای سەدەی نۆزدەیەمدا لە ئێرانو چینو ژاپۆنو هەندێك وڵاتانی تری ئاسیاو ئەفـەریقادا کـاری پـێ ئەکـرا.. ڕژێمـی "کاپیتولاسـیۆن" گەلـێك یارمەتـیی بـە دەسـەڵاتدارانی سـەرمایەو بـازاڕی ئـەوروپاو وڵاتـە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو بە دواکـەوتوویی مانـەوەی ئـەم وڵاتانە دا. قونسـوڵگەریی وڵاتـە سـەرمایەدارییەکان دەسـەڵاتی ئـیداریو پۆلیسیو یاسایی تایبەتییان پێ درابوو.

کاپیتۆلاسـیۆن، لەگـەڵ مـافی دەسـەڵاتداریتیو سـەربەخۆیی خـەڵکدا جیاوازیـیەکی ئاشـکرای دیـاری هەیـە، کـە شۆڕشی گەورەی سۆشیالیسـتی سـەرکەوت –لـەزۆر شـوێندا– دەمودەسـت ڕژێمـی کاپیتۆلاسـیۆنی بـە شـێوەیەك لـە شێوەکانی ئیستیعمارگەری دانراو قەدەغە کرا.

★کرێکاری کشتوکاڵی - Peasants Farmers

یـان پرۆلیـتاریای کشـتوکاڵی، بریتییە لە کرێکاری ڕۆژانە، کە لە کێڵگە کشتوکاڵییەکانی سەرمایەدارەکاندا کار ئەکەن، زۆربەی ئـەم کرێکارانە ئـەو جووتـیارە سیاسیانەن[١] کـە زەویوزاریـان نییـە، وەیـان ئـەوەندەیان نییـە بەشـی گوزەرانـی خۆیان بکات.. بۆ خۆ بە خێوکردن لە کێڵگە کشتوکاڵییە سەرمایەدارییەکاندا بە ڕۆژانە کار ئەکەن.

لـە ڕژێمـی سـەرمایەداریدا کشـتوکاڵ کارەکان، یان بڵێین جووتیارەکان بە زۆری هەژارو دەستکورتن.. بەشێکی زۆریان ناچار ئەبنە کرێکاری کشتوکاڵ.

کـرێکارە کشـتوکاڵییەکان لـە ڕووی پەیوەندییانەوە لەگـەڵ هۆیـەکانی بەرهەمهێناندا هیچ خاوەندارێتیی یان خاوەن ماڵێتییەکیان نییـە، بـەڵام لـە ڕووی هـەندێك مـەرجی تایبەتییەوە کـە سـتەمو زۆریـان لـێ ئەکرێ چەوساوەترین توێژی چینی کرێکارن. ئەو خاوەن سـەرمایەی حوکمیـان بەسـەردا ئـەکاتو ئـەیان چەوسـێنێتەوە، خـاوەن زەویوزارەکـانن، کـە زۆربەیان سەرمایەداری خاوەن زەویوزارو مەکانیزەو بـانقو دەزگـاو دامـەزراوە ئابووریـیە هەمـە جۆرەکانو خاوەن کۆمپانیاو کۆلاکو خاوەن پارەو سەرمایەداری لادێو خاوەن ڕەعیەتەکانن.

١–Culture

٢–لێرەدا فەرهەنگ مەبەست هەمان کولتووری سەرەوەیە–وەرگێڕ.

١–ئەو جووتیارانەن کە زەویوزاریان نییە–وەرگێڕ.

www.kurdistanet.org

لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا کە چەوساندنەوە نامێنێتو زەویوزار ئەدرێت بە جووتیارەکانو کشتوکاڵ ئەبێتە دەزگایەکی هەرەوەز کارانەو توێژە جۆر بە جۆرەکانی چینی سەرمایەدارو چەوسێنەرەوەکان لەناو ئەچن، لەو کاتەدا کرێکاری کشتوکاڵیش بەو جۆرەی کە لە ڕابردوودا بووە نامێنێتەوە.

★کۆمۆنی سەرەتایی - komom

کۆمۆنی سەرەتایی، یان کۆمەڵگەی هاوبەشی سەرەتایی، یەکەمین شێوەی بەرهەمهێنانە لە مێژوودا، لەو کۆمەڵگەیەدا مولکداریێتیی دەستە کۆمەڵی هەبوو، لە سەرەتای پەیدابوونی کۆمەڵگەی ئادەمیزاددا، هۆیەکانی بەرهەمهێنانو کارکردن زۆر سەرەتاییو دەستە کۆمەڵی بوون.

زەوی، هۆیەکانی کارکردن، شوێنی نیشتەجێو.. ئەمانەو هەموو شتێکی تری پێویستی ئەو سەردەمە بە هاوبەشی هینی هەموو خەڵك بوون. بەرهەمهێنان بە شێوەی دەستە کۆمەڵیو بە هۆیە سەرەتاییەکانی کارکردن ساز ئەبوو، وەکو ڕاوکردنو کۆکردنەوەی میوەو بەروبوومی درەختو ئەمجۆرە شتانە. هەموو بەروبوومێکی کارکردن بە دەستە کۆمەڵی کۆ ئەکرایەوەو پێکەوە ئەخورا.. مولکداریێتیی هاوبەشی ئەو کاتە بریتی بوو لە مولکداریێتیی دەستە کۆمەڵی بچووكو جیا جیا لە یەکتر. شان بە شانی ئەم مولکداریێتییە هاوبەشییە مولکداریێتیی تاکە کەسیش هەبوو.

ئەم هۆیانەی بەرهەمهێنان بە هاوبەشیی لە سەردەمی کۆمۆنی سەرەتاییدا لە ئەنجامی هۆشیاریی خەڵکەوە نەبووە، بەڵکو پێویستییەکی بوونی کاری دەستە کۆمەڵی بووە لە شێوەیەکی زۆر سەرەتاییدا، چونکە لەو سەردەمەدا زۆر ستەم بووە تاکە کەسێك بە بێ هاریکاریی دەستە کۆمەڵی بتوانێت کارێك بە ئەنجام بگەیەنێت یان ببێتە خاوەنی خۆراکێکی ڕۆژانە.. یان بتوانێت بەر پەرچی هێزە سروشتییەکان بداتەوە. لەو کاتەدا ژیانو کاری دەستە کۆمەڵیو بەرگریکردن لە ڕووی سروشتدا بە دەستە کۆمەڵی نەبایە ئەنجام نە ئەدرا.. لەو کاتەدا مرۆڤ هەرچەند هەوڵیدابایەو خۆی ماندوو کردبایە لە خۆراکی ڕۆژانەی خۆی زیاتر توانای هیچ پاشەکەوتێکی تری نە ئەبوو.

لەو سەردەمەدا، ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتییەی کە چەندان ملیۆن ساڵ درێژەی کێشا، بە هیچ جۆر چەوساندنەوەو زۆرکردن لە ئارادا نەبوو. لەبەر ئەوەی ڕاددەی بەرهەمهێنان زۆر لاواز بوو یەکسانیی بۆ هەموو وەکو یەك بوو.. چەوساندنەوەو دەست بە سەردا گرتن لە ئارادا نەبوو.

بەرە بەرە هۆیەکانی بەرهەمهێنانو دابەشکردنی سروشتییانەی کار هاتنە کایەوە، واتە ئیشو کار بە پێی ڕەگەزەکانی نێرو مێ دیاریکران.. یان بە پێی توانای گەنجیو پیری دابەشکران.. لە ئەنجامی گەشەکردنی ئابووری –بەو شێوە سەرەتاییەو– زۆر بوونی ژمارەی خەڵك، تیرەو خێڵ پەیدا بوون.

لە سەرەتاوە ئەرکی بەڕێوەبردنی کارو ژیان لە ئەستۆی ژناندا بوو، کە پێیان ئەوت "ماتریار کال" واتە "مێ وەجاخی[1]" یان دایك سالاری. دوای ڕۆژگارێك پیاوان توانییان ببنە خاوەنی ئەرکی بەڕێوەبردنی کاروبار کە ئەو قۆناغە بە قۆناغی "پاتریار کال" واتە "نێر وەجاخی" یان باوك سالاری[2] ناو نراوە.

لە دوا قۆناغی فرماسیۆنی کۆمەڵایەتی–ئابووریی کۆمۆنی سەرەتاییدا شان بە شانی گەشەکردنی ئاژەڵداریو کشتوکاڵکاری دابەشکردنی کاری کۆمەڵایەتییانە هاتە کایەوە. ئاڵوگۆڕ لە نێوان ئەندامانی خێڵو تیرەکاندا داهات.

یەکەمین دابەشکردنی گەورەی کۆمەڵایەتی جیابوونەوەی هۆزو ئاژەڵدارەکان بوو. دوای ئەوە هەرچەند هۆیەکانی بەرهەمهێنان پێشتر کەوتبایە ئەوەندە بەروبوومی مادی زۆرتر ئەبوو، هۆیەکانی ژیان زیاتر ئەبوو، تا گەیشتە ئەوە بیر لە پاشەکەوتو دەستگرتن بە سەر بەروبوومی ڕەنجی یەکێکی تردا بکرێتەوە. بەرە بەرە گەیشتە ئەو ڕادەیە کە بایەخ بە مولکداریێتیی تاکە کەسی بدرێتو ڕوخساری کۆمەڵ بگۆڕدرێتە سەر روخساری کۆمەڵگایەکی چینایەتی کاری تاکە کەسیو ئاڵوگۆڕ بوو بە هۆی پەیدا بوونی مولکداریێتیی تاکە کەسی.. دوای ئەوەش چینەکانو چەوساندنەوە هاتنە کایەوە.. مولکداریێتی ئاڵوگۆڕی کۆمەڵگەی هاوبەشی سەرەتایی بەرە بەرە لەناو چوو. شێوەی بەرهەمهێنانی تازەی –کۆیلەداری– کە یەکەمین فرماسیۆنی چەوساندنەوە بوو پەیدا بوو.

★کۆلاك - Kulak

واتە خاوەن دەسمایە، بەو جووتیارە لادێ نشینانە ئەڵێن کە زەویوزاری تەواویان بە دەستەوەیە، دەرامەتی ڕۆژانەی خۆی لەسەر ئەرکی چەوساندنەوەی هێزی کاری ئەم و ئەو بەهێز ئەکات. واتە کرێکارە کشتوکاڵییەکان ئەچەوسێننەوە. ئەمانە جگە لە ئیشو کاری کشتوکاڵو ئاژەڵداری وەکو هەموو خاوەن پارەکانی تری لادێ خەریکی مامەڵەو مامەڵەکاری ئەبن، وەکو "سوو" خواردنو زەوی بە کرێدانو بە کرێگرتن، نیوەکاری، بە کرێدانی ئامێری کشتوکاڵ.. ئەمانە بە هۆی ئەمجۆرە کارانەیانەوە ئەبنە خاوەن پارەو دەسەڵاتداری دێ.. لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەیان کەمە، بەڵام ڕۆڵێکی گەورە لە بواری کشتوکاڵو بەرهەمهێنانو مامەڵەو مامەڵە کاریدا ئەگێڕن. ئەمانە وەکو خاوەن زەویوزارە زۆرەکانو سەرمایەدارەکان زۆر بە بێ بەزەییانە کرێکارەکانی بەردەستی خۆیان ئەچەوسێننەوە.. دیسان لە لایەکی تریشەوە ئەمانە لەگەڵ ئەو خاوەن زەویوزارە زۆرانەو ئەو سەرمایەدارانەدا کە ئەیانەوێت جێگەیان بگرنەوە ناکۆکییان هەیەو هەمیشە مشتومڕیانە.

١–مادەر شاهی.
٢–پدەر شاهی– پێ ئەڵێن..

★کاپیتالیزم - Capitalisme

لە وشەی "کاپیتال"[١] لە زمانی ئینگلیزی داو بە مانای سەرمایە هاتووە، سیستمێکی ئابوورییە، کە زۆربەی بەشە ئابوورییەکانو سەرمایەی وڵات بە دەست چەند کەسانێکو ئەو دەزگاو دامەزراوانەوەیە کە دەوڵەتی نین، ئەو دەزگاو دامەزراوە ئابوورییانە بەر بەرەکانێی چالاکیی ئابووریی یەکترو قازانجی زیاتر ئەکەن. ڕەوشتی سیاسیو ئابووریی ئەم سیستمە بە تەواوی لەگەڵ ڕەوشتو سیاسەتی سیستمی سۆشیالیستیدا ناگونجێت.. کاپیتالیزم بە مانای تەواو خاوەن سەرمایە گەورەکان ئەگرێتەوە.

★کۆنسرواتیزم - Conservatisme

لە وشەی "کۆنسروا"[٢]ی ئینگلیزییەوە وەرگیراوە کە بە مانا "کۆنەپارێز–محافظ" ئەگرێتەوە. بەو کەسانە ئەوترێت لە کۆمەڵو دەوڵەتدا ڕێزی هەموو یاساو نەریتێکی ڕابوردوو ئەگرنو هەوڵی مانەوەی ئەدەن. ئەم ڕێبازە لە بواری سیاسەتی بەریتانیادا پایەو ڕیشەی بەهێزی هەیە. ناوی "کۆنەپارێز" –کۆنسرواتیو– لە ساڵی (١٨٣٠–١٨٤٠) لە بەریتانیا داهات.. لەو کاتەوە ئەم وشەیە جێگەی تیۆرییەکی مێژوویی گرتووەتەوە.. لە سیستمی سیاسیی بەریتانیادا حزبی کۆنەپارێز یەکێك بووە لە حزبە گەورە دەرکەوتووەکانی وڵاتو گەلێك لە گەورە پیاوانی زانای ئەو وڵاتە کاریان تیادا کردووە.

ئەم ڕێبازە، هەرگیز شێوازێکی فەلسەفییانەی ڕێكوپێکی نەبووە، بەڵکو ئەتوانین بەمجۆرەی خوارەوەی لێك بدەینەوە: (هەمیشە ڕووبەڕووی شۆڕشگێڕە توندڕەوەکان وەستاوە).. ئەمە گەورەترین سیفەتی ئەو ڕێکخراوەیە.

★کۆنفیدراسیۆن-Confederation

بە یەکێتیی نێوان چەند دەوڵەتێك ئەوترێت، لە پێناوی هاریکاریو بەرگریکردن لەسەر یەکتر، بەڵام دەسەڵاتێکی ناوەندییان نییە کە حوکم بەسەر دەوڵەتە ئەندامەکانی ناو کۆنفیدراسیۆنەکە دا بکات، بەڵکو هەر دەوڵەتە بۆ خۆی لە کاروباری سیاسیی ناو خۆو دەرەوەی خۆیدا ئازادو سەرپشکە.. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە ساڵەکانی (١٧٧٨–١٧٨٧) بەر لەوەی شێوازی فیدراسیۆن بە خۆوە بگرێت کۆنفیدراسیۆنی بوو.

ئەڵەمان لە ساڵی (١٨١٥ تا ١٨٦١)و هۆڵەندە لە ساڵی (١٨٥٠ تا ١٨٩٥) ئەمانیش کۆنفیدراسیۆنی بوون، سویسرە، ئەگەر چی بە ڕەسمی دەوڵەتێکی کۆنفیدراسیۆنە، بەڵام لە واقیعدا دەوڵەتێکی فیدراسیۆنی نییە. وڵاتانی ئەندامی کۆنفیدراسیۆن لە بواری پەیوەندیی نێودەوڵەتاندا هەر وەکو دەوڵەتێکی سەربەخۆ ئەمێننەوە، بەڵام شەڕ لەناو خۆیاندا قەدەغە ئەکەن.

★لاتیفۆندیست - Latifundiste

بەو کەسانە ئەڵێن کە زەویوزارێکی کشتوکاڵیان هەبێت، ئەم وشەیە بە ڕەگەز لاتینییەو بە مانا زەویوزارێکی فراوانی تاکە کەسێکە. ئەم زاراوەیە یەکەمجار لە سەردەمی کۆیلەییدا پەیدا بوو. لاتیفۆندەکانی سەردەمی کۆیلەداری یەکەمجار لە ڕۆمی کۆن دەرکەوتن. لاتیفۆندیستەکان لەو زەوی وزارە فراوانەیاندا بە نرخێکی هەرزانو ڕۆژانەیەکی کەم کاریان بە جووتیارەکان ئەکرد. بەرە بەرە خاوەن زەویوزارە بچووکەکانیان لە کێڵگەکانیان ئەکردە دەرەوەو زەوییەکانیان داگیر ئەکردن.

لە پاش لەناوچوونی سیستمی کۆمەڵایەتیو ڕژێمی کۆیلەداری جارێکی تر دیسانەوە لاتیفۆندیستەکان لە ڕۆژگاری فیوداڵیزمدا دەرکەوتنەوەو بوونە خاوەن زەویوزاری فراوانتر. تەنانەت ئێستاش[١] لە هەندێك لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا ماونەتەوە.

لاتیفۆندەکان لە هەندێك ناوچەی خوارووی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو ئیتالیاو بە تایبەتی لە کیشوەرە جۆر بە جۆرەکانی ئەمریکای لاتیندا ماونەتەوە.. لاتیفۆندیستەکان ماهییەتێکی نیمچە فیوداڵیان هەیە.. هەندێك کۆمپانیای گەورەی ئیمپریالیستی لە وڵاتە یەکگرتووەکاندا کە زەویوزارێکی زۆریان هەیە –بە تایبەتی لە ناوچە جۆر بە جۆرەکانی ئەمریکای لاتیندا– ئەوانە بە پێی ڕژێمی لاتیفۆندی بەڕێوە ئەبرێن. شتێکی ئاشکرایە لاتیفۆندیستەکان کۆنەپەرستانە ترین توێژی سەر بە داگیرکارانن.

★لومپن پرۆلیتاریا - Lumpen Proletariat

ئەم زاراوەیە لە زۆربەی باسو بابەتی کۆمەڵایەتیو سیاسیدا ئەبینرێت. لە ڕووی زمانەوە پرۆلیتاریای سەرگەردان ئەگرێتەوە، بەڵام مەفهوومی ڕاستیو زانستییانەی بەو کەسو توێژانە ئەڵێن کە لە چینی خۆیان دوور کەوتوونەتەوە. لە وڵاتە سەرمایەدارییەکاندا بە زۆری لە شارە گەورەکاندا ئەژین. ئەمانە هیچ پەیوەندییەکی چینایەتیانیان لەگەڵ چینەکاندا نامێنێت، لە ژیانێکی ناسروشتیانەدا ئەژین، هیچ پیشەو کارێکی تایبەتیو ئاشکرایان نییە، هیچ خزمەتێکی کۆمەڵیان پێ ناکرێت، لە هەموو هەلومەرجێکدا ژیانیان تاڵو ئاڵۆزە.. زۆر جار ئەو کارانە ئەکەن کە مرۆڤ ڕەتی ئەکاتەوەو کاری ناپەسەندانە ئەکەن وەکو دزی، چەقۆکێشی، شەوکوتی، خراپەکاریو..

١–Capital

٢–Conserve

١–کاتی نووسینی کتێبەکە–وەرگێڕ.

گەلێك لەم توێژانە لە كاتی خۆیدا كرێكار یان بۆرجوازی بچووك بوون، بەڵام ڕژێمی سەرمایەداری بە جۆرێك لێی داون‌و كاری تێكردوون كە گیرۆدەی ئەو بارە ناهەموارییە بوون. ئەمانە هیچ پەیوەندییەكی چینایەتییان نەماوە بە تایبەتی لەگەڵ چینی پڕۆلیتاریادا. وەهیچ جۆرە پەیوەندییەكی ئایدیۆلۆجی‌و هاریكارییان لەگەڵ زەحمەتكێشاندا نییە.

كۆنەپەرستانی سەرمایەدار زۆر جار بۆ مەبەستی كۆنەپەرستانەی خۆیان سوود لەو عونسورانە وەرئەگرن، چونكە ئەوانە بە هەمووو مانایەك دژی نەتەوەو دژی دیموكراتین. سەرمایەدارەكان ئەو كەسانە بە كرێ ئەگرن‌و ناشیرینترین كاریان پێ ئەسپێرن، زۆر جار بۆ سەركوتكردنی ڕاپەڕینی كۆمەڵانی خەڵك‌و بۆ پیلانگێڕان‌و ئاژاوە نانەوە بە كاریان ئەهێنن.

بۆرجوازییەكان كۆمەڵانی دەست وەشێنی فاشیستییان لەناوا دروست ئەكەن‌و بە كرێیان ئەگرن، لە كاتی مانگرتنی كرێكاران‌و ڕاپەڕینی شۆڕشگێڕانەی خەڵكدا ئەیانكەن بە گژ كۆمەڵانی خەڵكدا. ئەوانە لە پێناوی پارەدا ئامادەن هەر كارێكی ناشیرین‌و نامرۆڤانە بە ئەنجام بگەیەنن.. تەنانەت كۆ لە كوشتنی پیاوی سیاسی‌و ئەم‌و ئەو ناكەنەوە.. كانگستریسمە سیاسییەكان گەلێك سوود لەوانە وەرئەگرن.

بە كورتی لومپن پڕۆلیتاریا، چونكە لە باری ژیانەوە هەژارو دەستكورتن، بە هۆی ئەوەوە كە خاسییەتی چینایەتیی خۆیان دۆڕاندووە ئامادەن لە پێناوی دەرامەت‌و پارەدا هەر كارێك پێیان بسپێردرێت بكەن، هەر لەبەر ئەمەشە سەرمایەدارە كۆنە پەرستەكان بۆ قازانجی خۆیان بەكاریان ئەهێنن.

ڕۆژگاری سەرمایەداری بە هۆی ئەو بێكارییە درێژ خایەنەوە كە لە گەڵیایەتی ئەبێتە هۆی هەژاری خستنەوەو ئاوارەكردنی زەحمەتكێشەكان، كە ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئەبێتە سەرچاوەی خولقاندنی لومپن پڕۆلیتاریا، بەڵام نابێت وای دابنێین كە هەر كرێكارێك بێ ئیش بوو ئیتر ئەوە ببێتە لۆمپن پڕۆلیتاریا، ئەگەر چی هەرچەندە ئەو بێكارییەشیان درێژە بكێشێت.

لۆمپن پڕۆلیتاریا، تەنیا ئەو كەسانەن كە ماهییەتی پەیوەندیی چینی خۆیان دۆڕاندووە، ئەم توێژانە لەگەڵ لەناوچوونی ڕژێمی سەرمایەداریدا ئەوانیش لەناو ئەچن.

★لیبرالیسم - Liberalisme

ئەتوانین ئەم وشەیە بە ئازادیخواز لێك بدەینەوە، چونكە لە وشەی "لیبر" بە مانای ئازادەوە هاتووە، لەبەر باری سەرنجی سیاسییانەدا دوو مەفهوومی جیاواز لە یەكتری هەیە، لە مەفهوومێكی سیاسیدا بە كرداری سیاسییانەی بۆرجوازی ئەوترێت كە لە سەردەمی گەشەكردنیدا –لە كاتێكدا سەرمایەی سنعەتی دژی ئاریستۆكراسی‌فیودالی‌و لە پێناوی بەدەستهێنانی دەسەڵاتی بۆرجوازییەكاندا ڕاپەڕی– هاتووەتە دی‌و گەشەی كردووە، لیبرالییەكان یان ئازادیخوازەكان لەو ڕۆژگارەدا پشتگیرییان لە چینێك ئەكرد كە لە كاتی گەشەكردندا بوون‌و داوای ئازادیی ئابووری‌و كۆمەڵایەتییان ئەكرد، ئەیانویست سنوور بۆ دەسەڵاتی فەرمانڕەوا دابنرێت.. ڕێگەی لیبرالەكان بدرێت بچنە پەرلەمانەوە، ڕێزی ماف‌و هەموو بیرو ڕایەكیان لە پەرلەماندا بگیرێت.

مەفهوومی سیایی تری لیبرالیزم، بە ڕەوشتێكی سیاسیی بێ سنووری شێوە دەروێشانە ئەوترێت لە ناو ڕێكخراوە كرێكارییەكاندا.. لەم كاتەدا بە مانا ئاشتیخواز ئەگرێتەوە كە زیان بە بنچینەی بیری شۆڕشگێڕانە ئەگەیەنێت. لیبرالیزم لەم حاڵەتەداو بەم مەفهوومە یەكێكە لە دیاردەكانی ئەپۆرتۆنیزم‌و ئەندیڤیدوالیزم.

★مۆبۆكراسی - Mobocracy

بە مانا ئەو جۆرە دەوڵەتانە ئەگرێتەوە كە لە كەسانی نەزان‌و هەرچی‌و پەرچی پێكدێن.. ئەمانەش بە زۆری لە كاتی گێژاوی سیاسی یان كۆمەڵایەتیی هەر وڵاتێكدا ڕوو ئەدات كە سەركردەكانی ئەو دەوڵەتە كەسانی بازاڕی‌و لێ نەوەشاوەو هەرچی‌و پەرچی ئەبن. كاروباری وڵات ئەكەوێتە دەست كەسانی نەزان‌و لێ نەهاتووەوە.

ئەفلاتوون زۆر ڕقی لە مۆبۆكراسی[1] بووە.. هیردۆت لە یەكێك لە نووسینەكانیدا لە بارەی دیموكراتییەوە باسی مۆبۆكراسیی تیادا كردووەو وتوویەتی: *"بۆیە حەز ناكەم دیموكراسی بێتە كایەوە، ئەترسم لە ئەنجامی ئازادی‌و سەربەستیی بێ سنووردا مەسەلەكە بە مۆبۆكراسی بگۆڕدرێت"* .

★ماككارتیزم - Mccarthysme

ئەم وشەیە لە ناوی سیناتۆری ئەمریكایی "جوزیف ماك كارتی" یەوە وەرگیراوە، ئەم سیناتۆرە كۆنەپەرستە ئەمریكاییە نوێنەرایەتیی هارترین كۆمەڵی ئیمپریالیستی‌و جەنگی ساردو سەرۆكی كۆمیسیۆنی لقی لێكۆڵینەوەی ئۆرگانە دەوڵەتییەكانی ئەمریكایی كە لە ساڵی (١٩٥١) دامەزرا گرتبوویە ئەستۆی خۆی. لە ژێر ناونیشانی "چالاكی نواندن دژی ئەمریكایی" سوودی لە دڕندەترین شێوازی ئازاردان‌و سەركوتكردنی ئازادیخوازان‌و لێدانی ڕێكخراوە پێشكەوتنخوازەكان وەر ئەگرت.

١–Mobocracy

www.kurdistannet.org كوردستان نێت

ماك كارتيزم، بە كردارى هەڕەشەكردنو كوشتنو ڕفاندنو بوختان سازدانو فايل دروستكردن، ئەڵێن لە پێناوى سەركوتكردنى تاكە كەسو كۆمەڵو ڕێكخراوە پێشكەوتنخوازەكاندا.
ماك كارتيزم، ڕواڵەتى كردارى بە فاشيستى كردنى ژيانى كۆمەلايەتىو سياسييە، بەو كەسانە ئەڵێن كە هەميشە هەوڵ ئەدەن مافى ديموكراتىو ئازادييە ديموكراتييەكان بخنكێنن.

★ماكياڤيليسم - Machiavelisme

ئەم زاراوەيە لە ناوى "ماكياڤيللى[٢]" نووسەرو سياسەتزانى ئيتاليايى وەرگيراوە، كە لە كۆتايى سەدەى پازدەيەمو سەرەتاى سەدەى شازدەيەمدا ژياوە. ئەو ئامۆژگاريى دەسەلاتدارانى ئيتالياى كردووە كە لە پێناوى گەيشتن بە ئامانجى خۆياندا كۆ لە هيچ خراپەكارييەك نەكەنەوە.. وشەى ماكياڤيليزم بە ماناى ئەو سياسەتو ڕەوشتەيە كە لە پێناوى بە ئامانجدا لە هيچ شتێك لانەداتو هەموو ڕێزێكى ئەخلاقىو مرۆڤايەتىو ڕێزو گەورەيى بكات بە ژێر پێوە.
بە واتايەكى تر ماكياڤيليزم ماناى پشتگوێ خستنى هەموو ياساو نەريتو عورفو عادەتێكى كۆمەڵو پێشێلكردنى ويژدانو ڕاستىو دادپەروەرييە لە پێناوى گەيشتن بە ئامانجدا.

★ماڵتۆسيانيسم - Maltusianisme

ئەم وشەيە لە ناوى قەشەى ئينگليزى "ماڵتۆس" وە وەرگيراوە، كە لە كۆتايى سەدەى هەژدەيەمو سەرەتاى سەدەى نۆزدەيەمدا ژياوە.. تيۆرييەكەى تيۆرييەكى بۆرجوازييانەى زۆر كۆنەپەرستانەيە، ئەو وتوويەتى كۆمەڵگەى ئادەميزاد زياد لە ڕادەى گەشەكردنى كەرەستەى خۆراك گەشە ئەكاتو زۆر ئەبێت، ئەمەش ئەو ئەنجامە هەڵەيە ئەدات بە دەستەوە كە كۆمەلانى خەڵك دووچارى مەترسيى برسێتىو هەژارى ئەبن. وە بەڵگەى ئەمەيە گوايە زاوو زێكردنى زۆر ئەبێتە هۆى دەستكورتىو برسێتى.
ئەوانەى لايەنگرى تيۆرييەكانى "ماڵتۆس"ـن چاويان ڕژێمى كۆمەلايەتيى تازەو هۆيەكانى بەرهەمهێنان نابينێتو باوەڕيان بە ڕۆڵى گرنگى زانستو تەكنيكو دەستكەوتەكانيان نييە.
تۆريزانەكان، بە زۆرى بەرپەرچى ئەم تيۆرييە كۆنەپەرستانەيان داوەتەوە. لەم ڕۆژگارەى دواييدا[١]، هەنديك لە كۆمەڵ شوناسانى ئەمريكايىو ئينگليزى هەوڵى ئەوەيان داوە ئەم تيۆرييە زيندوو بكەنەوەو بە تيۆرى "نيو ماڵتۆسيانيزم" سياسەتى ژێر دەستە كارى دەوڵەتە ئيمپرياليستييەكان بەهێز بكەن. ئەوانە تەنانەت جەنگە تالانكارييەكان بە هۆيەك لە پێناوى چارەسەركردنى بارى گوزەرانو پێشخستنى بارى ئابوورىو كۆمەلايەتى دائەنێن، چونكە خەڵكێكى زۆر لە ناو ئەچنو بە پێى بارى سەرنجى ئەوان ئيتر بارى گوزەران خۆش ئەبێت.
ئەم تيۆرييە ماهييەتێكى كۆنەپەرستانەو دژى مرۆڤايەتيى هەيە. لە ڕاستيدا هەژارىو دەستكورتيى زەحمەتكێشان لە ڕژێمى سەرمايەداريدا، بە هۆى جەنگى ئيمپرياليستييانەو داگيركردنى ولاتانو شەڕى ناڕەواوە ڕوو ئەدات.. ئەوانەى تيۆريى ماڵتۆس پەسەند ئەكەن قسەكانيان بێ بناغەيەو هيچ بنچينەيەكى زانستييانەيان نييە.
تاقيكردنەوەى مێژوويىو زۆربوونى خەڵك شان بە شانى بە پەلە چاكبوونى بارى ژيانو گوزەرانى خەڵك لە ولاتە پێشكەوتووەكاندا پووچەڵيى ئەمجۆرە تيۆرييانە ئەسەلمێنێت.

★مانيفێست - Manifeste

ئەم وشەيە كە بە ماناى ڕاگەياندراو، پەيام، بارى سەرنجو.. لێكدراوەتەوە چەند مەفهوومێكى جۆر بە جۆرى هەيە، بەهادارترين مەفهوومیان پەيامى درێژو دەرخستنى شێوازى بيرو باوەڕ ئەگرێتەوە، كە لە لايەن دەزگا يان ڕێكخراوێكى سياسى يان چەند ناودارو ڕێكخراوى ئەدەبىو هونەرييەوە بلاو بكرێتەوە.
لە هەر مانيفێستێكدا مەرامو بەرنامەى كاركردنو نەخشەو پێشنيارى هەمەجۆرە نيشان ئەدرێت.
زۆرجار مانيفێست لە لايەن كۆمەڵێك هونەرمەند يان نووسەرەوە بلاو ئەكرێتەوە، كە ڕازو نيازو مەرامو ويستى ئەو دەستەو كۆمەڵەى تيا بە ديار ئەكەوێت. زۆر جار دەوڵەتێك يان ڕێكخراوێك نيازو نەخشەكانى خۆى بە ناوى مانيفێستەوە نيشان ئەدات.. لە كاتى هەڵبژاردنيشدا بە زۆرى مانيفێستى هەڵبژاردن بلاو ئەكرێتەوە.. لە زۆر كاتيشدا وشەى مانيفێست بە ماناى نووسراوێكى سياسى يان بەڵگەى پێ ڕاگەياندن كە ئامانجى مەسەلەيەكى تايبەتى بێت لەناو خەڵكدا بلاو بكرێتەوە ئەگەيەنێت.

★مەترۆپۆل - Metropole

بە ولاتە ئيمپرياليستييە خاوەن موستەعمەرەكان ئەڵێن.. دەزگا ئينحيسارييە گەورەكانى كيشوەرە مەترۆپۆلييەكان بە هێزى دارايىو سنعەتيى خۆيان سوودێكى زۆر لە تالانكردنى ناوچە ژێردەستەكانيان وەرئەگرن، وەكو ئيشكردنى هەرزان بە خەڵكى ولاتە

٢-Machiavele

١-بە نيسبەت سەردەمى دانانى كتێبەكەوە-وەرگێر.

www.kurdistannet.org

ژێردەستەکان، زۆریی سەرچاوە سروشتییەکانو هەرزانبوونی نرخی کەرەستەی خاو، خستنەکاری دەست مایەو پارە لە ولاتە ژێردەستەکاندا.

بەم هۆیانەی سەرەوە ولاتە مەترۆپۆلییەکان سوودێکی زۆریان پێ ئەگات، ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی تریشەوە بە ئاشکرا خەڵكو سامانی خەڵك لەو ولاتە ژێر دەستانەدا تالان ئەکەن، کیشوەرە ژێردەستەکان ئەکەنە کێڵگەو کانی کەرەستەی خاوی خۆیان.

★میللیکردن - Nationalisation

میللیکردن بەوە ئەڵێن زەوی، بانقەکان، هۆیەکانی بارکردنو گواستنەوە، کارخانەکان، دەزگاو دامەزراوە جۆر بە جۆرەکان، دەزگا بازرگانییەکانو هەموو هۆیەکانی بەرهەمهێنان لە موڵکدارێتیی تاکە کەسی یان کۆمپانیاو دەزگا تایبەتییەکان دەربهێنرێنو هەموو ببنە موڵکی دەوڵەت.

بەم پێیە مەفهوومی میللیکردن بریتییە لە ڕەتکردنەوەو لەناوبردنی یاسای موڵکدارێتیی تایبەتیو کۆمپانیا تایبەتییەکان لە ناوەوەو دەرەوە، کە ئەو کۆمپانیاو خاوەن دەزگایانە لە کارخانەو دەزگاکانی خۆیاندا خەڵکی تیا ئەچەوسێننەوە.. کاتێك باسی میللیکردن ئەکەین واتا ڕزگاربوون لە دەست کۆمپانیاکانی بێگانەو کردنی کۆمپانیاکان بە موڵکی دەوڵەت.. کاتێك ئەڵێن میللیکردنی بازرگانیی دەرەوە واتە هەموو مامەڵەو مامەڵەکارییەکی بازرگانی دەرەوە بە دەستی دەزگاو دامەزراوەکانی دەوڵەت بسپێردرێت.

لە دوای لێکۆڵینەوەو شیکردنەوەی وشەی میللیکردن دێینە سەر باسکردنی ماهیەتو سروشتی میللیکردن.. لە کاتێکدا کە دەوڵەت خۆی خاوەنی خەسڵەتی چینایەتیانە بێت، یان لە هەر کۆمەڵگەیەکی چینایەتیانەدا ناتوانین مەسەلەی میللیکردن لە دەرەوەی سروشتی چینایەتیی دەوڵەت ڕەچاو بکەین.

بەمجۆرە ئەوەمان بۆ دەر ئەکەوێت کە مەسەلەی میللیکردن تەنیا مەسەلەیەکی ئابووریی نییە، بەڵکو بەشێکی گرنگیشە لە مەسەلە سیاسییەکانی ولات.

لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا مەسەلەی "میللیکردن"ی دەزگاو دامەزراوەکان هێشتا ئەو مانایەی بە خۆوە نەگرتووە کە دەزگاو دامەزراوە میللی کراوەکان ئەبنە موڵکی گەل، لەبەر ئەوەیە، چونکە دەوڵەت لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا دەوڵەتی تەواوی خەڵك نییە. لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا میللیکردن هەموو کەلێنو قوژبنەکانی چەوساندنەوە بنەبڕ ناکاتو هۆی تازەی بەرهەمهێنانو شێوەو ڕوخساری تازەی بەرهەمهێنان ناهێنێتە دی.

میللیکردن هەندێك جار ئەبێتە هۆی سنوورکێشان بە دەوری دەسەلاتی خاوەن دەزگا ئینحیسارییەکانداو هەندێك جاریش ڕوخساری سەرمایەداریی دەوڵەت بەهێز ئەکات.. چەند نموونەیەك هەیە کە سەرمایەدارەکان لە بارەی میللیکردنەوە بەکاری دێنن بۆ فرۆشتنی کارخانەو چەرخو ماشینی کۆنی دەزگاو دامەزراوەکانی خۆیانو تازەکردنەوەی هەموو ئەمانە لەسەر ئەرکی دەوڵەتو بودجەی گشتی..

لە کاتی دەسەلاتی کۆمەلانی خەڵكو ڕاپەڕینی زەحمەتکێشاندا میللیکردن بە پێی ویستو داخوازییە بنچینەییەکانی خەڵك دەسەلاتی سەرمایەداران دیاریی ئەکاتو سنووریان بۆ ئەکێشێت. وەکو میللیکردنی هەندێك دەزگاو دامەزراو لە فەرەنسە لە دوای ئازادبوون لە ژێر نیری فاشیستیو سەرکەوتنی بەسەر هیتلەرییەکاندا.

لەم ڕۆژگارەی ئێستادا، لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا دەزگا ئینحیسارییە سەرمایەدارییەکان دوژمنی هەرە گەورەی چینی کرێکارانو تەنانەت دوژمنایەتیی جووتیاران، پیشەکاران، سەرمایەدارە بچووکەکان، زۆربەی کاربەدەستانو ڕۆشنبیرانو تەنانەت هەندێك سەرمایەداری مامناوەندیش ئەکەن.. کرێکاران دەستی توندی خۆیان لە دەزگا ئینحیسارییەکانی سەرمایەداران ئەوەشێننو هەموو توێژەکانی کۆمەڵ کە لەناوچوونی سەرمایەداری بە قازانجی خۆیان ئەزانن لە دەوری خۆیان کۆ ئەکەنەوە.. پرۆلیتاریا ئەو جۆرە میللیکردنەی ئەوێت کە بە قازانجی تێکڕای کۆمەلانی خەڵك بێت، وە ئەمە بەشێکە لە بەرنامەی کاری پرۆلیتاریا دژی سەرمایەداران.

میللیکردن لەو ولاتەی لە کاتی گەشەکردندان ئەهمییەتێکی تایبەتیی ژیانی هەیە، میللیکردنی دەزگاو دامەزراوە ئینحیسارییەکانی سەر بە دەرەوە پایەی بنچینەیی دەست بەسەردا گرتنی بازرگانیی دەرەوە ئەڕووخێنێتو دەستەبەری سەربەخۆیی ئەکات. کەوابوو میللیکردن کارێکی گورچکبڕانەی دژ بە ئیمپریالیزمە.. کە ڕێگەی گەشەکردنی ئابووریی دواکەوتووی ولاتە ژێردەستەکان ئەکاتەوەو دەرگای سەربەخۆیی ئابووریی بۆ هەموویان ئەخاتە سەر گازی پشت.

لە سەردەمی ئەمڕۆماندا، سەردەمی گۆڕینی سەرمایەداری بە سۆشیالیستی، لەو سەردەمەدا کە ڕاپەڕین لە پێناوی گەشەکردنی ئابووریی نەتەوایەتییانەو سەربەخۆکردنی ئابووریی ولاتو ڕاپەڕین لە دژی مۆنۆپۆلەکان ڕۆلێکی گرنگ دیاریی ئەکات، هەر لەو کاتەدا مەسەلەی میللیکردن ئەهمییەتێکی تایبەتیی خۆی هەیە.. لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا چ پێشکەوتوو بن یان لە حاڵەتی گەشەکردندا بن، ئەم مەسەلەیە بە تەواوی لەگەڵ مەسەلە کۆمەلایەتییەکانی خەڵکدا تێکەڵە.

لە ولاتە سەرمایەدارییەکاندا دەوڵەت هەمیشە هەوڵی ئەوە ئەدات سەرچاوە دەوڵەتییەکان لە پێناوی خزمەت بە سەرمایەدارانو بەر لە هەموویان خزمەتی دەزگا ئینحیسارییەکانی پێ بکات.

★میلیتاریسم - Militarisme

www.kurdistanet.org
کوردستانەت

بریتیە لە سیاسەتی دەوڵەتە سەرمایەدارییەکان، کە لەسەر توندوتیژیو حوکمی عەسکەری بەڕێوە بروات.. سوود وەرگرتن لە هێزی سەربازی لەناو کاروباری سیاسیو خۆ ڕێکخستنی شەڕی داگیرکارانە، لە ئەنجامی کرداری میلیتاریستانەدا، کار ئەگاتە ئەو ڕادەیە کۆنەپەرست ترینو دەست درێژکار ترین عونسوری سەرمایەی ئینحیساری دەست بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسیی وڵاتدا بگرێت.

لە رووی بەرهەمهێنانەوە، ئەگەر دەستی میلیتاریستانە بکەوێتە ناو شێوازی بەرهەمهێنانی چەکو قۆرخانەی جەنگییەوە ئەوا بە ڕادەی پێشکەوتنی بەرهەمهێنانی کەرەسەی جەنگی ئەوەندە بەرهەمهێنانی کەلوپەلە سنعەتییەکانی تر کەم ئەبێتەوە، تەنانەت زۆر جار ئەکەوێتە مەترسیی بە یەکجاری لەناوچوونەوە. لە ئەنجامی بە سەربازیکردنی ئابووری، باری گوزەرانو ژیانی زەحمەتکێشان ناخۆش ئەبێت، چونکە زۆربەی سەرچاوە دەرامەتییەکانی وڵات بۆ کەرەسەی جەنگیو چەکو جبەخانە تەرخان ئەکرێت، ژمارەیەکی کەمیان بۆ جێبەجێکردنی بواری ئاوەدانیو کۆمەڵایەتی ئەمێنێتەوە. کرێی ڕۆژانە کەم ئەبێتەوەو توانای کڕین زۆر لاواز ئەبێت.. سەرمایەدارەکان بۆ زیاتر چەسپاندنی حوکمی خۆیانو لەناوبردنی ناکۆکیی کارەکانیان زۆر جار پەنا ئەبەنە بەر میلیتاریزم، بەڵام ئەم کردارە ئەبێتە هۆی زیاتر توندو تیژکردنی ناکۆکییەکانی ناو کۆمەڵو هێنانەدیی ناکۆکیی تازە لە مندا‌ڵدانی ڕژێمی سەرمایەداریدا. ئەم سیاسەتە شان بە شانی دەسەڵاتی دەزگا ئینحیسارییەکانو هەوڵو تەقەللای دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکان دژی وڵاتانی سۆشیالیستو ڕاپەڕینی ئازادیخوازانەی گەلی فراوان ئەبێت.

سەرمایەدارە ئینحیسارییەکان دەوڵەتی میلیتاریستی بە شێوەیەکی بێ وێنە بەهێز ئەکەن. میلیتاریزم کە ئەبێتە هۆی زۆربوونی سامانی کۆمەڵە تایبەتییە بۆرجوازییەکان لە هەمان کاتدا ماڵوێرانیو گرانیو ئاڵۆزیی دارایی لەناو کۆمەڵانی خەڵکدا دروست ئەکاتو جیهانی ئادەمیزاد لە بەردەم شەڕێکی گەورەی گیان سووتێنەرانەدا ڕا ئەگرێت.

ڕاپەڕینی زەحمەتکێشان لە دژی میلیتاریزمو مەخارجی جەنگیو دەست تێوەردانی سەربازی بۆ ناو کاروباری ژیانی سیاسیو کۆمەڵایەتی بەشێکە لەو ڕاپەڕینە گشتییەی کە لە سەرتاسەری وڵاتە ڕاپەڕیوەکاندا دژی دەزگا ئینحیسارییەکانو داگیرکاران ئەکرێت لە پێناوی ژیانی ئاشتیو سەقامگیر بوونی سۆشیالیزمدا.

★نازیزم -بە ئەڵمانی ناتسیزم - Nazism

زاراوەیەکە، بە زۆری بەو تیۆریو شێوەی حکومەتی ئەڵمانیان ئەوت لە ڕۆژگاری ئادۆڵف هیتلەردا، هەندێك جاریش بەو ڕژێمانەیان ئەوت کە لە فاشیستییەتی ئەڵمان ئەچوون. وشەی نازی[1] ناونیشانی کورتکراوەی "حزبی ناسیۆناڵ سۆشیالیستی کرێکارانی ئەڵمان"ە–"National Sozialis Tische Deut sche Arbeiterpartei"..

ئەم حزبە کە لە دوای یەکەمین جەنگی جیهانی دامەزرا، لە ساڵی (١٩٣٣–١٩٤٥) حوکمی سەرتاسەریی وڵاتی ئەڵمانی ئەکرد.

بنچینەی تیۆریی ئەم حزبە لە فاشیستییەتی ئیتالیاو بیروباوەڕی ناسیۆنالیستیانەی کۆنی ئەڵمانو چەندان تیۆری ڕەگەز پەرستانەو یاساو نەریتی میلیتاریستیی پروسی پێکهاتبوو. بەرنامەی کاریان ئەوەبوو ئەڵمانێکی میلیتاریستیی بە دەسەڵات پێکبهێنن کە بتوانێت سنوورەکانی خۆی فراوان بکاتو یەکێتیی ئەڵمانی زمانەکان دابمەزرێنێتو دابینی بکات.. ڕەوشتی حکومەتەکەی توندو تیژترین جۆری دیکتاتۆریو توتالیتریزم بوو. سوودێکی زۆری لە پروپاگەندەو کاری زۆرە ملێ ئەکرد. "حزبی ناسیۆناڵ سۆشیالیستی کرێکارانی ئەڵمان" کە لە دواییدا ناونیشانی کورت کراوەکەی "نازی" بوو لە ساڵی (١٩٢٠) لە میونیخ دامەزرا. ئادۆڵف هیتلەر کە ڕابەرو سەرکردەی حزبە کە بوو لە ساڵی ١٩٢٣ لە پاش کودەتایەکی لە ناکاو دەسگیرکراوە خرایە بەندیخانەوە. لە زینداندا کتێبی "شەڕی من"ی دانا، کە لە دواییدا بوو بە کتێبێکی گرنگو پەیڕەویی ناوخۆی نازییەکان.

نازیزم، ڕاپەڕینێك بوو بۆ سەر لە نوێ دامەزراندنەوەی دەسەڵاتو هەیبەتی ئەڵمانو لەناوبردنو سڕینەوەی شوێنەواری تێکشکاندنی ئەڵمان لە یەکەمین شەڕی جیهانیدا. ژمارەیەکی زۆر سەربازو ئەفسەرو چینە ناوەندییەکانو هەندێك لە سەرمایەدارانو خاوەن بانقەکان کە لە سۆشیالیزم ئەترسان، ئەمانەی هەموو لە دەوری خۆی کۆکردەوە. دروشمی ناسیۆنالیستە نازییەکان تێکشکاندنی ئەڵمانی لە شەڕی یەکەمدا خستە ئەستۆی، مارکسیستەکان، لیبراڵ دیموکراتەکان، کاثولیکەکان.. بە تایبەتی جولەکەکان.

حزبی نازی تا ساڵی (١٩٣٠) هیچ جۆرە ئەهمییەتێکی نەبوو، بەڵام لە دوای گێژاوی ئابووری بە پەلە گەشەی کرد، بوو بە گەورەترینو کوێرانەترین هێزی سیاسیی ئەڵمان. دوای ئەوە "هیندنبورگ" سەرکۆماری ئەڵمان لە ساڵی (١٩٣٣)دا هیتلەری کرد بە سەرەك وەزیران.. هیتلەر لە ماوەی چەند مانگێکدا تەواوی حزبە سیاسییەکانی تری ئەڵمانی قەدەغەکردو حزبی نازی بوو بە یەکەمین حزبی سیاسیی ئەڵمانیا. ڕەخنەگرتن بە تەواوی لە ئارادا نەما، ئەوانەی سەرپێچییان ئەکرد بە زۆر ئەیان ناردن بۆ ناو ئۆردوگا زۆرە ملێکانی کار پێکردن، وەیان دوور ئەخرانەوە، تیۆرییەکانی نازی کارییان پێ ئەکرا.

سیاسەتی فراوانخوازیی نازییەکان بوو بە هۆی هەڵگیرساندنی دووەمین شەڕی جیهانیو حکومەتی نازی لە ساڵی (١٩٤٥) دا ئەڵمانیای دۆڕاندو گەلێك لە سەرکردەکانی حزبو دەوڵەت بە ناوی تاوانباری جەنگو دژی ئادەمیزادەوە دران بە دادگا لە نۆرمبێرگ.

بنچینەی فەلسەفەی نازیزم لە چەند تیۆرییەك پێکهاتووە کە لە ماوەیەکی کەمدا یەکانگیربوون. لە واقیعدا گەشەکردنێکی سیاسیی مێژوویی نەبوو.. گرنگترین شێوازی نازییەکان کە لە فاشیزمی ئیتالیا ئەچوو تیۆری ڕەگەز پەرستانە بوو کە بە پێی ئەو تیۆرییە ڕەگەزی ئەڵمان ئەبێت بەسەر هەموو ڕەگەزەکانی تری جیهاندا حوکمڕەوا بێت.

---

[1] Nazi–١

وە هیتلەر ئەم تیۆرییەی بە یاسایەکی نوێی جیهانی دا ئەنا. حزبی سۆشیالیستی ئەڵمان لە واقیعدا نە ناسیۆنالیست بوو نە سۆشیالیست، چونکە لە لایەنی یەکەمەوە بڕوای بە سەرکەوتنی یەك ڕەگەز بوو نەك نەتەوەکان. لە لایەنی دووەمیشەوە هەرگیز هیچ جۆرە سنعەتێکی میللیی نەکرد، بەڵکو تەنیا دەستکاریی کاروباری ئابووریی ئەکرد لە بواری پێداویستییەکانی جەنگو لەشکردا. ئایدیۆلۆجیی نازی دەوڵەت بە دەسەڵاتێك دائەنێ کە ڕێگەی ڕەخنەگرتنی خەڵکیی لێگیرابێت. لەبەر ئەوە دیموکراتیو لیبرالیزمی دوور ئەخستەوەو ئارەزووی خەڵکی بە بەشێك لە ئارەزووی دەوڵەت دائەنا.

نازیزم قارەمان پەرستیی ئەکردو بە شانو باڵی دەسەڵاتو جەنگی سەرکەوتووانەدا هەڵی ئەدا، پەیوەندییەکانی کۆمەڵگەی ئادەمیزادی بە بەشێك لە یاسای "تەنازوعی بەقا" ئەزانیو ئاشتیی درێژخایەنی بە دواکەوتنو نابووتی دائەنا.. نازیزم باوەڕی بە ناکۆکیی چینایەتی نەبووەو دوژمنی هەموو بیروباوەڕێکی پێشکەوتنخوازانە بوو.

★ناسیۆنالیزم - Nationalisme

لە وشەی "ناسیۆن" کە بە مانا نەتەوە ئەگرێتەوە وەرگیراوە، مەفهوومی نەتەوە پەرستییەکی کوێرانە ئەگەیەنێت، نابێت ئەمە بە نیشتمان پەرستیو داکۆکی لەسەر مافی نەتەوە حیساب بکەین. لەم مەفهوومەدا ناسیۆنالیزم یەکێکە لە لە شێوازی ئایدیۆلۆجیو سیاسەتی بۆرجوازی. ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە نەتەوەی خۆ بە زل زانینو بە سووك تەماشا کردنی تەواوی نەتەوەکانی تر.

ناسیۆنالیزم لە کاتی پەیدابوونی نەتەوەدا لە کۆمەڵگەی بۆرجوازیدا پەیدا بووەو لەگەڵ گەشەکردنی سەرمایەدارییدایە.. ئەم ئایدیۆلۆجییە لە کاتی سەر بەرزکردنەوەی سەرمایەداریو ڕاپەڕین دژی فیوداڵیزم ڕۆڵێکی گەوری دیاریکردووە، لە بارەی هۆشیاریی نەتەوەییو دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەییەوە دەورێکی کاریگەرانەی هەبووە.

ناسیۆنالیزم دوو ڕوخسار نیشان ئەدات:

یەکەم:

لای نەتەوە ئازادو دەسەڵاتدارەکان وەکو شۆڤێنیزم کە تەنیا نەتەوەی خۆیان بە باش ئەزانێو لە پێش هەموو نەتەوەیەکەوە دای ئەنێو مافی هەموو نەتەوەکانی تر ڕەت ئەکەنەوەو ئەیانەوێ نەتەوەکانی تر لە ناو خۆیانا بتوێننەوە، سەیر ئەکرێت.

دووەم:

لای ئەو نەتەوانەش کە ژێر دەستەن وەکو ناسیۆنالیزمی ناوچەیی کە پشت بە کەسی تر نابەستنو تەنیا خۆیان بە نەتەوە دائەنێنو ئارەزوویان جیابوونەوەیە.. تەماشا ئەکرێن.

بلوێر ژەنەکانی بۆرجوازیو ڕیفۆرمیستەکان هەوڵ ئەدەن بە ناوی "قازانجی گشتیی نەتەوە"و هاندانی ناسیۆنالیزمو بانگەوازی نەتەوە پەرستیی کوێرانەو جیا خوازییەوە هۆشیاریی چینایەتیی زەحمەتکێشان کەم بکەنەوەو کەلەبەر بخەنە ناو ڕاپەڕینی جەماوەری خەڵکەوەو سەرنجی خەڵك بەرەو شەڕی ئیستیعماریو داگیرکەرانە ڕابکێشن.. ناسیۆنالیزم لەگەڵ قازانجی زەحمەتکێشانو بەرژەوەندیی واقیعی نەتەوەدا ناگونجێت.

لە کۆمەڵگەی سۆشیالیستیدا کاتێك کە یەکسانیی تەواو لە نێوان نەتەوەکاندا ئەچەسپێت، هەموو زەمینەکانی کۆمەڵایەتیو ئابووریی ناسیۆنالیزم لە ئارادا نامێنێت، بەڵام ڕواڵەتێکی لاواز وەکو پاشماوەی ڕژێمێکی کۆنی سەرمایەداریی لەناو بیروکرداری هەندێك کەساندا ئەمێنێتەوە، چونکە کاریگەرێتیی دەوری ناسیۆنالیزم لەناو کۆمەڵانی خەڵکدا بە ئاسانی لەناو ناچێت.

تیۆری شۆڕشگێڕانە هەمیشە شێوازی ئەنتەرناسیۆنالیستی پرۆلیتاری بەرامبەر ناسیۆنالیزم داناوە، چونکە زەحمەتکێشان لە ڕێگەی جێبەجێ کردنی یەکێتیی سیاسەتو ئایدیۆلۆجیی ئەنتەر ناسیۆنالیستیی پرۆلیتارییەوە ئەتوانن لە نیری چەوساندنەوە ڕزگاربن.

دەزگا ئیمپریالیستیەکان هەمیشە هانی ناسیۆنالیستی کۆنەپەرستانە ئەدەن لە وڵاتە گەشەکردووەکاندا، بۆ ئەوەی ناکۆکی لە نێوان نەتەوەکاندا بنێنەوەو ئەو ناکۆکییانە بکەنە گورزی دەستیان بۆ لێدانی بزووتنەوەی ئازادیخوازانەی گەلیو سەرکوتکردنی ڕێبازی هێزە شۆڕشگێڕەکان.

ناسیۆنالیزم، ڕوخسارێکی ئاندیڤیدوالیسمانەی خۆ پەرستانەیە کە پەیوەندیی بە بۆرجوازیو وردە بۆرجواوە هەیە.. کە پڕیەتی لە لەخۆ باییبوونو بە کەمی سەیرکردنی کەسانی تر.

★نیو ئیستیعمار، یان ئیستیعماری نوێ - Neocolonialisme

لە سەردەمی لەناوچوونی سیستمی وڵاتە ژێر دەستەکانی ئیمپریالیزمدا، بەرامبەر ڕاپەڕینی ئازادیخوازانەی نەتەوەییو داواکردنی سەربەخۆییدا، لەو کاتانەدا کە ئیتر ئیمپریالیزم ئەو هیوایەی نامێنێت وەکو جاران وڵاتان ژێردەستە بکات، واتە دەسەڵاتی تەواو ئاشکراو سیاسەتی ئابووریو سەربازیی خۆی بە سەریاندا بسەپێنێت، ناچار ئەبن بۆ ئەوەی جارێکی تر دەسەڵاتی سیاسیو ئابووریو سەربازیی خۆیان لە وڵاتاندا بچەسپێننو ئایدیۆلۆجییەتی خۆیان بڵاو بکەنەوە دەست بدەنە جۆرە کردارێکی ترو شێوازو ئوسلوبی تازە بەکار بێنن، تاکو بە ئەنجامی خۆیان بگەن. ئەم نیازانەیان لە ڕووی ماهییەتەوە ماهییەتێکی ئیستیعمارییانەیان هەیە، بەڵام شێوازەکانیان تازەن. لەگەڵ شێوازی ئیستیعماری کۆندا لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمو سەرەتای سەدەی بیستەمدا جیاوازە.. لەبەر ئەوە ئەمەیان پێی ئەڵێن "ئیستیعماری نوێ" یان ئیستیعماری تازە. لە هەمان کاتدا کە ئیمپریالیزم پەنا ئەباتە بەر شێوازی ئیستیعماری تازە، ئا لەو کاتەدا نیشانەی تێکشاندنی هەموو جۆرە سیاسەتێکی ئیمپریالیزمە لە جیهاندا.

www.kurdistannet.org

ئەم شێوازە تازانەی ئیمپریالیستەکان چییە؟

گەورەترینیان ئەمانەن:

١–دەسەڵات سپاردن بە چەند دەستەو کۆمەڵێکی ناوخۆیی کە هەر یەکەیان بە جۆرێك پەیڕەویی سیاسەتەکانی ئیمپریالیزم بکاتو لەسەری بڕواتو پەنا بەرنە بەر پیلان نانەوەو کودەتاو تیرۆرو ئەمجۆرە شتانە.

٢–گەورەترین چەرخو دەزگای سنعەتییان بە دەستەوەبێت، بازرگانیو کشتوکاڵ بخەنە ژێردەست خۆیانەوە ئەویش بە هۆی دانانی دەسمایەو دەستگرتن بەسەر ڕێگەی سەرمایەدا، قەرزو قوڵەدان، بەڕێوەبردنی سیاسەتی بەناو یارمەتیدانو زۆرهێنان بۆ ئابووریو دەسەنە خۆر کردنی کۆمەڵە دەسەڵاتدارەکان.

٣–ئاڵوگۆڕی بازرگانی بە شێوەی نا بەرامبەر کە بەرهەڵستیی گەشەکردنی ئابووریی وڵات بوەستێتو وڵات وەکو بازاڕێکی کەرەسەی خاوی هەرزان بهێڵێتەوە.

٤–دامەزراندنی بانقو کۆنسرنو دەزگای ئابووریی تر کە لە ناو دەوڵەتدا دەوڵەتانە ڕەفتار بکەن، جڵەوی ئابووریی وڵاتیان بە دەستەوە بێت وەکو: کۆنسرسیۆمی نێونەتەوەیی نەوتو بانقی فراوانکردنی سنعەتیو کانەکانو..

٥–بەستنی پەیمانی نابەرامبەری لەگەڵ هەلومەرجی گرانو ژێردەستە کردنی سیاسیو لەشکریو ئابووری.

٦–ڕاکێشانی وڵاتەکان بۆ ناو پەیمانی سەربازیی دوو لایەنە، یان ناوچەیی وەکو پەیمانی ئەوسای "سەنتۆ" و ڕێککەوتننامەی دوو لایەنییئێوان ئێرانو ئەمریکا.

٧–سوود وەرگرتن لە دەزگاو دامەزراوە بەناو ڕۆشنبیرییەکانو چاپەمەنیو خێرخوازیو هاریکاریو ئەمجۆرە شتانە.

٨–هەوڵدان بۆ کۆکردنەوەو ڕاکێشانی بۆرجوازییە نیشتمانییەکانو سوود پێ گەیاندنیان لە بواری بەکارخستنی سەرمایەکانیانداو ڕاکێشانی هەندێك لە توێژەکانی تری کۆمەڵ بە مەبەستی بەهێزکردنی پشتیوانیی کۆمەڵایەتیی خۆی.

٩–سوود وەرگرتن لە دووبەرەکایەتی نانەوەو شەڕو ئاژاوە نانەوەو جیاوازیی خستنەوە لە نێوان هێزە ئازادی خوازە نیشتمانییەکاندا.

١٠–سود وەرگرتن لە هەموو دژایەتییەکی ڕێبازی پێشکەوتووانە بە چەندان شێوەی جۆر بە جۆر.

ئیمپریالیزم، بۆ بەرگرتن لە جووڵانەوەی ئازادیخوازانە لە لایەکەوە زۆر بە توندی داکۆکی لەسەر پاشماوەکانی ئیستیعمار ئەکاتو لە لایەکی تریشەوە بە شێوەی ئیستیعماری تازە تێ ئەکۆشێت، کە ڕێگەی گەشەکردنی ئابووریو کۆمەڵایەتی لە وڵاتە تازە گەشە کردووەکان بگرێت. ئەو وڵاتانەی کە سەربەخۆیی نیشتمانییان سەندووە. هەروەها داکۆکیی لەسەر هەموو بارو نەریتێکی کۆنەپەرستانە ئەکاتو ڕێگە نادات ڕژێمە کۆمەڵایەتییە دواکەوتووەکان لەناوبچنو هەوڵ ئەدات کۆسپ لە ڕێگەی پێشکەوتنو گەشەکردنی وڵاتدا دروست بکات.

ئیمپریالیزم چەندان پەیمانی ئابووریو سەربازیو سیاسی ئەسەپێنێت بەسەر ئەو وڵاتانەدا، کە ئەم پەیمانانەش ئەبنە هۆی لە دەستدانی سەربەخۆیی وڵاتەکان. هەروەها لە ڕێگەی ناردنی سەرمایە، بازرگانیی نا بەرامبەر، یاریکردن بە نرخ، قەرزو قوڵە، بە چەندان شێوە بە ناوی یارمەتییەوە، پاڵەپەستۆ خستنە سەر وڵات لە لایەن ڕێکخراوە دارایە نێو نەتەوەییەکانەوە.. وڵاتان ئەچەوسێننەوە.

لەگەڵ بەکارهێنانی ئەم شێوازانەدا، دەوڵەتە گەورە ئیمپریالیستییەکان چەندان وڵاتی تریان بە تایبەتی لە ئاسیاو ئەفەریقاو ئەمریکای لاتیندا بە خۆوە بەستووەتەوە. ئەگەر چی لەو وڵاتانەدا حکومەتی ناوچەیی، لەشکر، دەوڵەتو ئەنجومەنی ناوخۆ هەیە لە واقیعدا شێوەیەك سەربەخۆیی سیاسیی ڕووکەش هەیە. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە بواری ئابووریو سیاسەتی ئیمپریالیستییانەدا جێگەی یەکەمی گرتووەتە دەست خۆی. ئیمپریالیزمی ئەمریکا ئەمڕۆکە[1] بووەتە گەورەترین ئیستیعماری نێونەتەوەیی جیهان. سێ چارەکی هەموو قازانجی سەرمایەی دەزگا ئینحیسارییەکانی وڵاتە سەرمایەدارییەکان ئەچێتە گیرفانی کۆمپانیا ئەمریکاییەکانەوە.

ئیمپریالیستی ئەمریکا بووەتە میراتگری هەموو نەریتو دابو سیستمێکی ژێر دەستەکاریی ئیمپریالیستی جیهانو ئەمریکا بووەتە ژاندارمی نێونەتەوەیی هاوچەرخ، چونکە ئەرکی لێدانی هەموو جۆرە ڕاپەڕینێکی ئازادیخوازانەی بە ئەستۆی خۆی گرتووەو مەڵبەندی هەرە گەورەی ئیستیعماری تازەیە.

ئامانجو ئەرکی سەرەکیی سەرشانی هەموو هێزە نیشتمانیو پێشکەوتنخوازەکان دژی ئیمپریالیزمو ئیستیعماری تازە ئەوەیە ئەم خاڵانەی خوارەوە بە جێ بگەیەنێت:

١–سڕینەوەی هەموو شوێنەوارێكو پاشماوەی ئیستیعمارو دژایەتیکردنی ئیستیعماری تازە، ڕیشەکەنکردنی هەموو دەسەڵاتێکی ئیمپریالیزم، دەرکردنی دەزگا ئینحیسارییەکانی دەرەوەو دانانی دەزگای سنعەتیی نیشتمانی.

٢–لەناوبردنی هەموو ڕژێمە سەر بە ئیمپریالیستییەکان، نەهێشتنی پاشماوەی فیوداڵی، جێبەجێکردنی بنچینەییانەی چارەسەرکردنی زەویوزار بە هاریکاریی هەموو جووتیارەکانو بە قازانجی جووتیارەکان بێت.

٣–دانانی سیاسەتێکی دەرەوەی ئاشتیخوازانەی دژی ئیمپریالیستی.

٤–بڵاوکردنەوەی دیموکراتییەت لە ژیانی کۆمەڵایەتیداو سەقامگیرکردنی مافو ئازادییە دیموکراتییەکان بەو جۆرەی کە چارەنووسی وڵات بە کۆمەڵانی خەڵك بسپێردرێت.

١–سەردەمی نووسینی کتێبەکە ئەگرێتەوە–وەرگێڕ.

www.kurdistanet.org

٥–دابینكردنی خۆشیو دادی كۆمەڵایەتی.

★هێزەكانی بەرهەمهێنان - Production Forces

بریتین لە هۆیەكانی كاركردن مەسەلەی كاركردن، زانیاریو تەكنیك، كە بە هۆی ئەمانەوە خێروبێری مادی دێتە بەرهەمو ئەو كەسانەی ئەم هۆیانە لەگەڵ تاقیكردنەوەی خۆیاندا بەكاردێنن ئەتوانن هەموو بەرهەمە پێویستییەكانی ژیان بەرهەمبهێنن.

لە هەموو قۆناغەكانی گەشەكردنی كۆمەڵگەدا، كۆمەڵانی خەڵكی زەحمەتكێش هێزی هەرە بنچینەیی بەرهەمهێنانن. كۆمەڵانی خەڵكی زەحمەتكێش ڕۆڵێكی گەورە لە بواری گەشەكردنی ئابووریو بەرهەمهێناندا دیاریی ئەكەن. هێزە بەرهەمهێنەرەكان توخمە شۆڕشگێڕەكانی بەرهەمهێنانو گەشەكردنیان لەگەڵ گەشەكردنی باری كۆمەڵایەتیدا ئەڕوات.

هێزە بەرهەمهێنەرەكان خاڵی پەیوەندیی نێوان ئادەمیزادو هێزە سروشتییەكانن، بە ڕادەی زاڵبوونی ئادەمیزاد بەسەر بوارەكانی سروشتدا هێزە بەرهەمهێنەرەكان گەشەئەكەن، واتە هۆیەكانی بەرهەمهێنانو دەستاوردەكانی كاركردن گەشەترو لایەنیانەتر ئەبن. ئاستی زانیاریی چالاكیو فەرهەنگیی مرۆڤ بەرزتر ئەبێتەوە.

لە بواری بەرهەمهێناندا مرۆڤ گەورەترین هۆی بەرهەمهێنانە.. چەرخی نوێ دروست ئەكەن، سوود لە هەموو لایەنە سروشتییەكان وەرئەگرن، بەسەر هێزی سروشتییەكاندا زاڵ ئەبن، زانیاریی تەكنیكیو زانستیی خۆیان زیاتر ئەكەن، بەمجۆرە پێداویستییەكانی گەشەكردنو بەرهەمهێنان دابین ئەكەن.

★هۆیەكانی بەرهەمهێنان - Production Means

بریتییە لە پەیوەندیی نێوان خەڵك لە بواری بەرهەمهێناندا، كە ئاڵوگۆڕو دابەشكردنی خێرو بێری مادی سەقامگیر ئەكات.. وە هەروەها پایەو ژێرخانی ئابووریی كۆمەڵ پێكدێنێت. ماهییەتی ئەم هۆیانەی بەرهەمهێنانە كە سەرتاپای سیستمی ژیانی كۆمەڵایەتیو دەروونیی كۆمەڵ دیاری ئەكات.. گرنگترین مەسەلە لە بارەی هۆیەكانی بەرهەمهێنانەوە بریتییە لەوە كە ئایا هۆیەكانی بەرهەمهێنان بە دەست كێوەیە؟ ئایا بە دەست هەموو كۆمەڵەوەیە یان بە دەست چەند كەسانێكەوەن؟ هەندێ كۆمەڵ یان چەند چینێكن كە سوود لە خاوەندارێتیی هۆیەكانی بەرهەمهێنان وەر ئەگرنو لەو ڕێگەیەوە خەڵكی ئەچەوسێننەوەو دەست بەسەر بەرهەمی ڕەنجیاندا ئەگرن. بە واتایەكی تر باری چۆنێتیی هۆیەكانی بەرهەمهێنان ئەوەمان نیشان ئەدات كە ئەو هۆیانە چۆن لە نێوان ئەندامانی كۆمەڵدا دابەش ئەكرێن.

هۆیەكانی بەرهەمهێنانو هێزە بەرهەمهێنەرەكان لە یەكێتییەكی دیالەكتیكیانەدا یەك ئەگرنەوە، پلەی گەشەكردووی هۆیەكانی بەرهەمهێنان ئاستی گەشەكردووی هێزە بەرهەمهێنەرەكان دیاریی ئەكات. هەروەها هۆیەكانی بەرهەمهێنان كارێكی كاریگەرانە ئەكەنە سەر پێگەیشتنو گەشەكردنی هێزە بەرهەمهێنەرەكان..

یاسای گشتیی ئابووری لە هەموو ڕواڵەتێكی كۆمەڵایەتیانەو باری ئابووریدا بریتییە لە یاسای پێكەوە گەشەكردنی هۆیەكانی بەرهەمهێنان لەگەڵ خەصلەتی هێزە بەرهەمهێنەرەكاندا. هێزە بەرهەمهێنەرەكان تەنیا لە كاتێكدا ئەتوانن بە شێوەی گشتیو بێ بەرهەڵستكاری گەشە بكەن كە هۆیەكانی بەرهەمهێنان لە كۆمەڵدا لەگەڵ خەصڵەتو باری هێزە بەرهەمهێنەرەكاندا لە قۆناغێكی دیاردا بە یەكسانی گەشە بكەن.

★هیومینیسم - Humanisme

١–ناوی جۆرە فەرهەنگو كولتوورێكە كە بریتی بێت لەئەدەبی كلاسیكی، كە دیسان ئەگونجێت پێی بوترێت "مرۆڤ شوناسی". ئەمەش بریتییە لە لێكۆڵینەوەو فیزیۆلۆجیو زانستی پزیشكیو ڕەوانشوناسیو ڕەوشتو كۆمەڵ شوناسیو ئەنترۆپۆلۆجی.

٢–یان بە فەلسەفەی "شیللر"[١] ئەوترێت كە جۆرێكە لە فەلسەفەی سوبجلتنیڤیزم.

★یونیسێف - Uniscef - UNICEF

<u>كورتكراوەی ئەم ناونیشانەیە:</u>

United Nations International Children`s Fmergency Fund “UNICEF”

سندووقێكی دارایی نێودەوڵەتانی سەر بە نەتەوە یەكگرتووەكانە بۆ كاروبارو پێویستیی منداڵان خەرج ئەكرێت.. ناونیشانی كورتكراوەی "یونیسێف" لە ١١ی مانگی كانوونی یەكەمی ساڵی ١٩٤٦ دا لە لایەن كۆمەڵی گشتیی نەتەوە یەكگرتووەكانەوە دامەزراوە. ئەم ڕێكخراوە بە پێی فەرمانو ئامۆژگارییەكانی ئەنجومەنی كۆمەڵایەتیو ئابووریی نەتەوە یەكگرتووەكان كار ئەكات. ئەركی سەرشانی ئەم ڕێكخراوە چاودێریكردنی تەندروستیی منداڵانو جێبەجێكردنی بەرنامەی خۆشگوزەرانیی منداڵانە لەو وڵاتانەدا كە بە هۆی كارەساتی دووەمین جەنگی جیهانییەوە زیانیان لێكەوتووە. لە دواییدا سەرپەرشتیی منداڵانی وڵاتە دواكەوتووەكانی خستە ژێر چاودێریی خۆیەوە.

١–F.C.S: Schiller

ئـەم سـندووقە لـە شاری "نیویۆرك"ە، لە لایەن ئەندامانی نەتەوە یەكگرتووەكانەوەو خەڵكە خێر خوازەكانەوە باربوو[1] ئەكرێت.. یەكێك لـە ئەركە هەرە دیارەكانی ئەم سندووقە دابینكردنی شیرە بۆ ئەو دایكانەی توانای بەخێوكردنی منداڵەكانیان نییە كە بە شیری خۆی بەخێویان بكات.

★یونیسكۆ - UNESCO

ئەم وشەیە كورتكراوەی ئەم ناونیشانەیە:

United Nations Educational Scientifie and Cultural Organization "UNESCO"

ڕێكخراوی زانسـتیو فەرهـەنگیو پـەروەردەكاریی نەتـەوە یەكگـرتووەكانە، ناونیشانی كورتكراوەی "یونیسكۆ" لە مانگی تشرینی دووەمـی سـاڵی ١٩٤٦دا دانـراوە، ئامـانجی ئـەم ڕێكخـراوە بە پێی پەیڕەوی ناوخۆی ڕێكخراوەكە ئەوەیە پشتگیریی ئاشتیو ئاسایشو هاریكـاریی نـێوان نەتـەوەكانی جـیهان بكات لە ڕێگەی پەروەردە كردنو زانیاریو فەرهەنگییەوە. لە پێناوی ڕێزگرتنی دادو دەوڵەتو یاساو مافی ئادەمیزادو ئازادیی گشتیو تاكەكەسی، بە پێی نووسراوەكانی نەتەوە یەكگرتووەكان..

سێ پایەی ئەم ڕێكخراوە بریتین لە:

كۆنفرانسی گشتی:

هـەر دەوڵەتـێكی ئـەندام لـەو ڕێكخـراوەدا نوێنەری تایبەتیی خۆی هەیە تیایداو هەر دوو ساڵ جارێك بۆ دەنگدانی دانانی بەرنامەو بودجەی ساڵانەی ڕێكخراوەكە كۆ ئەبنەوە.

دەزگای بەڕێوبردن:

لـە ٢٤ ئـەندامی ڕێكخـراوەكە پـێكهاتووە، بـەلای كەمـەوە هـەر سـاڵی دوو جـار كـۆ ئەبـنەوەو لێپرسـراون بەرامبەر جێبەجێكردنی بەرنامەی هەڵبژێردراوی ڕێكخراوەكە.

سكرتارییەت:

سـكرتێری گشـتیی لێپرسـراوێتیو مەڵبەندەكەشـی لـە پاریسـە.. یونیسـكۆ یەكـێكە لـە ڕێكخـراوە تایبەتیو دیارەكـانی ڕێكخراوی كۆمەڵەی نەتەوە یەكگرتووەكان.

چالاكییەكانی یونیسكۆ لە زەمینەی ئەم هەشت خاڵەی لای خوارەوەدا ئەكرێت:

١-فێركردن و پەروەردەكردن:

لەناوبـردنی نەخوێنـدەواریو فـێركردنو پەروەردەی بنچینەیی، فراوانكردنی ئاستی زانیاریو پەروەردەكردن، ڕێزگرتنی مافی مرۆڤ لە ڕێگەی فێركردنو پەروەردەكردنەوە، دەسختستنی زانیاری لە بارەی هونەرو فێركردنو پەروەردەكردنەوە.

٢-زانستی سروشتی:

هاریكاریكردنی زۆرتر لە نێوان زانایانو هاندانی بەگشتیكردنی زانین.

٣-زانستی كۆمەلایەتی:

هاندانی خۆ ڕۆشنبیركردنو زیاتر لە یەكتر گەیشتن لە نێوان ڕەگەزە جیاجیاكانو نەهێشتنی ناكۆكییە ئاینیو مەزهەبییەكان.

٤-چالاكیی فەرهەنگی:

فراوانبوونی ئاسـتی فەرهـەنگی لـە نـێوان دەوڵەتـەكانی ئـەنداموو بـە دەسـتهێنانی هـەموو جـۆرە بەرهەمـێكی هونـەریو ئەدەبیو فەلسەفییانە.

٥-هاتوچۆكردن:

زانیاریی لە بارەی توانای كارو خوێندنەوە لە دەرەوە وڵاتو گەشتو گوزاری دۆستانە.

٦-پەیوەندیی خەڵكی:

ئاگـادار بوونـی هـەموو لـە كاروبارەكـانی یونیسـكۆ، تێگەیشـتن لـە ڕووداوە گرنگەكان لـە بـواری پـەروەردەو فـێركردنەوە. زانینو فەرهەنگ، یارمەتیدانی خەڵك بۆ ئاسانكردنی فێربوونی زانین.

٧-نەخشە دانان:

ئامادەكـردنی پـارەو پێداویسـتی بـۆ قوتابخانـە، كتێبخانە، دەزگـاو دامـەزراوە زانیارییـەكانی ئـەو سـەر زەمینەی لە شەڕدا وێران كراونو گەشەیان نەكردووە.

٨-یارمەتیی هونەری:

پەیداكـردنی كـارزان لـە بـواری فێركردنو پەروەردە كردندا، فێركردنی مامۆستا، فێركردنو پەروەردە كردنی گشتی، لێكۆڵینەوەی زانسـتییانە، ڕاوێژكـردنی زانسـتیی دەوڵەتـەكانی ئـەندام لە بواری نەهێشتنی نەخوێندەواریو دانانی قوتابخانەو پێگەیاندنی مامۆستاو زۆربوونی ئەندازیاریی كارەباییو ئەمجۆرە شتانە.

١-باربوو-یارمەتیی داراییە-وەرگێڕ.

www.kurdistannet.org
كوردستان نێت

کورتەی هەندێك زاراوەو وشەی فەلسەفیو سیاسی بەسەر یەکدا:

★ئابسۆلوتیزم - Absolutisme

ئابسۆلۆ مانای "تەواو" ئەگرێتەوە، مەبەست لە حکومەتێکی تەواو لە تەواوو سەرۆکایەتیی یەك کەسە بەسەر کۆمەڵدا، لەو حاڵەتەدا دەسەڵاتی سەرۆکی حکومەت بێ سنوور ئەبێت.

★ئەپیسکۆپالیزم - Episcopalisme

ناوی مەسەلەکێکە کە لە سەدەی شازدەیەمدا لە ئەوروپا پەیدابووە، ئەم مەسەلەکەش سەر بە "جان گالۆن" ثیولۆجیستی فەرەنسییە، ئەو پشتی بە سەڵتەنەت نە ئەبەست، لەو باوەڕەدا بوو کە دەسەڵاتی دەروونی زاڵە بەسەر دەسەڵاتی گیانیدا.

★ئۆپتیمیسم - Optimisme

بڕواکردنە بەخۆشبینیو نیازی چاکە، ئەم زاراوەیە بە زۆری بەشێکە لەو زاراوانەی کە پەیوەندییان بە نیازی سیاسییەوە هەیە.

★ئۆپۆرتونیسم - Opportunisme

ئەو کەسانەن کە زۆر بە گورجی بە پێی گۆڕینی باری سیاسی یان گۆڕینی ڕژێم یان سەرکردەکان ئەوانیش لە پێناوی قازانجی خۆیاندا بیروڕای خۆیان بەو بارەدا ئەگۆڕن.

★ئەپۆلۆجیسم - Apologisme

ناوی کۆمەڵێك بوو بەناوی "ئاپۆلۆجیستەکان" کە لە سەدەی حەڤدەیەمدا لە ماوەی شەڕە ناوخۆییەکانی بەریتانیا لە پێناوی مافی خەڵکدا بەرەنگاری پادشا ئەوەستان. ئەو فەیلەسووفانەش لە سەرەتای پەیدابوونی مەسیحدا بەرەنگاری بیروباوەڕی مەسیحیان ئەکرد، بەوانیش هەر ئەوترا "ئاپۆلۆجیست".

★ئاتاشە - Attache

پیاوی باڵیۆزخانەکان.

★ئۆتۆریتاریانیسم - Autoritarianisme

سیستمێکی حکومەتییە کە ئازادیی تاکە کەسی تیادا ئەکەوێتە ژێر تیشکی دەسەڵاتی دەوڵەتەوە.

★ئۆتۆکراسی - Autocracy

بە سیستمێکی حکومەتی ئەڵێن کە تەواوی دەسەڵات بە دەست سەرکردەکانی دەوڵەتەوەیە.

★ئاریستۆکراسی - Aristocracy

دەوڵەتی پیاو ماقووڵان، سیستمو جۆرە حکومەتێکە کە دەسەڵاتی دەوڵەت بە دەست ژمارەیەکی کەم لە پیاو ماقووڵەکانەوە بێت.

★ئاریستۆکرات - Aristocrate

ئەندامی دەزگای دەسەڵاتداریتیی پیاو ماقووڵان، کە لایەنگری دەوڵەتی پیاو ماقووڵان بێت.

★ئەسکولاستیك - Schoolastic

پەندو فەلسەفەی فەیلەسووفەکانی سەدەی ناوەڕاستە کە لە قوتابخانەکاندا "وانە" یان ئەوتەوە، ئەمانە پێیان ئەوتن "ئەسکۆلاستیك".. فەلسەفەی ئەو زانایانە –کە پێیان ئەوتن مامۆستایانی خاوەن قوتابخانە– بە زۆری ئاینییانە بوون.. ئابلار، تامسداکن، گیوم داکن، سنت ئانسلم، .. ئەمانە لەو جۆرە مامۆستایانە بوون.

★ئەسکیپیسم - Escapisme

بە مانا ڕاکردن ئەگرێتەوە، مەبەست ڕاکردنە لە بەشداریکردنی کاری کۆمەڵایەتیانە، قبووڵ نەکردنی فەرمانی دەوڵەتو بەشداری نەکردن لە کاروباری دەوڵەتیدا.

★ئێکسپانسیونیست - Expansioniste

لایەنگرانی داگیرکردنی خاکی وڵاتان بە هۆی لەشکرەوە یان لە ڕێگەی ئابوورییەوە.

*ئالیگارشی – Olygarichie

ڕەوشتی جۆرە حکومەتێکە کە لە لایەن چەند کەسێکەوە بەڕێوە ببرێتو هەموو دەسەڵاتی دەوڵەت بە دەست کۆمەڵێکی دیاریکراوەوە بێت.

★ئیمپریال - Imperial

ئیمپراتۆری یان شاهەنشاهی ئەگرێتەوە.

★ئیمپریالیست - Imperialiste

بە لایەنگرو ئیمپراتۆریخواز ئەڵێن.

www.kurdistanet.org

★ئیمپریالیزم - Imperialisme
ئیمپراتۆریخواز، بە بیرو باوەڕو ڕەوشتێك ئەڵێن كە ئامانجی هێنانەدیی ئیمپراتۆریو فراوانكردنی قەڵەمڕەوو حوكمكردن بێت بەسەر كەسانی تردا.
★ئەگوییسم - Agoisme
لەو باوەڕەدایە كە ئادەمیزاد لە هەموو كاتو شوێنێكدا خۆ پەرستە.
★ئانارشی - Anarechie
ئاژاوە، ناڕێكو پێكیو هەراو زەنا، لە زەمانی یۆنانیدا بە مانای "بێ حكومەتی" هاتووە.
★ئانارشیست - Anarechiste
ئاژاوەچی.
★ئانارشیسم - Anarechisme
ئاژاوەچی، ئانارشیزم دەوڵەت دووچاری مەینەتیی كۆمەڵایەتی ئەكات.
★ئەنتەرناسیۆنال - International
جیهانی، نێونەتەوەیی.
★ئەنتەر ناسیونالیسم - Internationalisme
بەرامبەر بە ناسۆنالیزمە، بەو بیروباوەڕە ئەڵێن كە لەو باوەڕەدایە هاریكاریو یارمەتیی نێوان نەتەوەكانی جیهان مایەی خۆشبەختیو هەمیشە بە ئاشتی پێكەوە ژیانو ئارامیی نەتەوەو دەوڵەتەكانی جیهانە.
★ئەنتلكتوال - Intellsctual
ڕۆشنبیر، پیاوی ئازاو جوامێر..
★ئەنتلكتوالیسم - Intellectualisme
ڕەسەنایەتیی هۆشو بیر، بەوەی ئەڵێن كە لەو باوەڕەدایە زانست لە ئەقڵەوە هاتووە، ئەقڵ سەرچاوەی زانینو دۆزینەوەی ڕاستییە، یان زانستی ڕاست تەنیا لە ڕێگەی ئەقڵو هۆشەوە ئەبێت.
★ئەندوستریالیسم - Industerialisme
سنعەتیكردنی ژیانی ئادەمیزاد، بایەخدان بە سنعەتو كارخانەو چەرخو ئەهمییەتدان بە تەكنیك.
★ئەندیڤیدوالیسم - Individualisme
باوەڕكردن بە ڕەسەنایەتیی تاكە كەس، بە پێی ئەم فەلسەفەیە پێویستە ڕێگەی هەموو كەسێك بدرێت بە ئارەزووی خۆی بیربكاتەوەو كار بكات.
★ئۆبجێكتیڤیسم - Opjectivisme
كە پێی ئەڵێن ئایدیالیزم.
★ئۆبجێكتیڤ - Objective
فەلسەفەیەكە ڕاستی ئەداتە بەر سەرنجی هەستپێكردن..
★ئوتاركی - Autarky
واتا سەربەخۆیی ئابووری.
★ئوڵترا-ئەندیڤیدوالیسم - Ultra - Individualisme
باوەڕكردنی زیاد لە ڕادە بە تاكە كەس.

★ئولتیماتۆم - Ultimatum
دوا پێشنیارێكە كە دەوڵەت ئەیدات بە دەوڵەتێكی تر، ئەگەر هاتوو ئەو پێشنیارە وەر نەگیرا ئەوا ئەبێتە شەڕ لە نێوانیاندا.
★ئیرۆلاسیۆنیسم - Irolationisme
باوەڕبوون بە گرتنی یەك ڕێبازو سیاسەتو گۆشەگیریی ئاشكرای نەتەوەیەك لە هاریكاریی سیاسیو ئابووریدا.
★باكونینیسم - Bakuninisme
بیوباوەڕی سیاسیی باكونین، پێشەواو ڕابەری ئانارشیستەكان.. ئەو ئەم بیروڕایەی دامەزراند كە تێكدانی دەوڵەتو پاراستنی مافی تاكە كەسی كارێكی خواوەندانەیە.
★بەربەریسم - Barbarisme
دڕندەیەتی، حاڵەتی ژیانی سەرەتایی، كۆمەڵگای سەرەتاییو ئەو هۆزو تیرو خێڵانەی دوورن لە شارستانێتییەوە.
★بلۆك - Bloc
دەستەیەكی یەكگرتوو، كۆمەڵێكی پێكەوە بەستراو..
★بۆرجوا - Bourgeois
كوردستان نێت www.kurdistannet.org

سەرمایەدار، دەوڵەمەند، شارنشین، خاوەن سامان.

★بۆرجوازی - Bourgeoisie

سەرمایەداری، چینی دەوڵەمەندی مامەڵەچی.

★بنتهامیسم - Benthamisme

جۆرێکە لە جۆرەکانی لیبرالیزم.

★پاتریۆت - Patriot

نیشتمانپەروەر.

★پاتریۆتیسم – Patriatisme

نیشتمان پەروەرێتییە.

★پارتیکۆلاریسم - Particularisme

پەیوەندیی توندو تۆڵانەی هەر شارێك بە پاراستنی حاڵەتی تایبەتیی خۆیەوە.

★پلیتیك - Politique

زانستی سیاسەت، یان سیاسەت.

★پارتیزان - Partisan

چەتەی چەکدار، لایەنگر، سەربازی چیا..

★پەرلەمان - Parlemant

ئەنجومەنی نوێنەران، ئەنجومەنی شووراو سەنا.

★پەرلەمانتار - Parlementaire

ئەندامی پەرلەمان، دەقاودەق لەگەڵ نەرێتو یاساکانی پەرلەماندا.

★پەرلەمانتاریسم - Parlementairisme

جۆرە ڕەوشتێکی حکومەتە، کە هێزە چەکدارەکان بەرپرسیاری کاروباری پەرلەمان ئەبن.

★پاروشیالیسم - Parochialisme

سنووردارکردنی فیکریو دڵ بەستن بە ئەنجامی کاری کۆمەڵیو ناوچەیی.

★پاسیفیسم - Pacifisme

ئاشتیخواز، هەڵوێستی دژی جەنگ بە هەر جۆرو شێوەیەك بێت.

★پراگماتیسم - Pragmatisme

کرداری ڕەسەنانەو نوختەیەك بەرامبەر بە میتافیزیك، پێشەوای ئەم بیروڕایە "ویلیام جیمز"ی ئەمریکایی بوو.

★پروڤینسلیسم - Provinclisme

باوەڕبوون بە نەبوونی ناوەندێتیی کاروباری کیشوەر لە پایتەختداو دابەشکردنی ئەرکەکانی هەر ناوچەیەك بە لێپرساوی خۆی.

★پلوتوکراسی - Ploutocracy

ناوی سیستمێکی حکومەتییە کە لە لایەن دەوڵەمەندترین کەسی وڵاتەکەوە بەڕێوە بچێت.

★پلورالیسم - Pluralisme

بە فەلسەفەی سیاسی ئەوترێت کە نابێت پەیوەندیی تاکە کەس ببەسترێت بە سیاسەتی دەوڵەتەوە، بەڵکو پەیوەندیی تریش هەیە وەکو پەیوەندیی مەزهەبیو ئاینی.

★تائۆییسم - Taoisme

ناوی بیروباوەڕێکی سیاسییانەیە کە لائوتە لە ساڵی (٦٠٤-٥٠١)ی پێش زاینی دایناوە، فەلسەفەکەی جۆرە مەزهەبێکی لیبرالییانەیە.

★تاکتیك - Tactic

هونەری جەنگ، ڕێ نیشاندانی لەشکر لە شەڕکردن لەگەڵ دوژمندا.

★تامیسم - Thomisme

مەکتەبی سیاسیی "تامس داکوین" لە ساڵانی (١٢٢٥-١٢٧٤)ی پێش زانینیدا.

★ìÓÇÑßæíË - Theocratcy

بە ڕژێم ڕەوشتی جۆرە حکومەتێك ئەڵێن کە پیاوە ئاینییەکان ببەن بەڕێوە، بە واتایەکی تر حکومەتی مەزهەبییانەیە.

★ترادیسیۆن - Tradition

نەریتی کۆمەڵایەتی، عورفو عادەت..

★ترادیسۆنالیسم - Traditionalisme

www.kurdistannet.org

باوەڕ بە ڕەسەنییەت، نەریت پەرستی..

★ترۆتسکیسم - Trotskisme

دەستەیەکی لادەر بوون لەناو ڕاپەڕینی ڕووسیادا کە ترۆتسکی یەکێك لە پێشەواکانی ئەو ڕاپەڕینە بوو.

★تیرۆر - Terreur

دڕەندەیی و کوشتن و لەناوبردنی سەرپێچی کاران.

★تیرۆریسم - Terreurisme

بیروباوەڕی پیاوکوژانە.

★تریدیۆنیۆن - Trade - Union

ناوی ڕێکخراوێکی کرێکارانە کە لە پێناوی باشبوونی باری ژیانی کرێکاراندا تێ ئەکۆشێت، وەکو زیادکردنی کرێی ڕۆژانەی کرێکاران و کەمکردنەوەی سەعاتی کارکردن، دابینکردنی پێداویستیی ژیان.

★تریدیۆنیۆنیسم - Trade - Unionisme

یەکێتییەکی کرێکارانەیە، جیاوازیی لە نێوان تریدیۆنیۆنیزم و سۆشیالیزم هەیە، کرێکاران لە سەرەتاوە ئەبنە تریدیۆنیۆنیزم.

★توتالیتاریونیسم-Totalitarianisme

بە مانا حکومەتی کۆمەڵییە کە دەستکاریی هەموو کاروبارێکی ژیانی تاکە کەسی بکات و ڕێکی بخات.

★تیرانی - Tyrannie

بە دەوڵەتێکی ستەمکار و زۆردار ئەڵێن.

★تیرانیسید - Tyrannicide

بە مانا زۆردار کوژییە و باوەڕی بە کوشتنی نهێنییانە و تیرۆری لێپرسراوانی دەوڵەتە.

★تیمۆکراسی - Timocracy

بە حکومەتێك ئەوترێت کە لێپرسراوانی ئەو دەوڵەتە تەنیا لە پێناوی ڕێز و شانازیدا کاربکەن، ئەم وشەیە ئەفلاتوون لە کتێبەکەی خۆیدا کە ناوی "جمهوریيەت" بوو بەکاری هێناوە.

★دیپارتمانتالیسم - Departmentalisme

ئەو جۆرە حکومەتانەیە کە سەربەخۆیی بە ناوچە و پارێزگاکانی خۆی بدات.

★دیسانترالیسم - Decentralisme

بریتییە لە گواستنەوەی چاودێری و کۆنترۆڵ لە دەسەڵاتی ناوەندییەوە بۆ سەر دەزگا ناوچەییەکان.

★دیسپۆت - Despot

بە مانا زۆردار ئەگرێتەوە.

★دیسپۆتیسم - Despotisme

بەو دەوڵەتە ئەڵێن کە لە لایەن کەسانی زۆردارەوە بەڕێوە ببرێت.

★دیماگۆجی - Demagogio

خەڵك خەڵەتاندن، سادە فریودان.

★دیموکرات-Democrate

ئازادیخواز، لایەنگری ئازادی.

★دیموکراتیک - Democratique

شێوەی یەکسانی.

★دیموکراسی - Democracy

ئازادیخوازی یان ڕەوشتێك لە سیاسەت و حکومەتدا کە دەسەڵات بە دەست خەڵك و نوێنەرانی خەڵکەوە بێت.

★دیمونستراسیۆن - Demonstration

خۆ نیشاندانی دەستە کۆمەڵی کە چەند تیپ و گرۆیەك بەشداریی تیادا بکەن و بە هۆی قسەکردنەوە بۆ خەڵك لە پێناوی داخوازییەکانیاندا تێ بکۆشن.

★دۆگماتیسم-Dogmatisme

شوێنکەوتنی کوێرانە بە بێ پرسیارکردن پەیڕەویی ڕێبازێك بکات.

★دیالەکتیک-Dialectique

قسەکردن، گفتوگۆکردن بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەستێك بە ڕێگەیەکی ئاقڵانە و مەنطقیانە کە پێی ئەڵێن "ماتەریالیزمی دیالەکتیك".

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت

★دیپلۆمات - **Diplomate**

سیاسی، سیاسەتزان.

★دیپلۆماسی - **Diplomacy**

سیاسەت، زانستی سیاسەت، پەیماندارێکی نێوان وڵاتان‌و کیشوەرەکانی دەرەوە.

★دیکتاتۆر - **Dictateur**

زۆردار، تاکە ڕەئی، ڕەئی خۆ فەرزکەر..

★رادیکالیسم - **Radicalisme**

بیرو باوەڕێکی سیاسییانەیە کە لایەنگرانی ئەو بیروباوەڕە باری ڕۆژگاریان بەدڵ نییەو داوای وەزعێکی تازەو تێکشکاندنی هەموو یاساو ڕژێمەکان ئەکەن، داوای دامەزراندنی دەزگای سیاسیی‌و کۆمەڵایەتیی‌و ئابووریی تازە ئەکەن.

★راسیۆنالیسم - **Rationalisme**

فەلسەفەی ڕەسەنێتیی ئەقڵ، باوەڕبوون بە پێشکەوتن‌و سەرکەوتنی ئەقڵ بەسەر هەموو شتێکدا.

★ریستوراسیۆن - **Restauration**

ڕۆژگاری گەڕانەوەی سەڵتەنەتی بوربون کە لە ساڵی (١٨١٤) تا (١٨٣٠)ی خایاند.

★ریفراندۆم - **Referendum**

پرس‌و ڕا کردن بە بیروڕای گشتی لە لایەن دەوڵەتەوە بۆ ئەوەی زۆربەی بیروڕای خەڵك وەربگرێت.

★ریفۆرم - **Reforme**

چارەسەرکردن‌و گۆڕینی ڕووکەش لە کاروباری ئابووریی سیاسیدا بێ ئەوەی پەنا ببرێتە بەر شۆڕش‌و یاخی بوون.

★ریفۆرماسیۆن - **Reformation**

زاراوەی سیاسیی‌و ئابووری، ڕاپەڕینی چارەسەرییانە.

★ریڤۆلیوسیون - **Revolution**

شۆڕش، ڕاپەڕین‌و پەلاماردان.

★رۆیاڵیسم - **Royalisme**

سەڵتەنەتخوازی، شێوەیەکی سەڵتەنەتخوازی لە بەرامبەر کۆماریخوازان.

★ریتوالیسم - **Ritualisme**

نەریت پەرستی، باوەڕبوون بە نەریتە مەزهەبییەکان.

★ریڤیزیۆنیسم - **Revsionisme**

بە بیرو باوەڕی ئەدوارد برنشتاین سیاسەتزان‌و نووسەری سۆشیاڵ دیموکراتەکانی ئەڵەمان ئەڵێن.

★ژیۆپۆلتیک - **Geopoltiqoue**

ناوی زانستییەکی تازەیە کە ئامانجی لێکۆڵینەوەیە لەسەر پەیوەندیی نێوان جوگرافیاو ژیانی دەسەڵاتدارو ئیمپراتۆرییە گەورەکان.

★ساتیاگراها - **Satyagraha**

دەستکەوتی ڕاستی، ئەو ڕاپەڕینە سیاسیی‌و مەزهەبیانەیە کە لە ساڵی (١٩١٩)دا دەستپێکرد لە ڕووی دەست درێژکارانی بێگانە.

★سانترالیسم - **Centralisme**

شێوازی ناوەندێتی لە ڕەوشتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتدا، ناوەندێتیی کاروباری دەوڵەت.

★سزاریسم - **Czarisme**

حکومەتی قەیسەر، هەر بە هەمان مەفهوومی زۆردارو ئۆتۆکراس‌و دەسەڵاتی ئیمپراتۆر هاتووە.

★سکولاریسم - **Secularisme**

دنیا پەرستی، باوەڕ بە کاروباری دنیایی‌و خۆشەویستیی دنیاو باوەڕ نەکردن بە دەرەوەی ئەمانە.

★سینات - **Senat**

ئەنجومەنی پیاوماقووڵان، پیاوە گەورەکان، پیاوە دەوڵەمەندەکان، ئەنجومەنێك کە لە لایەن خەڵکە دەرکەوتووەکانەوە –واتا دەوڵەمەندەکانەوە– هەڵبژێردرابێت.

★سیناتۆر - **Senateu r**

نوێنەری ئەنجومەنی پیاوە گەورەکان، ئەنجومەنێك کە لە لایەن خەڵکە دەرکەوتووەکانەوە هەڵبژێردرابێت.

★سەندیکا - **Syndicat**

یەکێتیی کرێکاران، نەقابەی کرێکاران، ڕێکخراوەی کرێکاران.

★سەندیکالیسم - **Syndicalisme**

ڕێبازێکی سیاسیانەو ڕاپەڕینێکی شۆڕشگێڕانەیە، ئامانجی ئەوەیە بەهۆی ڕێکخراوە کرێکارییەکانەوە دەوڵەتی دیموکراتی‌و پەرلەمانی دابمەزرێت.

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت

★**سۆشیالیست - Socialiste**

لایەنگری بیروباوەڕی سۆشیالیزم.

★**سۆشیالیسم - Socialisme**

ڕێبازێکە ئامانجی دامەزراندنی کۆمەڵگەی دەستەکۆمەڵییە بە قازانجی خەڵك، بە هۆی موڵکدارێتیی دەوڵەتەوە هەموو هۆیەکانی بەرهەمهێنان بە دەست دەوڵەتەوە بێتو دەوڵەت سەرپەرشتییان بکات.

★**شۆڤینیسم - Chauvnisme**

یاریکردن بە نەتەوە، یاریکردن بە نیشتمان، زیادە ڕەوی، درۆو دەلەسەی کوێرانە لە بواری نیشتمانپەروەرێتیدا.

★**فابیانیسم - Fabianisme**

ڕێبازی سیاسیی ڕێکخراوێکی سۆشیالیستییانەیە لە بەریتانیا، ئەوانە هەوڵیاندا سۆشیالیزم لەناو چینی ناوەڕاستدا دابمەزرێنن.

★**فاشیست - Fachiste**

ئەم زاراوەیە لە وشەی "فاشیسمۆ" کە ناونیشانی دروشمی دەسەڵات بوو لە ڕۆمی کۆن، وەرگیراوە.. بە مانا ئاژاوەچی ئەگرێتەوە.

★**فیودال- Feodal**

بەو کەسانە ئەڵێن کە زەویوزاریان زۆر بێتو فەرمان بەسەر جووتیارە ژێردەستەکانیاندا بکەن، واتە دەرەبەگ.

★**فیودالیتە - Feodalite**

شانشینی بچووك "طوائف الملوك" جۆرە حکومەتێکی بچووکە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا هەبوون، خاوەن موڵکە بە دەستەڵاتەکان هەر یەکەیان لە قەڵەمڕەویی خۆیاندا حوکمیان ئەکرد. ئەمانە هەمیشە بە جەنگی ناوخۆی یەکترەوە خەریکبوون، هیچ ئامانجێکی سیاسییان نەبووە.

★**فیوداڵیسم - Feodalisme**

جۆرە حکومەتێکی بچووکن لە سەدەکانی ناوەڕاستدا هەبوون..

★**فاکسیۆن - Faction**

بە مانا ڕێکخراو ئەگرێتەوە، یان حزب..

★**فاکسیۆنالیسم - Factionalisme**

بە مانا حزب یان ڕێکخراو پەرستییە "جۆرج واشنتۆن" گەلێك بایەخی بەم ڕێبازە دابوو.

★**فاناتیسم - Fanantisme**

فاناتیزم یان فاناتیکیزم Fananticisme بە مانای بیرو باوەڕی کوێرانەو توندڕەوی لە هەر ڕوویەکەوە بێت، سیاسی بێت یان مەزهەبی یان ڕەوشتی.

★**فیدراڵ - Federal**

هاریکارێتی، یەکێتیی کار.

★**فیدراسیۆن - Federation**

یەکێتیو هاریکاریی نێوان چەند دەوڵەتێکی سەر بەخۆ کە وەکو دەوڵەتێکی یەکگرتوویان لێ بێت یان . یەکێتیی نێوان چەند دەستەو کۆمەڵە خەڵکێك.

★**فیدرالیسم - Federalisme**

جۆرە حکومەتو سیاسەتێکە کە بە پێی ئەو ڕێبازە پێویستە وڵات لە یەکێتیی چەند وڵاتێکی سەر بەخۆ پێك بێت.

★**فراکسیۆن - Fraction**

دەستەیەك هاو بیرو باوەڕ لەناو ڕێکخراوێك یان کۆمەڵێکدا.

★**فراماکۆنری - Framaconnerie**

کۆمەڵێکی نهێنییە لە هەندێك وڵاتانی ئەورووپادا هەیە.

★**فیزیۆکراسی - Physiocratie**

ڕێبازێکە، بە پێی ئەو ڕێبازە ئەبێت هێزی دەسەڵاتدار دەستکاریی دانانی یاسا ئابوورییەکان نەکات.

★**کاپیتاڵ- Capital**

سەرمایە..

★**کاپیتالیسم - Capitalisme**

واتە سەرمایەداریو بریتییە لە سیستمێك کە هەموو هۆیەکانی بەرهەمهێنان بە هۆی سەرمایەی تایبەتییەوە پێکبێتو ئەبنە موڵکی خاوەن سەرمایەکان.

★**کاپیتۆلاسیۆن - Capitulation**

دەسەڵاتی کونسوڵی وڵاتێکی دەرەوەیە لەناو خۆی وڵاتێکدا بێت.

★**کاتاکلیسم - Cataclyisme**

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت

واتا لافاوی جیهانی، ژێرەوژوور بوونی وەزعێك كە سەر تاپای جیهان بگرێتەوە.

★**كالڤینیسم** - **Calvinisme**

ناوی ڕێبازێكی سیاسیو مەزهەبییە كە لە لایەن "كالڤین"ی تیۆلۆجیستی فەرەنسایییەوە دانراوە، ئەم ڕێبازە ڕێبازێكی ئازادیخوازانەو دیموكراتیانەیە.

★**كۆسمۆپۆلیتانیسم** - **Cosmopolitanisme**

ڕێبازێكی ژیانە كە ڕێزی هەموو بیرو هەستو داخوازیو بیرو باوەڕێكی گەلان ئەگرێتو هەوڵ ئەدات بە باشی لێیان تێ بگات.

★**كرافت یونیۆنیسم** - **Craft - Unionisme**

جۆرە ڕێكخراوێكی كرێكارانەیە كە جۆرە كرێكارێكی تیادایە لە ئیشو كاری تایبەتدا كار ئەكەن.

★**كۆمیتە** - **Comite**

ئەنجومەن، ئەو شوێنەی كە ئەندامە بەرزەكانی هەر ڕێكخراوێك یان كۆمەڵێك بۆ گفتوگۆ كردن تیایدا كۆ ئەبنەوە.

★**كۆمینفۆرم** - **Cominforme**

ڕێكخراوی پەیوەندیی ڕێكخراوە كرێكارییەكانە.

★**كۆنتر اسۆشیال** -**Contratsocial**

یاسایەكە، كە سەركردەكانی دەوڵەت بە پێی ئەو یاسایە مافی خەڵك بپارێزن.

★**كۆنترۆرسیسم** - **Controrsisme**

ناونیشانی كۆمەڵێكە كە لە سەدەكانی ناوەڕاستدا لە بارەی پەیوەندیی نێوان دەوڵەتو كلیساوە گفتوگۆیان لەناو یەكدا ئەكرد.

★**كۆنستتیوشنالیسم** - **Constitutionalisme**

مەشروطیەت، حكومەتی مەشروطە "مەرجدار" بە پێی یاسایەك بە ناوی یاسای بنچینەییەوە حوكمی خەڵك بكات.

★**كۆنسرواتیسم** - **Conservatisme**

پارێزگاری لە بواری مەزهەبیو سیاسیو كۆمەڵایەتییەوە.

★**كۆنسرواتیرف** - **Conservatirph**

ڕێكخراوی كۆنە پارێز، ڕەوشتی كۆنە پارێزیانە.

★**كونسول** - **Consul**

كار بەدەستی دەوڵەتی، لە وڵاتێكی بێگانەدا بۆ لێكۆڵینەوەو پەیوەندیكردن لە بارەی كاروباری هاوڵاتییەكانییەوە.

★**كونسولات** - **Consulat**

كونسولگەری، پلەو پایەی كونسول.

★**كۆنفیدراسیۆن** - **Confederation**

یەكێتیی نێوان چەند وڵاتێك كە هەموویان وەكو دەوڵەتێكی یەكگرتوو پێكهاتبن، بەڵام لەناو ئەو دەوڵەتەدا هەر دەوڵەتێك سەربەخۆیی خۆی بپارێزێت.

★**كونڤانسیۆن** - **Convention**

بڕیارنامەی نێوان چەند وڵاتێك لە بارەی بازرگانییەوە، ناوی ئەنجومەنێكی نائاساییە كە دەسەڵاتی تەواوی پێدرابێت "لە بارەی دەسكاریكردنی یاسای بنچینەییەوە".

★**كواتیسم** - **Quatisme**

خۆ ڕاگرتنو بێدەنگی.

★**كودەتا** - **Coudetat**

گۆڕینی لە ناكاوی ڕژێمو ڕووخاندنی دەوڵەت بە هۆی تاقمێكەوە بۆ دەسەڵات گرتنە دەست.

★**كولێكتیڤیسم** - **Collectivisme**

سیستەمێكی كۆمەڵایەتیانەیە، هەوڵ ئەدات كۆمەڵ بە هۆی چەند كەسانێكەوە بەڕێوە ببات.

★**گوبینیسم** - **Gobinisme**

بیروباوەڕی "جۆزیف گوبینو" یە (١٨١٦–١٨٨٢) كە بڕوای بە یەكسانیبوونی ڕەگەزەكانی ئادەمیزاد نەبوو.

★**لیگالیسم** - **Legalisme**

بڕوای بە ڕەسەنێتیی یاساو مافی ئادەمیزاد هەیە.

★**لیبرال** -**Liberal**

ئازادیخواز، ئەوانەی ڕێبازی لیبرالیزم بەڕێوە ئەبەن.

★**لیبرالیسم** - **Liberalisme**

www.kurdistannet.org
كوردستان نێت

فەلسەفەی ئازادیخوازی، ئەو بیروباوەڕەیە کە ئەڵێت مرۆڤ بە ئازادی لە دایکبووەو خاوەنی ویستو ئارەزووەو پێویستە ڕێگە بدرێت –ئەوەندەی کە ئەکرێت– ئازاد پەروەربێتو بە ئازادی پەروەردە بکرێت.

★**ماتەریالیست** - **Materialist**

مادی، ئەوانەی لەسەر باوەڕی ماتەریالیزمی ئەڕۆن.

★**ماتەریالیسم** - **Materialisme**

مادە پەرستی، مادییەتو ڕەسەنێتیی مادە.

★**ماکیاڤیلیسم** - **Machiavellisme**

بیروباوەڕی ماکیاڤیلیزم کە بە فەلسەفەی ستەمو زۆرداریی تازە ناوبراوە.. بریتییە لە کۆمەڵە یاساو ڕەوشتێکی ماکیاڤیل، فەیلەسوفو سیاسەتزانی ئیتالیایی سەدەی پازدەیەم، کە بۆ حوکم کردن بەسەر خەڵکدا دایناوە. کە ئەمەش یاساو ڕەوشتێکی زۆردارانەیە.

★**میتینگ** - **Meeting**

کۆبوونەوەی خەڵك بۆ گفتوگۆکردنو ڕا دەربڕین لە بارەی مەسەلە کۆمەڵایەتییەکانەوە.

★**میترۆپۆل** - **Metropol**

ئەو کیشوەرانەی کە وڵاتی ژێردەستە کراویان بە دەستەوەیە.

★**مۆبۆکراسی** - **Mobocracy**

حکومەتی نەخوێندەوارەکان کە بە زۆری لە کاتی گێژاوە گشتییەکاندا دروست ئەبن بە شێوەی کاتی.

★**مرکانتالیسم** - **Mercantalisme**

بیروباوەڕێکە ئەڵێت هەر نەتەوەیەك کاتێك ئەتوانێت لە ڕووی ئابوورییەوە بەهێز بێت کە ڕادەی ئەو کەلو پەلانەی ئەی نێرێتە دەرەوە لەو کەلوپەلانە زیاتر بێت کە لە دەرەوە ئەی هێنێت.

★**مونارشی** - **Monarchie**

حکومەتی پاشایەتی، سەڵتەنەتی. بەو دەوڵەتە ئەڵێن کە لە لایەن تاکە کەسێکەوە بەڕێوە ببرێت بە شێوەی میراتگریانە.

★**میلیتاریسم** - **Militarisme**

بەوانە ئەڵێن کە لەو باوەڕەدان جەنگو ئامادەبوون بۆ حاڵەتی جەنگ پیرۆزترین ئەرکی سەرشانی دەوڵەتو گەلە.

★**ناسیونال** - **National**

نەتەوەیی.

★**ناسیۆنالیسم** - **Nationalisme**

بیروباوەڕی نەتەوەییانە، نەتەوەپەرستی، ڕێزگرتنی نەتەوەیەك بەسەر نەتەوەکانی ترا، وەفاداریی تەواو بەرامبەر بە نەتەوەی خۆی، ڕێزگرتنی نەریتو یاسا نەتەوایەتییەکانی نەتەوەی خۆی بەسەر نەتەوەکانی ترا.

★**ویگیسم** - **Whiggisme**

ناونیشانی ئاشکرای حزبی ئازادیخوازی بەریتانیایە کە تاکو ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم بەو ناوە ناو نرابوو.

★**هیومنیسم** - **Humanisme**

جۆرە فەرهەنگێکە کە سەر بە ئامۆژگای کلاسیكو کۆن بێت.

★**یوتیلیتاریانیسم** - **Utilitarianisme**

فەلسەفەیەکی سیاسییە کە لە سەدەی نۆزدەیەمدا بە هۆی کۆمەڵێك لە لیبراڵییەکانی بەریتانیاوە پەروەردە کراوە، ئەم فەلسەفەیە هەموو شتێکی باش ئەخاتە تەرازووی سوود لێ وەرگرتنەوە.

★**یوتوپیانیسم**

زاراوەیەکە، لە زانستی سیاسیدا زۆر بە دیارە، وە بریتییە لە کۆمەڵگەیەکی ئایدیالی.. یان دەوڵەتێکی بێ ڕەخنە.

دوا سەرنج

خانەی چاپو بڵاوکردنەوەی (قانع) وەکو پرۆژەیەکی ڕۆشنبیری هەوڵ ئەدات کتێبی ناوازە پێشکەش بەخوێنەرانو کتێبخانەی کوردی بکات. لەو سۆنگەیەوە هەوڵی جدی دەدەین بۆ دەوڵەمەندکردنی بزاڤی ڕۆشنبیریو زیاتر تایبەتمەندیەتی بەبابەتی وەرگێڕدراو ئەدەین، نۆبەرەی ئەم کارەشمان بەکتێبی (فەرهەنگی نوێ) دەست پێکردوە، بەو ئومێدەی ئەم کاروانی چاپکردنی کتێبە خزمەتێکی بچوك بگەیەنێت.

ئاگر بورهان قانع

خاوەنی خانەی چاپو بڵاوکردنەوەی قانع

کانونی دووەمی ٢٠٠٣

www.kurdistannet.org

ئەو وشانەی لەم فەرهەنگەدا کۆبوونەتەوە

ئاپارتاید	**Apartied**
ئیئتیلاف	**Eietilaf**
ئاپارتهید	**Apartheide**
ئۆپۆرتونیزم	**Opportunisme**
ئاپۆلیتیزم	**Apolitisme**
ئوتوکراسی	**Autocracy**
ئیرتیجاع	**Reaction**
ئاریستوکراتی	**Aristocratie**
ئیستیبداد–ئەپسولوتیزم	**Absolutisme**
ئیستیثمار	**Exploitation**
ئیستیعمار	**Colonisation**
ئابووریی سیاسی	**Economiepolitigue**
ئالیگارشی	**Oligarchie**
ئیمپریالیزم	**Imperialisme**
ئیمتیاز	**Concession**
ئانارشیزم	**Anarshisme**
ئیندیڤیژوالیزم	**Indivdualisme**
ئەنتەرناسیۆنالیزم	**Internationalisme**
ئەنتەرناســــــــــیۆنالیزمی پرولیتاری	**I-Proletarion**
ئینقیلاب (شۆرش)	**Revolution**
ئانکیزیسیۆن	**Inquistion**
ئومانیزم	**Humanisme**
ئایدیۆلۆجی	**Ideologie**
ئانتی سمیتیزم	**Anti-Smeitisem**
بایکوت	**Boycottage**
بلانکیزم	**Blankisme**
بۆرجوازی	**Bourgeoisie**
بۆرجوازی کۆمپرادۆر	**B-Comprador**
بیرۆکراسی	**Bureaucracy**
بەربەریزم	**Barbarisme**
پارلمان	**Parl**
پاسیفیزم	**Pacifisme**
پرۆلیتاریا	**Proletariat**
پروپاگەندە–ئاژیتاسیۆن	**Propagande-Agitation**
تیرۆریزم	**Terrorisme**
تیۆری	**Theorie**
تەکنۆکراسی	**Technocaracy**
توتالیتاریزم	**Totaliterisme**
تابووری پێنجەم	**FifthCampaign**
تیموکراسی	**Timocracy**
جیۆپۆلیتیك	**Geopolitique**
جەنگ	**War**
جیهانبینی	**Prospects**

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت

چین (گبقه)	Class
حزب	Party
خودموختاری	Self-Determination
دیسپۆتیزم	Despotisme
دۆگماتیزم	Dogmatisme
دیماگۆگی	Demagoge
دیموکراتی	Democratique
دەوڵەت	Republic
دیالەکتیك	Dialectic
دیپلۆماسی	Diplomacy
دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا	Dictature du Proletariat
دیواری چین	China Wall
ریالیزم	Realisme
ریفراندۆم	Referendum
رادیکالیزم	Radicalisme
راسیزم	Racisme
ریفۆرم	Reforme
ریڤیژیۆنیزم	Revisionisme
زایۆنیزم	Scionisme
ژێرخانو سەرخان	
سزاریزم—تزاریزم	Czarisme, Tsarisme
سۆشیالیزم	Socialisme
سانسۆر	Censeur
سانترالیزمی دیموکراتی	Centralisme Democratique
سەرمایەداری	Capitalisme
سکتاریزم	Sectarisme
سەندیکا	Syndicat
ستراتیجو تاکتیك	Strategieet, Tactique
ستالینیزم	Stalinisme
سیاسەت	Diplomacy
سیستمی هەڵبژاردن	Referendum
شۆڤینیزم	Chauvinisme
عەینیو زەینی	Objectiv, Subjectiv
فابینیزم	Fabianisme
فاشیزم	Fascisme
فالانخیزم—فالانژیزم	Falangisme
فرماسیۆنی کۆمەڵایەتی—ئابووری	Fermaciun
فارمر	Farmer
فیودالیزم	Feodalisme
فیدراسیۆن	Fedration
فابیانیزم	Fabianisme
ڤیتۆ	Veto
کۆیلەیەتیی	Escalavagisme
کۆماری	Republic
کۆسمۆپۆلیتیزم	Cosmopolitisme
کولتوور	Colture

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت

کاپتیۆلاسیۆن	**Capitulation**
کرێکاری کشتوکاڵی	**Prolitare**
کۆمۆنی سەرەتایی	**Commune**
کۆلاك	**Kynak**
کاپیتالیزم	**Capitalisme**
کۆنسرواتیزم	**Conservatisme**
کۆنفیدراسیۆن	**Confederation**
لاتیفۆندیست	**Latifundiste**
لۆمپن پرۆلیتاریا	**Lumpen Proletaiat**
لیبرالیزم	**Liberalisme**
مۆبۆکراسی	**Mobocracy**
ماککارتیزم	**Maccarthysme**
ماکیاڤیلیزم	**Machiavelisme**
مالتۆسیانیزم	**Maltusianisme**
مانیفێست	**Manifeste**
مەترۆپۆل	**Metropole**
میللی کردن	**Nationalisation**
میلیتاریزم	**Militarisme**
نازیزم	**Nazisme**
ناسیۆنالیزم	**Nationalisme**
نیۆئیستیعمار	**Neocolonialisme**
هێزەکانی بەرهەمهێنان	**Production Forces**
هۆیەکانی بەرهەمهێنان	**Production Means**
هیۆمینیزم	**Humanisme**
یونیسێف	**Uniscef-UNICEF**
یونیسکۆ	**Unesco-UNESCO**

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت